(جدید سکیم کے مطابق)

پرائمری ارتھمیٹک

یعنی

حساب کی نئی کتاب

حصّہ اوّل و دوم

مصنفہٗ

مسٹر گوکل ناتھ چٹرجی بی۔ اے

و

لالہ تیج رام صاحب ایم۔ اے

جس کو

عالی جناب ڈائرکٹر صاحب بہادر سررشتۂ تعلیم پنجاب نے
تمام پرائمری سکولوں کی پہلی اور دوسری جماعت
کے واسطے ٹیکسٹ بک مقرر فرمایا

لاہور

رائے صاحب منشی گلاب سنگھ اینڈ سنز

ایجوکیشنل پبلشرز

۱۹۱۹ء

تعداد جلد ۸۰۰۰ دفعہ ۱ قیمت فی جلد ۶/۵ پائی

پرائمری ارتھمیٹک

فہرستِ مضامین حصۂ اوّل
پہلی جماعت کے واسطے

فہرستِ مضامین حصّۂ دُوم
دُوسری جماعت کے واسطے

ایک	۱	چھ	۶
دو	۲	سات	۷
تین	۳	آٹھ	۸
چار	۴	نو	۹
پانچ	۵	دس	۱۰

ایک سے دس تک گنتی

ایک گولی ۱ گولی

ایک آم ۱ آم

ایک لڑکا ۱ لڑکا

ایک طوطا ۱ طوطا

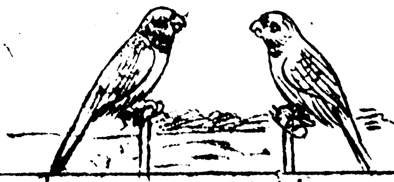
دو گولیاں ۲ گولیاں

دو آم ۲ آم

دو لڑکے ۲ لڑکے

دو طوطے ۲ طوطے

زبانی سوالات

۱ اِس رکابی میں کے آم ہیں؟

۲ یہ کتنے بیل ہیں؟

۳ تمہارے کے پاؤں ہیں؟

۴ تمہارے کتنے ہاتھ ہیں؟

۵ تمہارے کتنے کان ہیں؟

۶ تمہاری کتنی آنکھیں ہیں؟

۷ بیل کے کتنے سینگ ہیں؟

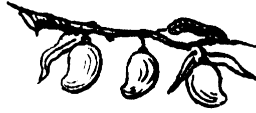
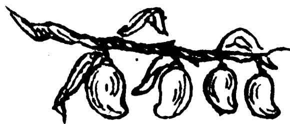
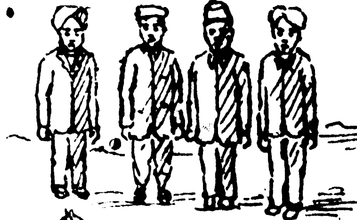
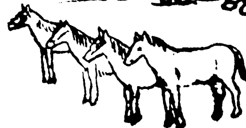
۸ یہ کتنی گولیاں ہیں؟

● ●

۹ اس مرغ کی کتنی ٹانگیں ہیں؟

۱۰ یہ کتنے خانے ہیں؟

تین گولیاں		۳	گولیاں
تین آم		۳	آم
تین لڑکے		۳	لڑکے
تین گھوڑے		۳	گھوڑے
چار گولیاں		۴	گولیاں
چار آم		۴	آم
چار لڑکے		۴	لڑکے
چار گھوڑے		۴	گھوڑے

زبانی سوالات

۱ یہ کتنی بلیاں ہیں ؟

۲ یہ کے ٹوپیاں ہیں ؟

۳ یہ کے خانے ہیں ؟

۴ گھوڑے کی کتنی ٹانگیں ہوتی ہیں ؟

۵ اُونٹ کی کتنی ٹانگیں ہوتی ہیں ؟

۶ یہ کتنے کیلے ہیں ؟

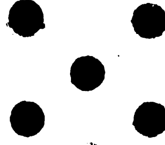
۷ دو لڑکوں کے کتنے ہاتھ ؟

۸ دو لڑکوں کے کتنے کان ؟

۹ دو لڑکوں کے کتنے پیر ؟

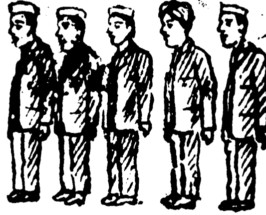
۱۰ کُتّے کی ایک ٹانگ ٹوٹ گئی - کتنی باقی رہیں ؟

پانچ گولیاں

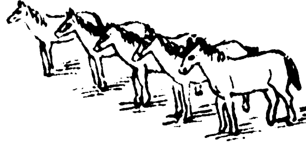
٥ گولیاں

پانچ لڑکے

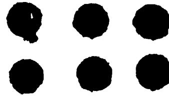
٥ لڑکے

پانچ گھوڑے

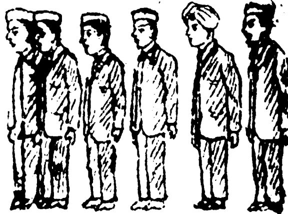
٥ گھوڑے

چھ گولیاں

٦ گولیاں

چھ لڑکے

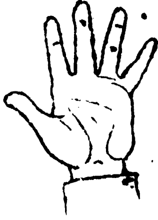
٦ لڑکے

چھ گھوڑے

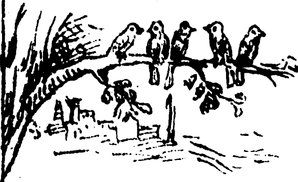
٦ گھوڑے

زبانی سوالات

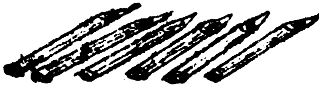

۱ تمہارے دائیں ہاتھ میں کتنی اُنگلیاں ؟

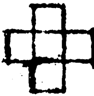
۲ تمہارے بائیں ہاتھ میں کتنی اُنگلیاں ؟

۳ اِس پیڑ پر کتنے پرندے ؟

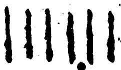
۴ یہ کے قلم ہیں ؟

۵ یہ کے خانے ہیں ؟

۶ یہ کے خانے ہیں ؟

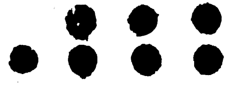

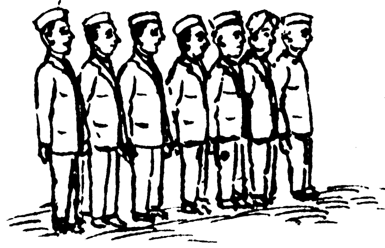
۷ یہ کے لکیریں ہیں ؟

۸ تین لڑکوں کے کتنے ہاتھ ؟

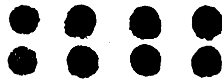
۹ ایک سے پانچ تک گنو +

۱۰ ایک سے چھ تک گنو +

سات گولیاں ۷ گولیاں

سات لڑکے ۷ لڑکے

سات گھوڑے ۷ گھوڑے

آٹھ گولیاں ۸ گولیاں

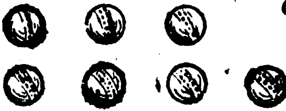
آٹھ ٹوپیاں ۸ ٹوپیاں

آٹھ تیلیاں ۸ تیلیاں

زبانی سوالات

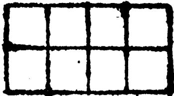
۱ یہ کے پتّے ہیں ؟

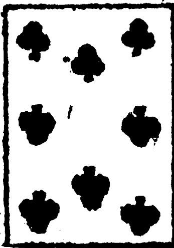
۲ یہ کے گیندیں ہیں ؟

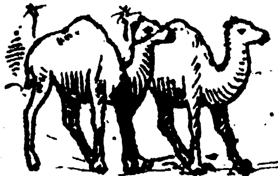
۳ یہ کتنے خانے ہیں ؟

۴ یہ کتنے خانے ہیں ؟

۵ اس تاش کے پتّے پر کتنے نشان ہیں ؟

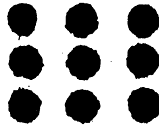

۶ دو اُونٹوں کے کتنے پیر ؟

۷ ایک سے سات تک گنو ۔

۸ دو سے آٹھ تک گنو ۔

نَو گولیاں

۹ گولیاں

نَو چُوہے ۹ چُوہے

نَو لکیریں ۹ لکیریں

دس گولیاں ۱۰ گولیاں

دس چُوہے ۱۰ چُوہے

دس لکیریں ۱۰ لکیریں

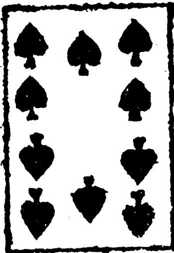
زبانی سوالات

۱ ۹ قدم چلو ۔

۲ ۱۰ قدم چلو ۔

۳ یہ کتنے پن ہیں ؟

۴ تمہارے دونو ہاتھوں میں کتنی اُنگلیاں ہیں ؟

۵ اس تاش کے پتّے پر کتنے نشان ہیں؟

۶ ایک سے ۹ تک گنو

۷ ۳ سے ۱۰ تک گنو

۸ آٹھ گولیوں میں دو گولیاں ملاؤ۔ کتنی ہوئیں ؟

۹ چھ گولیوں میں تین گولیاں ملاؤ۔ کتنی ہوئیں ؟

۱ ، ۲ ، ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۷ ،
۸ ، ۹ کو ہندسے کہتے ہیں +

اِس نشان ۰ کو صِفر کہتے ہیں +

دس کو یُوں ۱۰ لکھتے ہیں۔ یعنی جب ۱ کے دائیں طرف ۰ لکھتے ہیں تو ۱۰ (دس) ہو جاتا ہے +

اب مُدرّس کو چاہیئے۔ کہ کُچھ گولیاں (تعداد ہمیشہ ۱۰ سے کم ہو) مثلاً ۳ گولیاں طلبا کے سامنے رکھّے۔ اَور پھر اِن میں ۲ یا ۳ یا ۴ یا ۵ یا ۶ گولیاں مِلا کر پُوچھے کہ کُل کِتنی گولیاں ہُوئیں۔ اِس طرح عددوں کو جوڑنا سِکھائے۔ مگر جوڑ ہمیشہ دس یا دس سے کم ہو +

اِسی طرح چند گولیاں (تعداد ہمیشہ ۱۰ سے کم ہو) مثلاً ۷ گولیاں طلبا کے سامنے

رکھے۔ اور اُن میں سے ۲ یا ۳ یا ۴ وغیرہ گولیاں نکال کر پوچھے۔کہ اب کتنی باقی رہ گئیں۔اِس طرح بڑے عدد میں سے چھوٹے عدد کو گھٹانا سکھائے ؂

زبانی سوالات

۱ تمہارے پاس ۱ آم ہے۔ اگر مَیں ۱ آم اَور دے دُوں۔ تو کُل کے ہو جائینگے ؟

۲ گوکل کے پاس ۲ پیسے ہیں۔اُس کے باپ نے اُسے ۲ پیسے اَور دئے۔کُل کتنے ہُوئے؟

۳ ایک درخت پر ۴ کبُوتر بیٹھے تھے۔ ۲ اَور آن بیٹھے۔کُل کتنے ہُوئے ؟

۴ یہ تین کُتّے ہیں۔ اِن کے پاس تین کتّے اَور آ گئے۔کُل کتنے ہُوئے ؟

۵ یہ چار کتابیں ہیں۔ اِن کے ساتھ مَیں نے تین اَور رکھ دِیں۔ کُل کتنی ہُوئیں؟

۶ ایک کِسان نے ۳ بَیل کل خرِیدے تھے اَور ۵ آج خرِیدے ۔ کُل کِتنے ہُوئے ؟

۷ ایک زمیندار نے ۴ گھوڑے کل بیچے تھے اَور ۴ آج بیچے۔ کُل کِتنے بیچے؟

۸ ایک کھیت میں ۵ لڑکے اَور دُوسرے کھیت میں ۵ لڑکے۔ کُل کِتنے ہُوئے؟

۹ دو گھوڑوں کی کِتنی ٹانگیں ہوتی ہَیں؟

۱۰ ایک طشتری میں ۶ سیب ہَیں اَور دُوسری میں ۳۔ کُل کِتنے ہُوئے ؟

۱۱ ایک ڈِبیا میں ۴ پَیسے اَور دُوسری میں ۵ پَیسے۔ کُل کِتنے ہُوئے ؟

۱۲ ایک دُکاندار نے ۷ سیر آٹا صُبح کو

بیچا اور ۳ سیر شام کو۔ کُل کتنا بیچا؟

۱۳ ایک لڑکے نے ۲ لڈو صُبح کو۔ ۲ دوپہر کو اور ۲ شام کو کھائے۔ کُل کتنے کھائے؟

۱۴ ایک لڑکے کو سوموار کو ۱ پیسہ۔ منگل کو ۲ پیسے اور بُدھ کو ۳ پیسے ملے۔ کُل پیسے کتنے ملے؟

۱۵ ایک گھر میں ۱ لڑکی۔ دُوسرے میں ۳ لڑکیاں۔ تیسرے میں ۵ لڑکیاں ہیں۔ کُل کتنی ہوئیں؟

۱۶ ایک گھر میں ۳ لڑکے۔ دُوسرے میں ۵ لڑکے اور تیسرے میں ۲ لڑکے ہیں۔ کُل کتنے ہوئے؟

۱۷ ۳ لڑکوں میں سے ہر ایک کو تین تین پیسے ملے۔ کُل کتنے پیسے ملے؟

۱۸ موہن کے پاس ۶ پیسے ہیں۔ اور سوہن

کے پاس موہن سے ۴ زیادہ ہیں۔سوہن
کے پاس کتنے پیسے ہیں ؟

۱۹ ایک لڑکے کو ہر روز ۴ پیسے ملتے
ہیں۔ دو دن میں کتنے ملیں گے ؟

۲۰ ایک لڑکی ہر روز ۲ روٹیاں کھاتی
ہے۔ ۳ روز میں کے روٹیاں کھائے گی؟

زبانی سوالات

۱ ۲ کبوتر تھے۔ایک اُڑ گیا۔کتنے رہ گئے ؟

۲ ایک شاخ پر ۶ پتّے تھے۔ ۲ گر پڑے۔
کتنے رہ گئے ؟

۳ ۸ سیب تھے۔۲ کھا لئے۔ کتنے رہ گئے؟

۴ ۵ گائیں تھیں۔ ۲ بیچ دیں۔کتنی رہ گئیں؟

۵ ۹ ٹٹّو تھے۔ ۲ مر گئے۔ کتنے رہ گئے ؟

۶ بھائی کے پاس ۵ انار تھے۔ ۳ بہن کو

دے دِئے۔ کِتنے رہ گئے؟

۷ ایک لڑکی کے پاس ۹ سُوئیاں تھیں۔ ۳ گُم ہو گئیں۔ کِتنی رہ گئیں؟

۸ ایک لڑکے کے پاس ۱۰ قلم تھے۔ ۳ ٹُوٹ گئے۔ کِتنے رہ گئے؟

۹ ایک لڑکی کے پاس ۹ پَیسے تھے۔ ۴ پَیسے کے انار مول لئے۔ کَے پَیسے باقی رہے؟

۱۰ ایک کھیت میں ۷ درخت تھے۔ آندھی سے ۳ گِر پڑے۔ کِتنے کھڑے رہے؟

۱۱ ایک بُڑھیا کے پاس ۱۰ روٹیاں تھیں ۴ کھا لیں۔ کِتنی رہ گئیں؟

۱۲ کھیل کے میدان میں ۱۰ لڑکے تھے۔ ۵ چلے گئے۔ کِتنے رہ گئے؟

۱۳ ایک زمیندار کے پاس ۱۰ گائیں تھیں۔

۷ بیچ دیں - کتنی رہ گئیں ؟

۱۴ ایک ٹوکری میں ۱۰ رنگترے تھے - میں نے پہلے ۳ پھر ۶ نکال لئے - کتنے باقی رہے ؟

۱۵ ۱۰ آم ہیں - جن میں سے ۶ خراب ہیں - اچھّے کتنے ہیں ؟

۱۶ شکُنتلا کے بٹوے میں ۱۰ پیسے تھے - اُس نے ۴ چھوٹے بھائی کو اور ۶ چھوٹی بہن کو دے دِئے - کتنے پیسے باقی رہے ؟

۱۷ میری ایک جیب میں ۵ پیسے ہیں - اور دُوسری میں ۳ پیسے - میں نے فقیر کو ۸ پیسے دِئے - باقی کتنے پیسے رہ گئے ؟

۱۸ ایک ڈبیا میں ۹ دیا سلائیاں تھیں -

۳ ایک روز جلائیں اور ۳ دُوسرے روز۔ کتنی باقی رہ گئیں ؟

۱۹ ایک طشتری میں ۸ جلیبیاں تھیں۔ ۳ میں نے اور ۴ تم نے کھا لیں۔ کتنی باقی رہیں ؟

۲۰ ایک شخص کے پاس ۱۰ پیسے تھے۔ اُس نے اپنے دو بیٹوں کو تین تین پیسے دئے۔ کتنے پیسے باقی رہے ؟

گیارہ سے بیس تک گنتی

۱۰ اور ۱	گیارہ	۱۱

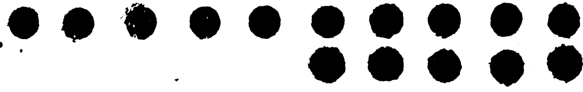
۱۰ اور ۲	بارہ	۱۲

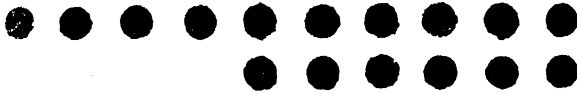
۱۰ اور ۳	تیرہ	۱۳

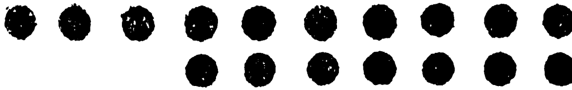
۱۰ اور ۴	چودہ	۱۴

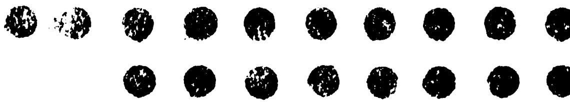
۱۰ آور ۵ پندرہ ۱۵

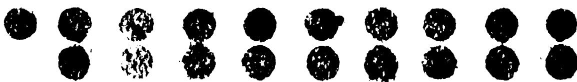
۱۰ آور ۶ سولہ ۱۶

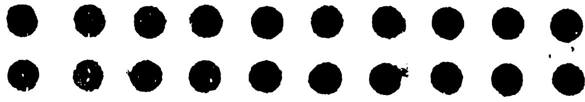
۱۰ آور ۷ سترہ ۱۷

۱۰ آور ۸ اٹھارہ ۱۸

۱۰ آور ۹ اُنیس ۱۹

۱۰ اور ۱۰ بیس ۲۰

اسی طرح گولیوں کے ذریعے سو تک گنتی سکھاؤ +

یہ بھی بتاؤ۔کہ ایک اکیلی چیز کو اکائی کہتے ہیں۔ مثلاً ایک پنسل + اور دس چیزوں کی ایک دہائی ہوتی ہے۔ مثلاً دس پنسلوں کا ایک مٹھا +

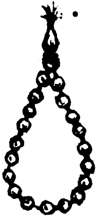
دہائی

اکائی

لکھنے میں اکائی دائیں طرف اور دہائی بائیں طرف ہوتی ہے۔مثلاً ۱۲ میں ۲ اکائیاں اور ۱ دہائی ہے +

زبانی سوالات

۱ اِس مالا میں کتنے منکے ہیں؟

۲ دس سے بیس تک گنو۔

۳ اِن خانوں کو گنو۔

۴ یہ کتنے پن ہیں؟

۵ دس گولیوں میں پانچ گولیاں اور ملائیں۔ کُل کتنی ہوئیں؟

۶ ۳ قلم، ۷ قلم اور ۲ قلم۔ کُل کتنے؟

۷ ۵ قلم، ۵ قلم، ۳ قلم۔ کُل کتنے؟

۸ ۶ کتابیں، ۴ کتابیں، ۸ کتابیں۔ کُل کتنی؟

۹ ۴ لڑکے، ۲ لڑکے، ۵ لڑکے۔ کُل کتنے؟

۱۰ ۴ ٹوپیاں، ۴ ٹوپیاں، ۷ ٹوپیاں۔ کُل کتنی؟

۱۱ ۳ لڑکیاں ، ۵ لڑکیاں ، ۶ لڑکیاں۔ کُل کتنی ؟

۱۲ ۱۰ سیب ، ۵ سیب ، ۲ سیب۔ کُل کتنے ؟

۱۳ ۵ بلّیاں ، ۶ بلّیاں ، ۹ بلّیاں۔ کُل کتنی ؟

۱۴ میری ایک جیب میں ۶ روپے۔ دُوسری جیب میں ۱۰ روپے۔ بتاؤ۔ میرے پاس کُل کتنے روپے ہیں ؟

۱۵ ایک زمیندار کے پاس ۱۰ بیل ہیں۔ ۱۰ اَور خرید لئے۔ کُل کتنے ہو گئے ؟

۱۶ ایک ٹوکری میں ۱۵ سیب تھے۔ ۱۵ اَور ڈال دِئے۔ کُل کتنے ہُوئے ؟

۱۷ بھگوتی کے پاس ۹ سُوئیاں اَور دمینتی کے پاس ۷ سُوئیاں۔ کُل سُوئیاں کتنی ہُوئیں ؟

۱۸ میرے پاس ۱۱ گھوڑے ہیں - ۷ اور خرید لیئے - کُل کتنے ہوئے ؟

۱۹ ۸ اخروٹ سُندر کو دیئے - اور ۱۰ اخروٹ مہندر کو - کُل کتنے دیئے ؟

۲۰ ایک لڑکی کے پاس ۸ کھلونے ہیں - دُوسری کے پاس ۷ اور تیسری کے پاس ۳ - کُل کتنے ہوئے ؟

زبانی سوالات

۱ میرے پاس ۱۲ پیسے تھے - ۲ میں نے ایک فقیر کو دیئے - کتنے رہ گئے ؟

۲ میرے پاس ۱۳ پنسلیں تھیں - ۳ میں نے ایک لڑکے کو دے دیں - کتنی رہ گئیں ؟

۳ ایک زمیندار کے پاس ۱۵ بھینسیں

تھیں۔ ۵ بیچ ڈالیں۔ کتنی رہ گئیں؟

۴ میرے پاس ۱۸ تصویریں تھیں۔ ۸ ٹوٹ گئیں۔ کتنی رہ گئیں؟

۵ ۱۵ اخروٹ ہیں۔ ۶ نکال لئے۔ باقی کتنے رہے؟

۶ ۱۳ ہاتھی ہیں۔ ۴ الگ کر دئے۔ باقی کتنے رہے؟

۷ ۱۳ بلّیاں تھیں۔ ۲ بھاگ گئیں۔ باقی کتنی رہیں؟

۸ ایک پیڑ پر ۱۴ پرندے بیٹھے تھے۔ ۱۰ اُڑ گئے۔ کتنے رہ گئے؟

۹ ایک لڑکی کے پاس ۱۶ پیسے تھے۔ ۷ کے انار مول لے لئے۔ کتنے پیسے بچے؟

۱۰ ۱۷ سلیٹیں تھیں۔ ۸ ٹوٹ گئیں۔ کتنی باقی رہیں؟

۱۱ ۲۰ گھڑے تھے۔ ۷ ٹوٹ گئے۔ کتنے باقی رہے؟

۱۲ ۱۹ روپے تھے۔ ۱۳ خرچ ہو گئے۔ کتنے باقی رہے؟

۱۳ ۱۸ پیڑ تھے۔ ۵ کاٹ ڈالے۔ کتنے باقی رہ گئے؟

۱۴ ایک بٹوے میں ۲۰ روپے تھے – ۸ نکال لیئے۔ کتنے رہ گئے؟

۱۵ ایک مکان کے ۱۷ دروازے ہیں۔ ۱۰ کھلے ہیں – بند کتنے ہیں؟

۱۶ ۱۴ ڈبل روٹیاں تھیں۔ ۷ بک گئیں۔ کتنی رہ گئیں؟

۱۷ ۱۹ بوٹ تھے۔ ۱۱ بک گئے۔ کتنے رہ گئے؟

۱۸ ایک جماعت میں ۱۹ لڑکیاں داخل ہیں ۵ غیر حاضر ہیں۔ حاضر کتنی ہیں؟

۱۹ درخت پر ۱۸ بندر تھے۔ ۹ نیچے اُتر آئے۔ اُوپر کتنے رہ گئے؟

۲۰ میرے پاس ۱۵ لڈو تھے۔ ۷ میں نے احمد کو دیئے اور ۸ کشن کو۔ باقی کتنے رہے؟

اِکّیس سے تیس تک

۲۰	اَور	۱	اِکّیس	۲۱
۲۰	اَور	۲	بائیس	۲۲
۲۰	اَور	۳	تیئیس	۲۳
۲۰	اَور	۴	چَوبیس	۲۴
۲۰	اَور	۵	پچّیس	۲۵
۲۰	اَور	۶	چھبّیس	۲۶
۲۰	اَور	۷	ستّائیس	۲۷
۲۰	اَور	۸	اٹھّائیس	۲۸
۲۰	اَور	۹	اُنتیس	۲۹
۲۰	اَور	۱۰	تیس	۳۰

اِکتیس سے چالیس تک

۳۰	اَور	۱	اِکتّیس	۳۱
۳۰	اَور	۲	بتّیس	۳۲
۳۰	اَور	۳	تینتیس	۳۳
۳۰	اَور	۴	چوَنتیس	۳۴
۳۰	اَور	۵	پَینتیس	۳۵
۳۰	اَور	۶	چھتّیس	۳۶
۳۰	اَور	۷	سَینتیس	۳۷
۳۰	اَور	۸	اڑتیس	۳۸
۳۰	اَور	۹	اُنتالیس	۳۹
۳۰	اَور	۱۰	چالیس	۴۰

اِکتالیس سے پچاس تک

۴۰	اَور	۱	اِکتالیس	۴۱
۴۰	اَور	۲	بیالیس	۴۲
۴۰	اَور	۳	تینتالیس	۴۳
۴۰	اَور	۴	چوالیس	۴۴
۴۰	اَور	۵	پینتالیس	۴۵
۴۰	اَور	۶	چھیالیس	۴۶
۴۰	اَور	۷	سینتالیس	۴۷
۴۰	اَور	۸	اڑتالیس	۴۸
۴۰	اَور	۹	اُنچاس	۴۹
۴۰	اَور	۱۰	پچاس	۵۰

۲۰ تین قطاروں میں چھ چھ سپاہی کھڑے ہیں۔ کُل سپاہی کتنے ہیں؟

۲۱ ایک مدرسے میں ۵ جماعتیں ہیں۔ ہر جماعت میں ۱۰ لڑکے۔ کُل لڑکے کتنے ہوئے؟

۲۲ ایک سیب کی ۴ پھانکیں۔ ۶ سیبوں کی کئے پھانکیں؟

۲۳ ایک آنے کے چار پیسے۔ ۱۰ آنے کے کتنے پیسے؟

۲۴ ایک روپے کی دو اٹھنیاں۔ ۹ روپے کی کئے اٹھنیاں؟

۲۵ ایک روپے کی چار چونیاں۔ ۵ روپے کی کئے چونیاں؟

۲۶ آٹھ بٹوے۔ ہر بٹوے میں ۸ پیسے۔ کُل کتنے پیسے ہوئے؟

۲۷ ۱۲ گولیاں ہیں۔ تین تین گولیوں

کی کے قطاریں ہیں ؟

۲۸ ۱۸ لڑکے ہیں - چھ چھ لڑکوں کی
کے قطاریں بنیں گی ؟

۲۹ ۸ سیر دُودھ کا ایک روپیہ ۲۴ سیر
دُودھ کے کے روپئے ؟

۳۰ ایک کوٹ کو ۴ گز کپڑا لگتا ہے -
۳۶ گز میں کے کوٹ بنیں گے ؟

۳۱ ۵ سلیٹوں کی قیمت ۱۵ آنے - ایک
سلیٹ کی قیمت بتاؤ +

۳۲ ۸ گیندوں کی قیمت ۵۶ پیسے - ایک
گیند کی قیمت بتاؤ +

۳۳ ۲۴ سیبوں سے آٹھ آٹھ سیبوں کی
کے ڈھیریاں بنیں گی ؟

۳۴ ۷ دن کا ایک ہفتہ - ۲۱ دن کے
کے ہفتے ؟

اِکّیاون سے ساٹھ تک

٥٠ اور ١ اِکّیاون ٥١

٥٠ اور ٢ باوَن ٥٢

٥٠ اور ٣ ترَیپن ٥٣

٥٠ اور ٤ چوّن ٥٤

٥٠ اور ٥ پچپّن ٥٥

٥٠ اور ٦ چھپّن ٥٦

٥٠ اور ٧ ستّاون ٥٧

٥٠ اور ٨ اٹھّاون ٥٨

٥٠ اور ٩ اُنسٹھ ٥٩

٥٠ اور ١٠ ساٹھ ٦٠

اِکسٹھ سے ستّر تک

۶۰	اَور	۱	اِکسٹھ	۶۱
۶۰	اَور	۲	باسٹھ	۶۲
۶۰	اَور	۳	تریسٹھ	۶۳
۶۰	اَور	۴	چونسٹھ	۶۴
۶۰	اَور	۵	پیَنسٹھ	۶۵
۶۰	اَور	۶	چھیاسٹھ	۶۶
۶۰	اَور	۷	سڑسٹھ	۶۷
۶۰	اَور	۸	اڑسٹھ	۶۸
۶۰	اَور	۹	اُنہتّر	۶۹
۶۰	اَور	۱۰	ستّر	۷۰

اِکہتّر سے اسّی تک

۷۰	اَور	۱	اِکہتّر	۷۱
۷۰	اَور	۲	بہتّر	۷۲
۷۰	اَور	۳	تہتّر	۷۳
۷۰	اَور	۴	چوَہتّر	۷۴
۷۰	اَور	۵	پچھتّر	۷۵
۷۰	اَور	۶	چھہتّر	۷۶
۷۰	اَور	۷	ستتّر	۷۷
۷۰	اَور	۸	اٹھتّر	۷۸
۷۰	اَور	۹	اُناسی	۷۹
۷۰	اَور	۱۰	اسّی	۸۰

اِکیاسی سے نوّے تک

۸۰	اَور	۱	اِکیاسی	۸۱
۸۰	اَور	۲	بیاسی	۸۲
۸۰	اَور	۳	ترّاسی	۸۳
۸۰	اَور	۴	چَوراسی	۸۴
۸۰	اَور	۵	پچّاسی	۸۵
۸۰	اَور	۶	چھیاسی	۸۶
۸۰	اَور	۷	ستّاسی	۸۷
۸۰	اَور	۸	اٹھاسی	۸۸
۸۰	اَور	۹	نوّاسی	۸۹
۸۰	اَور	۱۰	نوّے	۹۰

اِکّیانوے سے سو تک

۹۰ اَور ۱ اِکّیانوے ۹۱

۹۰ اَور ۲ بانوے ۹۲

۹۰ اَور ۳ تِرانوے ۹۳

۹۰ اَور ۴ چَورانوے ۹۴

۹۰ اَور ۵ پچّانوے ۹۵

۹۰ اَور ۶ چھیانوے ۹۶

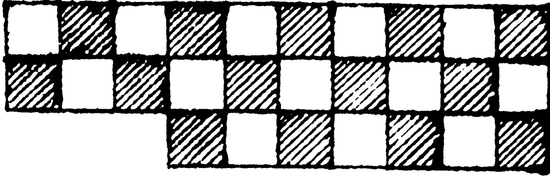
۹۰ اَور ۷ ستّانوے ۹۷

۹۰ اَور ۸ اٹھّانوے ۹۸

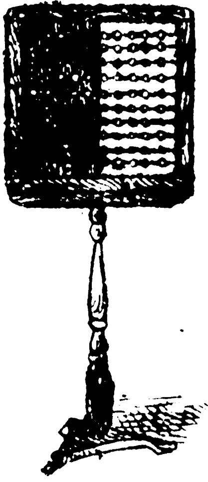
۹۰ اَور ۹ ننّانوے ۹۹

۹۰ اَور ۱۰ سَو ۱۰۰

سوالات

۱ یہ کُل کتنے خانے ہیں؟

۲ اکّیس سے چالیس تک گنو +

۳ گیارہ سے تیس تک گنو +

۴ ستّر سے پچّانوے تک گنو +

۵ گولیوں کے چوکھٹے پر سو گولیاں گنو +

۶ ۳۰ سے ۲۰ تک پیچھے کی طرف گنو +

۷ ۵۲ سے ۴۲ تک پیچھے کی طرف گنو +

۸ ۲، ۴، ۶، اِس طرح دو دو جوڑ کر ۲۰ تک گنو +

۹ ۳، ۶، ۹، اِس طرح ۳۰ تک گِنو +

۱۰ ۵، ۱۰، ۱۵، اِس طرح ۴۰ تک گِنو +

۱۱ ۱۰، ۲۰، ۳۰، اِس طرح ۱۰۰ تک گِنو +

۱۲ ۳۰ گولیوں میں کِتنی گولیاں مِلائیں۔ کہ ۳۲ گولیاں ہو جائیں؟

۱۳ ۵۰ پنسلوں میں کِتنی پنسلیں مِلائیں۔ کہ ۵۵ پنسلیں ہو جائیں؟

۱۴ ۸۰ اور ۳ مِل کر کِتنے ہوتے ہیں؟

۱۵ ۹۰ اور ۷ مِل کر کِتنے ہوتے ہیں؟

۱۶ ایک کم اسّی کِتنے ہوتے ہیں؟

۱۷ ایک کم نوّے کِتنے ہوتے ہیں؟

۱۸ ایک کم سو کِتنے ہوتے ہیں؟

۱۹ دس کم پچاس کِتنے ہوتے ہیں؟

۲۰ دس کم اسّی کِتنے ہوتے ہیں؟

اِن عددوں کو پڑھو :-

۲۱ ۱۱ ، ۲۱ ، ۱۸ ، ۲۸ ، ۱۶ ٭

۲۲ ۱۵ ، ۲۷ ، ۳۰ ، ۳۹ ، ۳۷ ٭

۲۳ ۴۱ ، ۴۷ ، ۴۹ ، ۵۹ ، ۶۹ ٭

۲۴ ۶۵ ، ۶۸ ، ۷۳ ، ۷۹ ، ۶۷ ٭

۲۵ ۴۴ ، ۵۵ ، ۸۸ ، ۹۹ ، ۷۷ ٭

۲۶ ۲۵ ، ۵۲ ، ۵۷ ، ۷۵ ، ۸۱ ٭

ہندسوں میں لکھو :-

۲۷ اِکّیس - تیئس - پچاس - ستّر ٭

۲۸ بارہ - چوالیس - ستّاون - پچھتّر ٭

۲۹ اُنتالیس - اُنسٹھ - نواسی - ننّانوے ٭

۳۰ تراسی - اُناسی - اُنہتر - اُنتیس ٭

۳۱ اسّی - اِکسٹھ - اِکیاون - بیالیس ٭

۳۲ چھبّیس - چھیاسٹھ - پچّانوے - سَو ٭

۳۳ بتاؤ ۱۲ میں کے اِکائیاں ہیں اور

کے دہائیاں ؟

۳۴ بتاؤ ۳۶ میں کے اِکائیاں ہیں اور کے دہائیاں ؟

۳۵ بتاؤ ۷۷ میں کے اِکائیاں ہیں اور کے دہائیاں ؟

۳۶ بتاؤ ۲۹ میں ۹ سے کیا ظاہر ہوتا ہے ؟

۳۷ بتاؤ ۲۹ میں ۲ سے کیا ظاہر ہوتا ہے ؟

۳۸ ایسا عدد ہندسوں میں لکھو ۔ جس میں ۲ اِکائیاں اور ۵ دہائیاں ہوں ٭

۳۹ ایسا عدد ہندسوں میں لکھو ۔ جس میں ۹ اِکائیاں اور ۸۰ دہائیاں ہوں ٭

۴۰ ایسا عدد ہندسوں میں لکھو ۔ جس میں ۵ اکائیاں اور ۵ دہائیاں ہوں ٭

دس تک پہاڑے

دو کا پہاڑہ

● ● ایک ایک گولی دو جگہ	۲	ایکن ۲
●● ●● دو دو گولیاں دو جگہ	۲	دُونی ۴
●●● ●●● تین تین گولیاں دو جگہ	۲	تئے ۶
●● ●● ●● ●● چار چار گولیاں دو جگہ	۲	چوکے ۸

پانچ پانچ گولیاں دو جگہ	۲	پنجے ۱۰
چھ چھ گولیاں دو جگہ	۲	چھکے ۱۲
سات سات گولیاں دو جگہ	۲	ستے ۱۴
آٹھ آٹھ گولیاں دو جگہ	۲	اٹھے ۱۶
نو نو گولیاں دو جگہ	۲	نم ۱۸
دس دس گولیاں دو جگہ	۲	دھائے ۲۰

تین کا پہاڑہ

ایک ایک گولی تین جگہ	۳	ایکن	۳
دو دو گولیاں تین جگہ	۳	دُونی	۶
تین تین گولیاں تین جگہ	۳	ترئے	۹
چار چار گولیاں تین جگہ	۳	چوکے	۱۲
پانچ پانچ گولیاں تین جگہ	۳	پنجے	۱۵

چھ چھ گولیاں تین جگہ	۳	چھکّے	۱۸
سات سات گولیاں تین جگہ	۳	ستّے	۲۱
آٹھ آٹھ گولیاں تین جگہ	۳	اٹھّے	۲۴
نَو نَو گولیاں تین جگہ	۳	نم	۲۷
دس دس گولیاں تین جگہ	۳	دھائے	۳۰

اسی طرح گولیوں سے ۴، ۵، ۶، ۷،

۸، ۹، ۱۰ کے پہاڑے بناؤ - اور اُن کو خُوب یاد کرو - اب ہم دس تک پہاڑے جدول میں لکھتے ہیں ۔

پہاڑے

	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
ایکن	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
دُونی	۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰
ترئے	۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷	۳۰
چَوکے	۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲	۳۶	۴۰
پنجے	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰
چھکّے	۶	۱۲	۱۸	۲۴	۳۰	۳۶	۴۲	۴۸	۵۴	۶۰
ستّے	۷	۱۴	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶	۶۳	۷۰
اٹھّے	۸	۱۶	۲۴	۳۲	۴۰	۴۸	۵۶	۶۴	۷۲	۸۰
نم	۹	۱۸	۲۷	۳۶	۴۵	۵۴	۶۳	۷۲	۸۱	۹۰
دھائی	۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰

سوالات

بتاؤ۔ کتنے ہوتے ہیں :۔

۱ ۶ پنجے ، ۷ تیئے ، ۸ نم +
۲ ۶ اٹھے ، ۷ پنجے ، ۸ ستے +
۳ ۸ دُونی ، ۴ اٹھے ، ۷ ستے +
۴ ۹ اٹھے ، ۹ نم ، ۱۰ اٹھے +
۵ ۶ چھکے ، ۹ ستے ، ۱۰ دھائے +
۶ ۵ نم ، ۸ اٹھے ، ۴ چوکے +
۷ ۹ چوکے ، ۴ نم ، ۹ دھائے +
۸ ۹ دُونی ، ۲ نم ، ۵ پنجے +
۹ ۷ بیلوں کے کتنے سینگ ؟
۱۰ ۹ لڑکوں کو دو دو سیب دِئے۔ کُل کتنے سیب ہُوئے ؟
۱۱ ۶ لڑکوں کو تین تین قلم دِئے۔

کُل کِتنے قلم ہُوئے ؟

۱۲ ۸ اُونٹوں کی کے ٹانگیں ہوتی ہیں؟

۱۳ ایک آدمی ۴ آنے روز کماتا ہے۔ ۶ دِن میں کے آنے کمائے گا ؟

۱۴ ایک کِتاب کی قیمت ۵ آنے ہے۔ ۵ کِتابوں کی قیمت بتاؤ +

۱۵ ایک شخص ۹ میل ہر روز چلتا ہے۔ ۶ دِن میں کِتنے میل چلے گا ؟

۱۶ ایک گائے ہر روز ۶ سیر دُودھ دیتی ہے۔ ۶ دِن میں کِتنا دُودھ دے گی ؟

۱۷ ۸ نارنگیوں کا دُگنا کیا ہُوا ؟

۱۸ ایک بکری ۷ روپے کو آتی ہے۔ ۷ بکریوں کے دام بتاؤ +

۱۹ ایک روپے کا ۲ سیر نیل آتا ہے۔ ۴ روپے کا کے سیر آئے گا ؟

۳۵ ۵ روپے کی ایک میز۔ ۳۵ روپے
کی کے میزیں؟

۳۶ ایک لڑکا ۳ صفحے روز پڑھتا ہے۔
۳۰ صفحے کتنے دِن میں پڑھے گا؟

۳۷ کاغذ کے ۴ تختے ایک پیسے کو آتے
ہیں۔ ۴۸ تختوں کا مول بتاؤ۔

۳۸ باٹی میں ۱۲ سیر پانی ہے۔ ایک
لوٹے میں ۲ سیر پانی آتا ہے۔ بتاؤ۔
باٹی میں کے لوٹے پانی ہے؟

۳۹ میں نے ۳ لڑکوں کو دو دو سیب
دِئے۔ اور میرے پاس ایک سیب
باقی رہا۔ بتاؤ۔ کُل کتنے سیب تھے؟

۴۰ میں نے دو دو پیسے والے ۸ ٹکٹ
خریدے۔ اور ۴ پیسے میرے پاس باقی رہ
گئے۔ بتاؤ۔ میرے پاس کُل کتنے پیسے تھے؟

۴۱ ایک شخص نے دو لڑکوں کو دو دو اور تین لڑکوں کو تین تین لڈو دیئے۔ کُل کتنے لڈو دیئے؟

۴۲ اگر میں ۵ لڑکوں کو تین تین پیسے دوں۔ تو ایک پیسے کی کسر رہ جاتی ہے۔ بتاؤ۔ میرے پاس کتنے پیسے ہیں؟

۴۳ میں نے ۵ لڑکوں کو دو دو اور ۲ لڑکوں کو پانچ پانچ قلم دیئے۔ بتاؤ۔ کُل کتنے قلم دیئے؟

۴۴ ۶۰ رنگترے تھے۔ ۱۰ لڑکوں کو پانچ پانچ رنگترے دیدیئے۔ باقی کتنے رہے؟

۴۵ ایک مالن کے ٹوکرے میں ۵۰ مُولیاں تھیں۔ ۹ آدمیوں نے پانچ پانچ خرید لیں۔ کتنی باقی رہ گئیں؟

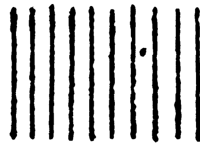
پرائمری ارتھمیٹک

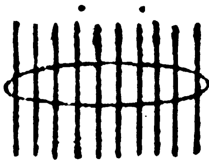
حصّہ دوم

پہلا باب

لاکھ تک عددوں کا لکھنا اور پڑھنا

۱ تم پہلے پڑھ چکے ہو - کہ اگر دس پنسلیں الگ الگ پڑی ہوں تو اُن میں

سے ہر ایک کو ایک اکائی کہتے ہیں -

لیکن اگر اِن دسوں کو ایک مُٹّھے میں باندھ دیں - تو اس مُٹّھے کا نام ایک دہائی ہے +

اب اگر دس کے دس مُٹّھے لے کر ایک مُٹّھا بنائیں - تو ایک مُٹّھے کا نام سَینکڑا ہوگا +

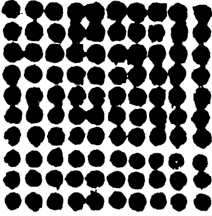
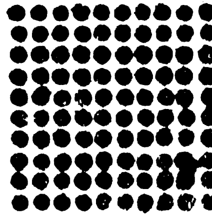
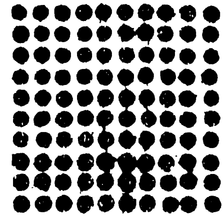
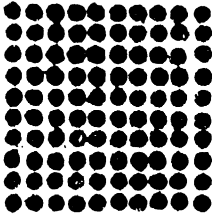
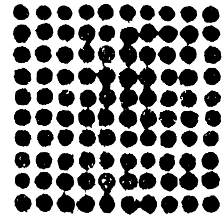
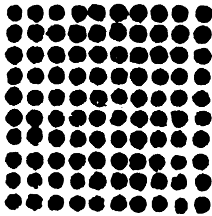
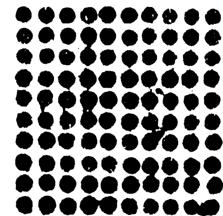
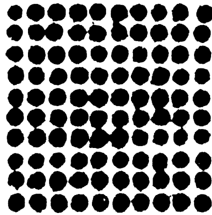
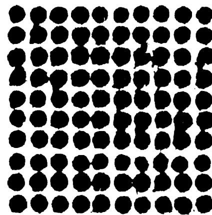
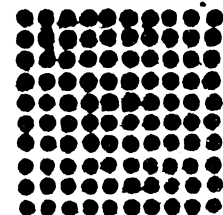
اسی طرح دس سَینکڑوں کے ایک مُٹّھے کو ہزار کہینگے +

ہزار ہزار کے سَو مُٹّھے بنائیں - تو ایک لاکھ ہوگا +

اِکائی ، دہائی ، سَینکڑے وغیرہ کو اِس طرح لکھتے ہیں :-

اِکائی	۱
دہائی	۱۰
سَینکڑا	۱۰۰
ہزار	۱۰۰۰
دس ہزار	۱۰۰۰۰
ایک لاکھ	۱۰۰۰۰۰

دس سینکڑے یا ایک ہزار

۲ جب کسی عدد کو ہندسوں میں لکھتے ہیں۔ تو مرتبے یا درجے داہنی طرف سے بائیں طرف کو لکھے جاتے ہیں۔ سب سے پہلا درجہ اکائی کا ہوتا ہے۔ دوسرا دہائی کا۔ تیسرا سینکڑے کا۔ چوتھا ہزار کا۔ پانچواں دس ہزار کا۔ چھٹا لاکھ کا +

لاکھ	دس ہزار	ہزار	سینکڑا	دہائی	اکائی
۶	۵	۴	۳	۲	۱

دیکھو۔ اوپر کے عدد میں اکائی کے درجے پر ۱ ہے۔ دہائی کے درجے پر ۲ سینکڑے کے درجے پر ۳۔ ہزار کے درجے پر ۴۔ دس ہزار کے درجے پر ۵ اور لاکھ کے درجے پر ۶ ہے +

۳ جب کوئی ہندسہ خود اکیلا لکھا ہوا ہو۔ تو وہ اپنی خاص قیمت ظاہر کرتا ہے۔ مثلاً ۷ پیسے۔ اس سے مراد ہے سات پیسے +

جب کسی ہندسے کے دائیں طرف ایک صفر ہو۔ تو اپنی اصلی قیمت سے دس

گُنی قیمت یا اُتنی ہی دہائیاں ظاہر کرتا ہے۔ مثلاً ۵۰ روپے۔ یعنی ۵ کے دس گُنے روپے یا ۵ دہائیاں جس کو ۵۰ روپے کہتے ہیں ❖

جب کِسی ہندسے کے پہلے **دو صِفر** ہوں۔ تو اپنی اصلی قیمت سے **سَو گُنی** قیمت یا اُتنے ہی سینکڑے ظاہر کرتا ہے۔ مثلاً ۵۰۰ روپے۔ اس سے مُراد ہے ۵ کے سَو گُنے روپے یا ۵ سینکڑے۔ یعنی پانسو روپے۔ اِسی طرح سے ۵۰۰۰ سے مُراد ہے پانچ کا ہزار گُنا یعنی پانچ ہزار ❖

۳ اُوپر کے بیان سے ظاہر ہے۔ کہ جب کوئی ہندسہ خود اکیلا لکھا ہُوا ہو۔ تو وُہ اپنی اصلی قیمت رکھتا ہے۔ جب بائیں طرف کو دُوسرے درجے پر ہو۔ تو دس گُنی اکائیاں ظاہر کرتا ہے۔ تیسرے درجے پر ہو۔ تو سَو گُنی۔ چوتھے درجے پر ہو۔ تو ہزار گُنی۔ پانچویں درجے پر

دس ہزار گنی - چھٹے درجے پر لاکھ گنی ❖

۵ مثلاً ہندسہ ۱۰ میں ۱ سے ایک دہائی ظاہر ہوتی ہے - اور صفر سے مراد ہے - کہ اکائی کی جگہ خالی ہے - صفر کے معنی ہیں خالی ❖

۶ جو عدد ہندسوں میں لکھے ہوئے ہوں - الفاظ میں بیان کئے جا سکتے ہیں - اور الفاظ میں لکھے ہوئے عدد ہندسوں میں لکھے جا سکتے ہیں ❖

۶۴ میں ۴ کا ہندسہ اپنی خاص قیمت ظاہر کرتا ہے - اور ۶ سے چھ دہائیاں ظاہر ہوتی ہیں - پس ۶۴ سے چھ دہائیاں اور چار یعنی چونسٹھ مراد ہے ❖

اسی طرح ۳۷۵ میں ۵ اپنی اصلی قیمت ظاہر کرتا ہے - ۷ سے مراد سات دہائی یا ستر اور ۳ سے تین سو مراد ہے - پس ۳۷۵ سے تین سو اور ستر اور ۵ اکائیاں ظاہر ہوتی ہیں - یعنی تین سو پچھتر ❖

۴۳۶۳ سے تین اکائیاں چھ دہائیاں

یا ساٹھ، تین سینکڑے اور چار ہزار
ظاہر ہوتے ہیں - یعنی چار ہزار
تین سو تریسٹھ +

۱۵۷۵۳۲ سے ایک لاکھ ستاون ہزار
پانسو بتیس مراد ہے +

۷ بڑے بڑے عددوں کو آسانی سے پڑھنے
کے واسطے دائیں طرف سے تین ہندسوں
کے بعد ایسا نشان لگا دو (ر) اور بعد
میں ہر دو دو ہندسوں کے بعد یہی
نشان لگاتے جاؤ - پس اوپر کے عدد
کو اس طرح لکھ سکتے ہیں ۱ر۵۷ر۵۳۲
اس میں فوراً ایک ہی دفعہ دیکھنے
سے معلوم ہو جاتا ہے - کہ ۵۳۲ر
سینکڑے اور دہائی اور اکائی کو اور ۵۷ر
ہزار کو اور ۱ لاکھ کو ظاہر کرتا ہے +

۸ واضح ہو - کہ ہر ایک ہندسے کی قیمت
اس کی جگہ پر منحصر ہے - مثلاً ۱۷ ،
۱۷۴ ، ۱۷۸۳ ، ۷۶۲۱ میں ۷ کی قیمت
مختلف ہے - ۱۷ میں ۷ اکائی ظاہر ہوتی

ہیں ۔ ۱۷۴ میں ۷ دہائی یا ستر۔ ۱۷۸۳ میں سات سینکڑے یا سات سو۔ اور ۷۶۲۱ میں سات ہزار - اِس سے ظاہر ہے - کہ ہندسے کی دو قیمتیں ہوتی ہیں- ایک اپنی **ذاتی قیمت** - دُوسری **مقامی قیمت** جو ہندسوں کی قطار میں اُس کی جگہ پر منحصر ہے +

۹ دس سے نیچے کے تمام اعداد الگ الگ ہندسے سے ظاہر کئے جاتے ہیں- اور اُن میں سب سے بڑا ۹ ہے -دس اور سو کے درمیان کے تمام عدد دو ہندسوں سے ظاہر کئے جاتے ہیں- اور اُن میں سب سے بڑا عدد ۹۹ ہے +

اِسی طرح سے سو اور ہزار کے درمیان کے تمام عدد تین ہندسوں سے ظاہر کئے جاتے ہیں - اور علےٰ ہٰذا القیاس +

۱۰ ذیل میں عددوں کو ہندسوں میں لکھنے کی مثالیں دی جاتی ہیں :-

مثال ۱- تین سو سترسٹھ کو ہندسوں

میں لکھو۔ اِس میں ۳ سینکڑے، ٦ دہائی اور
۷ اِکائی ہیں۔ پس ۳، ٦، ۷ کو سینکڑے
و دہائی و اِکائی کے درجے پر رکھ کر اِس
طرح لکھ سکتے ہیں ۳٦۷۔

مِثال ۲ - چھپّن ہزار سات سو
تئیس کو ہندسوں میں لکھو۔ یہاں ۵
دس ہزار، ٦ ہزار، ۷ سینکڑے، ۲
دہائی اور ۳ اِکائی ہیں۔ پس ۵، ٦،
۷، ۲، ۳ کو دس ہزار۔ ہزار۔ سینکڑے
دہائی اور اِکائی کے درجے پر رکھ کر
۵٦۷۲۳ لکھا۔

مِثال ۳ - دو سو تین کو ہندسوں میں
لکھو۔ دیکھو۔ یہاں دو سینکڑے ہیں۔
دہائی کوئی نہیں۔ اور تین اِکائی ہیں۔
پس دہائی کے درجے پر صِفر لکھو۔
۲۰۳ جواب ہُوا۔

مِثال ۴ - ایک لاکھ سات ہزار چار
کو ہندسوں میں لکھو۔
دیکھو۔ یہاں ایک لاکھ ہے۔ دس ہزار

کوئی نہیں - سات ہزار ہے - سینکڑا
کوئی نہیں - دہائی کوئی نہیں - چار
اِکائی ہیں - اِس لئے دس ہزار اور
سینکڑے اور دہائی کے درجوں پر صِفر
لگاؤ - پس ۱۰۷۰۰۴ جواب ہُؤا ✦

سوالات نمبر ۱

لفظوں میں لکھو :-

۱ ۱۸ ، ۱۲۳ ، ۵۱۲ ، ۸۷۶ ، ۶۹۵ ،
۴۹۳ ✦

۲ ۴۰ ، ۲۰۳ ، ۳۰۲ ، ۴۱۰ ، ۸۵۰ ،
۷۰۳ ، ۸۲۱ ، ۹۱۷ ✦

۳ ۴۳ ، ۵۲۸ ، ۷۶۷ ، ۳۰۱ ،
۴۵۲۸ ، ۲۹۳۷ ، ۱۰۲۳ ✦

۴ ۵۰۷ ، ۶۳۰ ، ۹۰۵۷ ، ۶۰۸۵ ،
۶۱۰۵ ، ۷۲۰۳ ، ۷۰۰۳ ✦

۵ ۲۳۱ ، ۵۰۵ ، ۸۰۸ ، ۶۰۵۱ ، ۹۲۰۷ ،
۷۰۰۸ ✦

۶ ۳۴۳ ، ۱۰۰۸ ، ۲۰۰۵ ، ۱۲۲۳۴ ،

۲۱۹۳۶ ، ۷۳۵۶۳ ۔

۷ ۲۳۳۱ ، ۴۹۰۵ ، ۵۰۶۵ ، ۷۰۸۱ ، ۸۰۵۳ ، ۸۰۰۳ ۔

۸ ۳۰۸۱ ، ۴۵۰۴ ، ۶۷۲۳۶ ، ۴۵۹۰۸ ، ۷۳۹۰۳ ، ۸۶۰۰۴ ۔

۹ ۱۱۱ ، ۱۱۱۱ ، ۱۱۰۱ ، ۱۱۰۱۱ ، ۲۲۰۰۲ ، ۳۱۳۱۳۱ ، ۴۱۰۴۰ ۔

۱۰ ۵۰۸۷ ، ۹۲۲۳۱ ، ۸۳۰۳۸ ، ۷۱۱۱۳ ۔

۱۱ ۸۴۳۲۹ ، ۸۰۴۷۶ ، ۷۰۴۹۲ ۔

۱۲ ۱۲۳۴۵۶ ، ۱۵۴۳۲۱ ۔

۱۳ ۱۸۷۰۶۰ ، ۱۰۶۰۵۰ ۔

۱۴ ۱۷۰۰۱۲ ، ۱۰۲۰۳۰ ۔

۱۵ ۱۰۹۹۰۹ ، ۱۰۰۳۰۴ ۔

ذیل کے اعداد میں ۵ کی مقامی قیمت بتاؤ :-

۱۶ ۱۵ ، ۵۱ ، ۵۶۱ ، ۵۴۵۲ ۔

ہندسوں میں لکھو :-

۱۷ تراسی ، اناسی ، ایک سو اکتیس ۔

۱۸ چار سَو چھیاسی ، چار سَو چھ ، سات سَو تیئیس ، چھ سَو دو ، چار سَو اُنسٹھ ، چار سَو نَو ✦

۱۹ بہتّر ، ایک سَو دو ، چھ سَو پچاس ، پانسَو ، دو ہزار دو سَو اٹھائیس ، سات ہزار تیئیس ✦

۲۰ چھ سَو اٹھارہ ، چھ سَو چھ - چھ ہزار چھ سَو چار ، آٹھ ہزار ایک - نَو ہزار نوّے ✦

۲۱ چار ہزار چار سَو پچاس - پانچ ہزار پچاس - پانچ ہزار پانسَو - پچاس ہزار ✦

۲۲ چھ ہزار چار سَو ، ساٹھ ہزار چار سَو چار ، اِکسٹھ ہزار چار ، اسّی ہزار دو ✦

۲۳ تیس ہزار چار سَو تیئیس ، چالیس ہزار پانسَو آٹھ ، ستّر ہزار بیس ✦

۲۴ سات ہزار پانسَو چھ ، گیارہ ہزار ایک ، اکتیس ہزار بیس ، سڑسٹھ ہزار دو سَو تراسی ✦

۲۵ ایک لاکھ اِکتیس ہزار چار سَو چھپّن ،

ایک لاکھ پانچ ہزار سات سو نوٗ +

۲۶ ایک لاکھ چار ہزار چھ سو آٹھ ، ایک لاکھ ایک ہزار دو سو تین +

۲۷ ایک لاکھ ایک ہزار تین ، ایک لاکھ تین سو تین +

۲۸ ایک لاکھ بیالیس ہزار پانچ ، سات لاکھ ایک سو گیارہ +

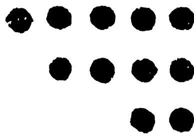
۲۹ پانچ لاکھ پانسو پانچ ، چھ لاکھ بہتر ہزار دو +

۳۰ چار لاکھ سات سو نوٗ ، تین لاکھ تین +

دُوسرا باب

جمع

۱ مِثال۔ ایک لڑکے کے پاس ۵ گولیاں ہَیں۔ دُوسرے کے پاس ۴ گولیاں ہَیں۔ تیسرے کے پاس ۲ گولیاں ہَیں۔ بتاؤ۔ تینوں کے پاس کُل کِتنی گولیاں ہَیں؟

۵
۴
۲
―――
۱۱

عمل۔ ۵ گولیاں اَور ۴ گولیاں مِل کر ۹ گولیاں ہُوئیں۔ ۹ گولیاں۔ اَور ۲ گولیاں مِل کر ۱۱ گولیاں ہوئیں÷
مطلب یہ ہے۔ کہ اگر ۵ گولیوں اَور ۴

گولیوں اور ۲ گولیوں کو ملا دیں۔ تو کل ۱۱ گولیاں ہونگی۔ یعنی عدد ۵، ۴ اور ۲ مل کر ۱۱ ہوتے ہیں ÷

۲ جس عمل سے دو یا زیادہ عددوں کے برابر ایک عدد معلوم کرتے ہیں۔ اسے جمع کہتے ہیں ÷

دو یا زیادہ عددوں کے جمع کرنے سے جو عدد حاصل ہوتا ہے۔ اسے حاصلِ جمع یا مجموعہ کہتے ہیں ÷

نشان + جمع کی علامت ہے۔ اور اسے 'جمع' پڑھتے ہیں۔ ۵ + ۴ کے یہ معنی ہیں۔ کہ ۵ میں ۴ کو جمع کرو ÷

اسی طرح ۵ + ۴ + ۲ کے یہ معنی ہیں۔ کہ ۵ میں ۴ کو جمع کرو۔ اور ان کے حاصلِ جمع میں ۲ جمع کرو ÷

نشان = الفاظ 'برابر ہے' کی جگہ کام آتا ہے۔

مثلاً ۵ + ۴ = ۹ سے یہ مراد ہے۔ کہ ۵ اور ۴ کا مجموعہ ۹ کے برابر ہے ÷

۳ جمع میں مشق حاصل کرنے کے واسطے بہتر ہوگا۔ کہ ذیل کا جمع کا پہاڑہ طلبا چھوٹی چھوٹی چیزوں مثلاً کوڑیوں وغیرہ کے ذریعے خود بنائیں۔ اور اس کو یاد کریں ؎

جمع کا پہاڑہ

۱ + ۱ = ۲	۲ + ۲ = ۴	۳ + ۳ = ۶
۱ + ۲ = ۳	۲ + ۳ = ۵	۳ + ۴ = ۷
۱ + ۳ = ۴	۲ + ۴ = ۶	۳ + ۵ = ۸
۱ + ۴ = ۵	۲ + ۵ = ۷	۳ + ۶ = ۹
۱ + ۵ = ۶	۲ + ۶ = ۸	۳ + ۷ = ۱۰
۱ + ۶ = ۷	۲ + ۷ = ۹	۳ + ۸ = ۱۱
۱ + ۷ = ۸	۲ + ۸ = ۱۰	۳ + ۹ = ۱۲
۱ + ۸ = ۹	۲ + ۹ = ۱۱	
۱ + ۹ = ۱۰		

۴ + ۴ = ۸	۵ + ۵ = ۱۰	۶ + ۶ = ۱۲
۴ + ۵ = ۹	۵ + ۶ = ۱۱	۶ + ۷ = ۱۳
۴ + ۶ = ۱۰	۵ + ۷ = ۱۲	۶ + ۸ = ۱۴
۴ + ۷ = ۱۱	۵ + ۸ = ۱۳	۶ + ۹ = ۱۵
۴ + ۸ = ۱۲	۵ + ۹ = ۱۴	
۴ + ۹ = ۱۳		۹ + ۹ = ۱۸
	۸ + ۸ = ۱۶	
۷ + ۷ = ۱۴	۸ + ۹ = ۱۷	
۷ + ۸ = ۱۵		
۷ + ۹ = ۱۶		

یہ خیال رہے - کہ بعض دو عددوں
کا مجموعہ جیسے کہ ۸ + ۵ = ۱۳ کے - جو
کہ جمع کے پہاڑے میں چھوڑ دیا گیا ہے
وُہ کسی نہ کسی پہاڑے میں آ گیا
ہے - چونکہ آگے کی جمع کا تمام
عمل پہاڑوں پر منحصر ہے - اس
واسطے یہ اچھی طرح سے یاد ہونے
چاہئیں - کہ طلبا فوراً جواب

دے سکیں ✣ ―

سوالاتِ نمبر ۲ - زبانی

ذیل کے عددوں میں ہر جوڑے کا مجموعہ بتاؤ:-

۱ ۱ و ۱، ۳ و ۲، ۵ و ۷، ۴ و ۶، ۱ و
۷، ۲ و ۹، ۴ و ۵، ۶ و ۸، ۲ و ۴
، ۹ و ۷، ۸ و ۸، ۲ و ۶، ۴ و ۱ ،
۳ و ۷، ۵ و ۸، ۳ و ۱، ۶ و ۱، ۴
و ۶، ۸ و ۴، ۵ و ۹، ۳ و ۴، ۲ و
۳، ۸ و ۱، ۱ و ۵، ۳ و ۳، ۱ و ۹ ،
۲ و ۱، ۵ و ۶، ۷ و ۲، ۴ و ۴، ۷ و
۷، ۸ و ۲، ۴ و ۹، ۲ و ۲، ۶ و ۷،
۳ و ۹، ۵ و ۵، ۳ و ۸، ۸ و ۹، ۹ و
۹، ۷ و ۸، ۶ و ۹، ۴ و ۷، ۳ و ۵ : ✣

جمع کرو:-

۲ ۲ اِکائیاں اور ۴ دہائیاں ✣
۳ ۳ " اور ۵ " ✣
۴ ۴ " اور ۶ " ✣

۵ ۵ اِکائیاں اَور ۷ دہائیاں ＋

۶ ۶ 〃 اَور ۸ 〃 ＋

۷ ۷ 〃 اَور ۹ 〃 ＋

۸ ۸ 〃 اَور ۳ 〃 ＋

۹ ۹ 〃 اَور ۷ 〃 ＋

۱۰ ۶ 〃 اَور ۵ 〃 ＋

۱۱ ایک لڑکے کے پاس ۵ آم ہَیں ـ اَور دُوسرے کے پاس ۶ ـ تو دونو کے پاس کِتنے ہَیں ؟

۱۲ ایک لڑکے کے پاس ۸ پَیسے تھے ، ۴ اُس کو اَور دے دِئے ـ تو اُس کے پاس اب کِتنے پَیسے ہَیں ؟

۱۳ ایک کِسان کے پاس ۹ بَیل تھے ، ۴ اُس نے اَور خرِیدے ـ تو کُل کِتنے ہُوئے ؟

۱۴ ایک گاؤں میں تِین تو پکّے کُوئیں ہَیں اَور آٹھ کچّے ـ تو کُل کُوئیں اُس گاؤں میں کِتنے ہَیں ؟

۱۵ جِس کمرے میں تم بَیٹھے ہو ـ اُس میں

کتنے کونے ہیں؟ ایسے دو کمروں میں
کتنے کونے ہونگے؟ اور تین میں کتنے؟

۱۶ میرے ایک ہاتھ میں پانچ پیسے ہیں۔
اور دوسرے میں سات۔ تو کل کتنے
ہیں؟

۱۷ ایک شخص کے ۵ بیٹے اور ۳ بیٹیاں
ہیں۔ تو اس کے کل بچے کتنے ہیں؟

۱۸ ۸ کتابیں تو میرے پاس موجود ہیں۔
اور ۵ گھر چھوڑ آیا ہوں۔ تو میری
کل کتابیں کتنی ہیں؟

۱۹ ایک کمرے میں ۴ دروازے۔ ۳
کھڑکیاں اور دو روشندان ہیں۔ تو
اُن کی کل تعداد کیا ہوئی؟

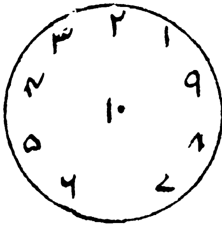
۲۰ ایک زمیندار کے پاس تین ہل ہیں۔
اور ہر ایک ہل کے لئے دو بیل ہیں۔
تو کل بیل کتنے ہیں؟

۲۱ ایک مدرسے کے احاطے میں سات
درخت تو توت کے ہیں۔ پانچ انار
کے اور دو کیکر کے۔ تو کل درخت

کتنے ہیں؟

زبانی مشق کا نیا طریقہ

۴ - سیاہ تختے پر دائرہ بنا کر اُس پر ہندسے لکھ دیئے جائیں۔ اور طُلبا کو سامنے کھڑا کر کے ایک سے شروع کر کے ترتیب وار دو دو ہندسے جمع کرواتے جائیں۔

بعد میں کوئی سے دو ہندسے لے کر جمع کروائے جائیں۔ اِس کے بعد کوئی سے تین ہندسے لے کر جمع کروائے جائیں۔

۵ اوّل کے ۹ عددوں میں سے کسی کو اگر ۹ سے بڑے عدد میں جمع کرنا ہو۔ تو پہلے دونو عددوں کی اکائیوں کو جمع کرتے ہیں۔ اور پھر دہائی و سینکڑے وغیرہ کو۔ مثلاً ۲۳ و ۵ کو جمع کرنا ہے؛ ۵

اِکائیاں اور ۳ اِکائیاں ۸ اِکائیاں
ہُوئیں - اور ۲ دہائیاں ہیں - پس دونو
کا مجموعہ ۲۸ ہُوا - یا مختصراً یوں کہتے
ہیں ۵ اور ۳ آٹھ اور بیس ۲۸ *
۳۸ اور ۷ کو جمع کرنا ہے ۷ اِکائیاں
اور ۸ اِکائیاں ۱۵ اِکائیاں ہُوئیں - یعنی
ایک دہائی اور ۵ اِکائیاں - اِس میں
۳ دہائیاں اور جمع کیں - تو ۴ دہائیاں
اور ۵ اِکائیاں ہُوئیں - یعنی ۴۵ یا
مختصراً ۷ اور ۸ پندرہ اور تیس ۴۵ *
فرض کرو - کہ ۹ + ۸ + ۵ + ۳ + ۸ کا
مجموعہ معلوم کرنا ہے - اِس کا عمل
اِس طرح ہے :-

۹ + ۸ = ۱۷ و ۱۷ + ۵ = ۲۲ و ۲۲
+ ۳ = ۲۵ و ۲۵ + ۸ = ۳۳ *

طالب علموں کو اِس عمل میں ایسی مشق
ہونی چاہئے - کہ حاصلِ جمع زبانی دریافت
کر سکیں *

اُوپر کی مثال میں صرف ۹ و ۱۷ و ۲۲

و ۲۵ و ۳۳ کہیں - اس کی مشق اس طرح آسانی سے ہو سکتی ہے - کہ کسی ایک عدد میں متواتر ایک ہی عدد جمع کرایا جائے - مثلاً فرض کرو ۴ سے شروع کریں - اور تین تین زیادہ کرکے ۱۹ حاصل جمع ہو جانے تک جمع کرائیں - تو طلبا کو ذرا آواز سے صرف یہ کہنا چاہئے ۴ و ۷ و ۱۰ و ۱۳ و ۱۶ و ۱۹ ٭ اگر ۲۰ سے شروع کریں - اور تین تین زیادہ کرکے ۴۱ تک جمع کرائیں - تو صرف ۲۰ و ۲۳ و ۲۶ و ۲۹ و ۳۲ و ۳۵ و ۳۸ و ۴۱ کہنا چاہئے ٭

۲ دو ہندسوں کے عدد کو کسی عدد میں جمع کرنے کا قاعدہ

قاعدہ - پہلے اکائیوں کو جمع کرو - اور پھر دہائیوں کو ٭ مثلاً ۵۶ میں ۲۵ جمع کرنے ہیں - تو ہم دل میں

اِس طرح کہتے ہیں ۵۰ اور ۵۶ برابر
۶۱ اور ۲۰ برابر ۸۱ ۔

سوالاتِ نمبر ۳ زبانی

۱ مُندرجۂ ذیل عددوں میں سے ہر جوڑے
کا مجمُوعہ زبانی بتاؤ :-

۴۵ و ۳ ، ۲۳ و ۶ ، ۲۴ و ۶ ،
۳۵ و ۷ ، ۴۸ و ۷ ، ۵۴ و ۸ ، ۶۸
و ۹ ، ۷۷ و ۸ ، ۶۲ و ۹ ، ۲۷ و ۶ ،
۸۴ و ۹ ، ۷۸ و ۵ ، ۳۹ و ۳ ، ۶۲
و ۱۱ ، ۵۴ و ۱۳ ، ۶۳ و ۱۵ ، ۷۲ و
۱۷ ، ۸۷ و ۱۳ ، ۳۵ و ۱۶ ، ۷۸ و ۲۳
، ۵۷ و ۳۶ ، ۹۱ و ۹ ، ۴۳ و ۸ ، ۵۸
و ۲۹ ، ۴۳ و ۳۷ ، ۴۷ و ۶۸ ۔

۲ (۱) ۱ سے شرُوع کرو ، ۲ زِیادہ کرکے
۱۰۱ تک بلند آواز سے گنو ۔
(۲) ۵ سے شرُوع کرو ، ۳ زِیادہ کرکے
۵۶ تک بلند آواز سے گنو ۔
(۳) ۷ سے شرُوع کرو ، ۴ زِیادہ کرکے

۸۷ تک بلند آواز سے گنو ۔

(۴) ۱۲ سے شروع کرو، ۵ زیادہ کرکے
۹۷ تک بلند آواز سے گنو ۔

(۵) ۱۹ سے شروع کرو، ۶ زیادہ کرکے
۱۱۵ تک بلند آواز سے گنو ۔

(۶) ۳۸ سے شروع کرو، ۷ زیادہ کرکے
۱۵۰ تک بلند آواز سے گنو ۔

(۷) ۴۵ سے شروع کرو، ۸ زیادہ کرکے
۱۶۵ تک بلند آواز سے گنو ۔

(۸) ۲۹ سے شروع کرو، ۹ زیادہ کرکے
۲۰۰ تک بلند آواز سے گنو ۔

۳ حاصل جمع بتاؤ :-

۴ + ۵ + ۶ ، ۷ + ۳ + ۸ ، ۸ + ۹ + ۷
+۴ ، ۴ + ۶ + ۷ + ۸ ، ۳ + ۹ + ۸ + ۴،
۷ + ۹ + ۵ + ۶ ، ۴ + ۳ + ۷ + ۶ ، ۸ + ۷
+ ۴ + ۲ ، ۱۱ + ۹ + ۲۰ ، ۲۱ + ۸ + ۱۱ ۔

۴ ایک کسان کے پاس ۲۴ بیل اور ۵ گائیں ہیں - تو کل کتنے مویشی ہیں ۔

۵ ایک ٹوکرے میں ۲۸ سیر گیہوں ہیں - اور

دُوسرے میں ۱۲ سیر ـ تو کُل کِتنے سیر
گیہوں ہَیں *

۶ ۳۵ روپے دے کر میری تھیلی میں ۱۵
روپے باقی رہتے ہَیں ـ تو بتاؤ کُل روپے
میری تھیلی میں کِتنے تھے ؟

۷ ایک زمیندار نے ایک بیل ۷۵ روپے
کو خریدا ـ اور ۱۵ روپے نفع سے کر
اُس کو بیچ ڈالا ـ تو بتاؤ ـ کِتنے کو
بیچا ؟

۸ لاہور سے امرتسر ۳۲ میل ہَے ـ اور
امرتسر سے کرتار پُور ۲۱ میل ـ تو بتاؤ ـ
کہ لاہور سے کرتار پُور کِتنی دُور ہَے ؟

۹ ایک لڑکے کو ۲۱ پیسے اور دُوسرے
کو ۱۵ دے کر میرے بٹُوے میں ۱۰
پیسے باقی رہے ـ تو بتاؤ ـ کُل کِتنے
پیسے تھے ؟

۱۰ اگر میں تم کو ۲۱ پیسے دُوں ـ اور ایک
اور لڑکے کو ۲۵ پیسے ـ اور میرے پاس
کچھ نہ بچے ـ تو بتاؤ ـ میرے پاس

کتنے پیسے تھے ؟

۱۱ ایک مکان میں سب سے نیچے کی منزل میں ۲۴ دروازے - دوسری میں ۲۰ اور تیسری میں ۱۲ ہیں - تو بتاؤ - کُل دروازے کتنے ہیں ؟

۱۲ ایک لڑکے کی عمر اِس وقت ۱۵ برس کی ہے - ۲۳ برس کے بعد اُس کی عمر اتنی ہوگی - جتنی اب اُس کے باپ کی ہے - باپ کی عمر بتاؤ ؞

۱۳ ۳۲ من اناج بیچنے کے بعد ۱۹ من باقی بچا - بتاؤ - کُل اناج کتنا تھا ؟

۱۴ موہن کو ۵ آم دِئے - سوہن کو اِس سے ۲ زیادہ - اور ۳ باقی بچے - آموں کی کُل تعداد بتاؤ ؞

۱۵ ایک تحصیلدار ۴۰ روپئے مہینا کھانے پینے میں - ۲۵ روپئے نوکروں کی تنخواہوں میں - پندرہ روپئے کرایۂ مکان میں خرچ کرکے ۷۰ روپئے مہینا بچاتا ہے - تو بتاؤ - اُس کی ماہواری

آمدنی کیا ہے ؟

۱۰ کچھ بچے چھکڑوں پر سوار ہوکر میلے کو جاتے تھے - ایک چھکڑے پر ۷ لڑکے اور ۸ لڑکیاں - دوسرے پر ۶ لڑکے اور ۷ لڑکیاں اور تیسرے پر ۷ لڑکے اور ۵ لڑکیاں - تو بتاؤ - کُل بچے کتنے تھے ؟ اور لڑکے کتنے تھے ؟

۷ - ایک سے زیادہ ہندسوں کے عددوں کا جمع کرنا

مثال ۱ - ایک سوداگر نے ۳۲ بوٹ کزنال سے اور ۴۶ بوٹ کانپور سے منگائے -

بتاؤ - کُل کتنے بوٹ منگائے ؟

اِکائی	دہائی
۲	۳
۶	۴
۸	۷

عمل - اِن عددوں کو اِس طرح لِکھو۔ کہ اِکائیاں اِکائیوں کے نیچے اور دہائیاں دہائیوں کے نیچے ہوں۔ اور اُن کے نیچے ایک خط کھینچ دو ✣

۲ اِکائیاں اور ۶ اِکائیاں مِل کر ۸ اِکائیاں ہوئیں - اِن کو اِکائیوں کے نیچے لِکھ دِیا ✣

۳ دہائیاں اور ۴ دہائیاں مِل کر ۷ دہائیاں ہوئیں - اِن کو دہائیوں کے نیچے لِکھا ✣

پس حاصِل جمع ۷۸ ہُوا ✣

مِثال ۲- ایک جماعت میں ۵۱ لڑکے - اور دُوسری جماعت میں ۲۸ لڑکے ہیں - بتاؤ - دونو جماعتوں میں کُل لڑکے کِتنے ہیں؟

دہائی	اکائی
۱	۵
۲	۸
۳	۱۳
	دہائی اکائی
	۱ + ۳
۴	۳

عمل - ۵ اکائیاں اور ۸ اکائیاں مل کر ۱۳ اکائیاں ہوئیں - لیکن ۱۳ اکائیوں میں ۳ اکائیاں اور ۱ دہائی ہے - اس لئے ۱ دہائی کو تین دہائیوں میں جمع کیا - تو کُل ۴ دہائیاں ہوئیں
پس حاصل جمع = ۴۳

مثال ۳ - ۲۳۵ اور ۱۴۶ کو جمع کرو -

سینکڑا	دہائی	اکائی
۲	۳	۵
۱	۴	۶
۳	۷	۱۱
۳	۸	۱

عمل - عددوں کو پہلے کی طرح لکھا -
پہلے اکائیاں جمع کیں - تو ١١ اکائیاں
ہوئیں - ان میں سے ١ دہائی نکلی -
باقی ١ اکائی - اب ایک اکائی کو تو
اکائی کے نیچے لکھا - اور دہائی کو دہائیوں
میں جمع کیا - تو کل ٨ دہائیاں ہوئیں -
ان کو دہائیوں کے درجے پر لکھا -
اب سینکڑوں کو جمع کیا - تو ٣
سینکڑے ہوئے - ان کو سینکڑوں کے
درجے پر لکھا - کل ٣٨١ ہوئے ÷

مثال ٤ - ٨٧ و ٣٤٧٦ و ٩٣٥ و
٤٣١١ کو جمع کرو :-

```
      ٨٧
    ٣٤٧٦
     ٩٣٥
    ٤٣١١
  ------
    ٨٨٠٩
```

عمل - ٧ اور ٦ تیرہ ، ١٣ اور ٥
اٹھارہ ، ١٨ اور ١ انیس - یعنی ٩

اِکائیاں اَور ۱ دہائی - پس ۹ کو اِکائی کے درجے پر لِکھا- اَور ۱ دہائی کو دہائیوں میں لے جا کر اُن کے ساتھ اِس طرح جمع کیا :-

۱ اَور ۸ نَو ، ۹ اَور ۷ سولہ ، ۱۶ اَور ۳ اُنیس ، ۱۹ اَور ۱ بیس - بیس دہائیاں برابر ہیں ۲ سینکڑوں کے- دہائیوں کی جگہ صِفر لِکھا- اَور ۲ سینکڑوں کو سینکڑوں کے ساتھ جمع کیا +

۲ اَور ۴ چھ ، ۶ اَور ۹ پندرہ ، ۱۵ اَور ۳ اٹھارہ ، ۱۸ سینکڑوں میں ۸ سینکڑے اَور ایک ہزار ہیں-پس ۸ کو سینکڑے کے درجے پر لِکھا - اَور ۱ ہزار کو ہزاروں کے ساتھ جمع کیا +

۱ اَور ۳ چار ، ۴ اَور ۴ آٹھ ، ۸ کو ہزار کے مرتبے پر لِکھا +

پس حاصِلِ جمع ۸۸۰۹ ہُوا +

۸ اُوپر کی حل کی ہُوئی مِثالوں سے عددوں کے جمع کرنے کا یہ قاعِدہ حاصِل ہُوا۔
قاعِدہ - عددوں کو ایک دُوسرے کے نیچے اِس طرح لِکھو - کہ اِکائیوں کے نیچے اِکائیاں اور دہائیوں کے نیچے دہائیاں - سینکڑوں کے نیچے سینکڑے ہوں - اِسی طرح ہزار وغیرہ - اِن سب کے نیچے ایک خط کھینچ دو - اوّل اِکائیوں کو جمع کرو - اِن کا مجمُوعہ اگر دہائی سے کم ہو - تو اُس کو اِکائیوں کے نیچے لِکھ دو - اگر دس یا دس سے زیادہ ہو - تو دہائیوں کو علحدہ کر لو - اور دہائیوں میں جمع کر دو - اور اِکائیاں جو باقی بچیں - اُن کو اِکائیوں کے نیچے لِکھ دو - اگر کُچھ نہ بچے - تو اِکائیوں کے نیچے صِفر لِکھ دو - پھر دہائیوں کو جمع کرو - اِن کا مجمُوعہ اگر سینکڑوں تک پُہنچے - تو سینکڑے الگ کر لو - اور جو دہائیاں باقی بچیں - اُن کو دہائیوں کے نیچے لِکھ دو - اگر

کچھ نہ بچے۔ تو صفر دے دو۔ اور جو سینکڑے ہاتھ لگیں۔ اُن کو سینکڑوں میں جمع کر دو۔ اِسی طرح ہر ایک قطار کے ساتھ عمل کرتے جاؤ۔ اور آخر میں اگر کچھ ہاتھ لگے۔ تو اُس کو آخر میں لکھ دو ۔

جمع کے عمل کی پڑتال ۔ اِس طرح ہو سکتی ہے۔ کہ تمام عددوں کو نیچے سے اُوپر کو جمع کر لو۔ اگر جواب وُہی نکلے۔ جو پہلے نکلا تھا۔ تو جانو۔ کہ عمل صحیح ہے۔ نہیں تو غلط ۔

سوالاتِ نمبر ۴

جمع کرو :۔

۳ سیب	۲ نارنگیاں	۱. آم
۴۵	۲۳	۱۶
۲۰	۳۱	۲۱
۳۲	۴۲	۳۲

۴ بیل	۵ گھوڑے	۶ پرندے
۵۵	۶۱	۷۷
۴۵	۷۹	۶۶
۵۴	۱۰	۴۴

۷ ٹوپیاں	۸ گڈیاں	۹ کھلونے
۹۹	۱۱	۵۶
۷۹	۷۱	۸۴
۶۹	۷	۱۹

۱۰ لیمپ	۱۱ چمچے	۱۲ طشتریاں
۱۹۲	۱۵۰	۱۰۰
۱۲۰	۵۱۰	۷۴۵
۵۲۲	۹۹۹	۳۸۷

اِن عددوں کو جمع کرو :-

۱۳	۱۴	۱۵
۵۴۷	۴۳۴	۳۶۲
۱۲۲	۲۵۳	۱۳۶

١٦ ٣١٠	١٧ ١١٩٩	١٨ ٣٠٣
٣١٩	٢٣٧	١٠٧
٣٦١	٦٤٦	٨٠٥
١٩ ٢٥٦	٢٠ ٥٦٠	٢١ ٣٠٤٦
٦١٣	١٣٧	١٠٢٣
١٢١	٢٥٣	١٢٥٢
٢٢ ١٠٥٦	٢٣ ١٢٣٠	٢٤ ٣٢٠١
٢٠٤٣	١٤٥٠	٤٣٠٢
٤٠٤٤	١٦٧٠	٧٦٠٥
٢٥ ٤٠٠٥	٢٦ ٢٩٠٠	٢٧ ٣٠٠٢
١٠٠٦	١٠٨٩	٩٠٠٩
٢٣٠	١٠١١	١٠٠٣
٢٨ ٥٠٠٦	٢٩ ١٠٠٠٣	٣٠ ٤٠٠٠٤
١٠٠٧	٥٠٠٠٩	٦٠٠٠٦
١٠٠٩		

۳۱
۳۱۳۰۶
۱۰۴۰۵
۵۸۲۴۴

۳۲
۳۶۰۴۶
۴۴۰۳۲
۵۴۳۲۱
۶۵۶۰۱

۳۳
۳۴۹۰
۴۶۹۹
۷۹۹

۳۴
۹۸۷۶
۶۸۹۷
۵۴۴۹

۳۵
۱۳۸۲۰
۲۳۰۶۷
۶۳۱۱۳

۳۶
۵۶۷۸۱
۵۴۳۲۱
۲۲۱۰۸

۳۷
۳۷۲۲۳
۴۸۳۲۷
۱۸۹۹۴

۳۸
۴۵۶۷۲
۱۲۰۷۳
۳۹۱۶۴

۳۹
۲۵۸۶۷
۲۹۳۰۲
۵۲۸۰۳

۴۰
۱۲۲۳
۷۷۸۸
۶۰۰۹
۱۵۶

۴۱

۱۲۰
۱۹۴۰
۸۷۰۰
۱۰۵

۴۲

۵۱۳۰۳
۴۶۱۹
۲۲۴۴۸
۲۱۶۳۰

مندرجۂ ذیل جمع کے سوالوں کو حل کرو — پہلے اوپر سے نیچے کو اور پھر نیچے سے اوپر کو :—

۴۳

۲۴
۱۷
۱۹
۳۸

۴۴

۴۳
۲۲
۱۹
۱۴

۴۵

۵۷
۱۸
۳۸
۵۶

۴۶

۶۵
۸۱
۷۳
۴۸

۴۷

۲۹
۶۵
۸۸
۶۶

۴۸

۲۱۱
۱۲۳
۲۳۳
۱۸۲

---

٤٩ ٣١٢
٤٠٨
٢٢٩
٤٦٣

---

٥٠ ٣١٩
١٨
٢٥٥
٦٠٧

---

٥١ ٤٢٣
٣٧٧
٦٤٢
٩١١

---

٥٢ ٢٠٩
٤٥
١٢٣
٧٨٩

---

٥٣ ٣٧٤
٥٦
٢٩
٤٥٢

---

٥٤ ٦٤٩
٢٥١
٧
٧٥

---

٥٥ ٢٨٥
٩
٦٥
١٧٩

---

٥٦ ٢٣٢١
١٤٥٣
٢٦٢٠
٣١٢٤

۵۸		۵۷	
	۴۴۶۱		۳۴۲۵
	۵۰۱۹		۴۶۰۹
	۲۱۸۶		۲۵۳
	۵۳۰۷		۷۶۲۱

۶۰		۵۹	
	۸۹۷۴		۹۸۶۱
	۶۶		۲۸۹
	۲۸۴		۵۴۲۱
	۲۱۷۳		۷۸۴۶

۶۲		۶۱	
	۹۷۳۶		۲۵۰۴
	۴۵		۶۰۰
	۶۲۳۱		۲۹
	۱۰۹		۷۹۸

جمع کرو :-

۶۳ ۳۹ و ۸۷ و ۴۶ و ۷۴ و ۶۶ ✣

۶۴ ۱۲۵ و ۲۲۱ و ۸۷ و ۱۶۵ و ۲۹۱ ✣

۶۵ ۴۷ و ۲۳۱ و ۴ و ۱۶۵ و ۸۸ ✣

۶۶ ۵۶۸ و ۱۹۱ ۳۲ و ۴۲ و ۵۴۰۲ ✤

۶۷ ۴۵ و ۸۶۳ و ۵۸ و ۹ و ۲۷۹ و ۸۹۸۸ و ۶۱ ✤

۶۸ ۲۳۱ و ۶۵۵ و ۷۴۲۲ و ۹۰۴ و ۸ و ۹
۱۰۱۲۳ ✤

۶۹ ۸۹۷۳ و ۷۴ و ۴ و ۲۹۱ و ۶۱ و ۸ و ۵۹۲۶ ✤

۷۰ تین سو بیالیس ، اِکاون ، تین ہزار چار سو ✤

۷۱ آٹھ ہزار اٹھاسی ، آٹھ سو پچیس ، اڑتالیس ، پانسو دو ✤

۷۲ آٹھ ہزار پانسو چار ، چھ سو چھپن اور چوراسی ✤

۷۳ پانچ ہزار سولہ ، چھ سو تین ، سات ہزار چالیس ، ایک ہزار ایک سو ، دو ہزار چھ ✤

۷۴ بیس ہزار دو سو نوّے ، گیارہ ہزار پانسو ، سڑسٹھ ہزار ستاسی ، اکیس ہزار ✤

۷۵ ایک لاکھ پانچ ہزار ، پانچ ہزار پانچ ، پانسو پانچ ✤

۷۶ پانسو بارہ ، ایک ہزار دو سو بارہ ، دس ہزار تین ، ایک ہزار ایک سو گیارہ ، ایک لاکھ ایک سو دس ۔

۷۷ ایک شخص ۱۸۵۷ء میں پیدا ہوا تھا۔ اور ۴۵ برس تک زندہ رہا۔ تو بتاؤ۔ وہ کب مرا؟

۷۸ ایک قصبے کی آبادی ۱۸۹۱ء میں ۱۵۶۳۶۱ تھی۔ اور دس برس میں ۲۱۷۸۴ آبادی بڑھ گئی۔ تو ۱۹۰۱ء میں کتنی آبادی ہوگی؟

۷۹ گیند بلے میں ایک کھلاڑی نے دس دفعہ کھیلنے میں ۷ و ۲۵ و ۳۱ و ۶۵ و ۲ و ۸۱ و صفر و ۶۳ و ۱۷ و ۲۱ دوڑیں کیں۔ اس کی کل دوڑیں کتنی ہوئیں؟

۸۰ ایک باغ میں ۲۵۸ درخت آم کے ہیں ، ۸۷ انار کے ، ۸۹ جامن کے ، ۲۹۰ نارنگی کے اور ۲۵ آڑو کے۔ کل درخت کتنے ہیں؟

۸۱ کسی گاؤں میں ایک سال اِس طرح پیداوار ہوئی۔ ۲۶۸ من گیہوں ۳۸۰ من چنے ۳۷۵ من مکی ۱۸۱ من جوار اور ۱۴۳ من باجرا۔ کُل پیداوار کتنے من ہوئی؟

۸۲ ایک سادھو اپنے گاؤں سے جوالا مکھی کو پیدل چلا۔ پہلے دن ایک کوس۔ دوسرے دن دو کوس۔ تیسرے دن تین کوس۔ اور اِس طرح چلتے چلتے ۲۱ دن میں جوالا مکھی جا پہنچا۔ بتاؤ۔ کہ اُس کے گاؤں سے جوالا مکھی کتنی دور ہے؟

۸۳ ایک ضلع میں ۷ گاؤں ہیں۔ جن کی مالگزاری ۳۴۹ و ۱۰۲۱ و ۳۶۸ و ۲۳۱ و ۴۵۹ و ۱۵۳ و ۷۰۹ روپئے تھے۔ تو ضلع کی کُل مالگزاری کیا ہے؟

۸۴ ایک بنئے نے اِتوار کو ۴۲۸ سیر آٹا بیچا۔ اور ہفتے کے باقی دِنوں میں ۳۶۹ سیر و ۲۴۳ سیر و ۵۰۸ سیر و ۴۲۱ سیر

و ۶۲۹ سیر اور ۳۲۹ سیر - تو ہفتے بھر
میں اُس کا کتنا آٹا بکا ؟

۸۵ پانچ رجمنٹیں ۹۹۸ و ۸۳۲ ، ۷۴۳ و
۸۴۸ و ۹۵۶ سپاہیوں کی ایک کمان
افسر کے ماتحت ہیں - بتاؤ - کُل سپاہی
کتنے اُس کے ماتحت ہیں ؟

۸۶ ایک تھیلی میں ۵۲۷ روپے ہیں - دُوسری
تھیلی میں اُس سے ۷۵ روپے زیادہ
ہیں - بتاؤ - دونو تھیلیوں میں کُل کتنے
روپے ہیں ؟

۸۷ ایک مکان میں ۸۱۹ من چنے پڑے
ہیں - اور دُوسرے مکان میں اِس سے
۶۲ من زیادہ - بتاؤ - دونو میں کُل
کے من چنے ہیں ؟

۸۸ ایک شخص نے جیٹھ کے مہینے میں ۷۵۲
روپے خرچ کئے - اور اساڑھ میں
جیٹھ کی نسبت ۲۷ روپے زیادہ - بتاؤ -
جیٹھ اور اساڑھ میں کُل خرچ کتنا ہوا ؟

تیسرا باب

تفریق

۱ مِثال - میرے پاس سات گولیاں ہیں۔
اگر تمھیں ۴ گولیاں ●●●●●●●
دیدوں - تو میرے پاس ●●●●
کِتنی باقی رہ جائینگی ؟

۷
۴
———
۳

۷ گولیوں میں سے ۴ گولیاں گئیں - باقی
۳ گولیاں رہ گئیں +
دیکھو - اِس مِثال میں ۷ بڑا عدد ہے۔
جِس میں سے چھوٹا عدد ۴ گھٹایا گیا
ہے +

بڑے عدد میں سے چھوٹے عدد کو گھٹانے
کا نام **تفریق** ہے ٭

۲ بڑے عدد میں سے چھوٹا عدد گھٹانے
پر جو بچتا ہے۔ اُسے **باقی** یا **حاصلِ**
تفریق کہتے ہیں۔ مثلاً ۷ میں سے ۴
گھٹائیں۔ تو ۳ باقی رہتے ہیں ٭
گھٹانا ، **منہا کرنا** ، **تفریق کرنا** سب
کے ایک معنی ہیں ٭

۳ یہ نشان ۔ (جس کو **منفی** کہتے ہیں)،
علامتِ تفریق ہے۔ اور اِس سے ظاہر
ہوتا ہے۔ کہ وہ عدد جو اس کے بعد
لکھا ہوا ہے ۔ اُس عدد میں سے جو
اُس کے پہلے لکھا ہوا ہے گھٹانا ہے٭
مثلاً ۷ ۔ ۴ کے یہ معنی ہیں ۔ کہ ۷ میں
سے ۴ گھٹانے ہیں ۔ اور ۷ ۔ ۴ = ۳
کے یہ معنی ہیں ۔ کہ ۷ میں سے ۴
گھٹانے کے بعد ۳ باقی رہتے ہیں ٭

۴ باب۔ دوم دفعہ ۳ میں جو پہاڑہ دیا ہوا
ہے۔ اگر وہ ٹھیک طور سے پڑھا جائیگا۔

تو اُس سے تفریق کا پہاڑہ بھی نِکل آئیگا۔
مثلاً ۵ + ۷ = ۱۲ سے معلوم ہو جائیگا۔
کہ اگر ۱۲ میں سے ۵ گھٹائیں ۔ تو ۷ باقی
بچینگے ۔ اور اگر ۷ گھٹائیں ۔ تو ۵ ٭
طالب علم کو چاہیئے ۔ کہ بہت ڈھیریاں
کوڑیوں یا اور چیزوں کی بنا کر ایک سے
۹ تک گھٹانے کی مشق اِس طرح کرے۔
کہ جو باقی بچے ۔ وُہ ۹ سے زیادہ نہ ہو۔
اِس طرح سے ذیل کا تفریق کا پہاڑہ
خود بنائیں ۔ اور یاد کریں ٭

تفریق کا پہاڑہ

۲ - ۱ = ۱	۳ - ۲ = ۱	۴ - ۳ = ۱
۳ - ۱ = ۲	۴ - ۲ = ۲	۵ - ۳ = ۲
۴ - ۱ = ۳	۵ - ۲ = ۳	۶ - ۳ = ۳
۵ - ۱ = ۴	۶ - ۲ = ۴	۷ - ۳ = ۴
۶ - ۱ = ۵	۷ - ۲ = ۵	۸ - ۳ = ۵
۷ - ۱ = ۶	۸ - ۲ = ۶	۹ - ۳ = ۶
۸ - ۱ = ۷	۹ - ۲ = ۷	۱۰ - ۳ = ۷
۹ - ۱ = ۸	۱۰ - ۲ = ۸	۱۱ - ۳ = ۸
۱۰ - ۱ = ۹	۱۱ - ۲ = ۹	۱۲ - ۳ = ۹

۵ − ۴ = ۱	۶ − ۵ = ۱	۷ − ۶ = ۱
۶ − ۴ = ۲	۷ − ۵ = ۲	۸ − ۶ = ۲
۷ − ۴ = ۳	۸ − ۵ = ۳	۹ − ۶ = ۳
۸ − ۴ = ۴	۹ − ۵ = ۴	۱۰ − ۶ = ۴
۹ − ۴ = ۵	۱۰ − ۵ = ۵	۱۱ − ۶ = ۵
۱۰ − ۴ = ۶	۱۱ − ۵ = ۶	۱۲ − ۶ = ۶
۱۱ − ۴ = ۷	۱۲ − ۵ = ۷	۱۳ − ۶ = ۷
۱۲ − ۴ = ۸	۱۳ − ۵ = ۸	۱۴ − ۶ = ۸
۱۳ − ۴ = ۹	۱۴ − ۵ = ۹	۱۵ − ۶ = ۹

---

۸ − ۷ = ۱	۹ − ۸ = ۱	۱۰ − ۹ = ۱
۹ − ۷ = ۲	۱۰ − ۸ = ۲	۱۱ − ۹ = ۲
۱۰ − ۷ = ۳	۱۱ − ۸ = ۳	۱۲ − ۹ = ۳
۱۱ − ۷ = ۴	۱۲ − ۸ = ۴	۱۳ − ۹ = ۴
۱۲ − ۷ = ۵	۱۳ − ۸ = ۵	۱۴ − ۹ = ۵
۱۳ − ۷ = ۶	۱۴ − ۸ = ۶	۱۵ − ۹ = ۶
۱۴ − ۷ = ۷	۱۵ − ۸ = ۷	۱۶ − ۹ = ۷
۱۵ − ۷ = ۸	۱۶ − ۸ = ۸	۱۷ − ۹ = ۸
۱۶ − ۷ = ۹	۱۷ − ۸ = ۹	۱۸ − ۹ = ۹

۵ تفریق کے ذریعے وُہ عدد دریافت کیا جاتا ہے - جس کو اگر دو عددوں میں سے چھوٹے میں جمع کریں - تو بڑا بن جائے - مثلاً ۱۵ - ۹ = ۶ کیونکہ یہ معلوم ہے - کہ ۹ + ۶ = ۱۵ ؀

سوالاتِ نمبر ۵ - زبانی

۱ ذیل کے عددوں میں ہر جوڑے کا فرق بتاؤ :-

۶ و ۱، ۷ و ۲، ۹ و ۲، ۸ و ۳،
۱۱ و ۳، ۱۰ و ۵، ۹ و ۴، ۱۳ و ۷،
۱۴ و ۸، ۱۵ و ۶، ۱۷ و ۸، ۱۸ و ۹،
۱۱ و ۷، ۱۵ و ۸، ۱۴ و ۵، ۱۶ و ۹،
۱۱ و ۵، ۱۵ و ۹ ؀

۲ ذیل میں جو عددوں کے جوڑے ہیں - بتاؤ - اُن میں سے چھوٹے عدد میں کیا زیادہ کریں - کہ بڑا بن جائے :-

۵ و ۱۱، ۴ و ۱۲، ۹ و ۱۴، ۸ و ۱۳،
۶ و ۱۴، ۹ و ۱۲، ۹ و ۱۷، ۱۵ و ۷،

۷ ، ۹ ، ۸ ، ۰ ؟

۳۔ ایک لڑکے کے پاس ۳ نارنگیاں ہیں۔ بتاؤ۔ اُس کو اور کتنی دیں۔ کہ ۹ ہو جائیں ؟

۴ ایک لڑکے کے پاس ۹ پیسے تھے ، ۶ اُس نے خرچ کر ڈالے۔ بتاؤ۔ اب کے باقی بچے ؟

۵ ایک لڑکے کے پاس ۱۲ پیسے تھے ، ۵ اُس نے خرچ کر دئے۔ اُس کے باپ نے اُسے ۶ اور دے دئے۔ تو بتاؤ۔ اب اُس کے پاس کتنے پیسے ہیں ؟

۶ مَیں نے ۳ آنے کی مٹھائی لی اور اٹھنی دی۔ بتاؤ۔ کے آنے واپس لوں ؟

۷ ایک تھیلی میں ۱۸ گولیاں تھیں ، ۹ نکال کر ۶ اُس میں رکھ دیں۔ بتاؤ۔ اب کتنی ہیں ؟

۸ ایک کتاب ۹ آنے کو خریدی۔ اور ایک روپیہ کتب فروش کو دیا۔ بتاؤ۔

اب کے آنے واپس لیں ؟ (روپے کے ۱۶ آنے ہوتے ہیں) +

۹ ایک لڑکے کے پاس ۱۷ بیر ہیں۔ اگر وُہ ۵ پانچ کھالے۔ تو بتاؤ۔ اُس کے پاس کتنے بیر باقی رہ جائینگے ؟

۱۰ ایک دَوڑ میں تیرہ لڑکے شریک ہُوئے۔ پانچ تو پیچھے رہ گئے۔ بتاؤ۔ آخر تک کتنے لڑکے گئے ؟

۱۱ ایک لڑکے کے پاس ۱۲ آنے تھے۔ دو دوانیاں گر پڑیں۔ تو بتاؤ۔ اب اُس کے پاس کیا بچا ؟

۱۲ لاہور سے امرتسر جاتے ہُوئے جلّو ساتویں میل پر ہے۔ اور اٹاری سولھویں میل پر۔ تو بتاؤ۔ کہ جلّو سے اٹاری کتنی دُور ہے ؟

۱۳ ۱۵ روز کی چھٹیوں میں سے ۹ اِدھر اُدھر دوستوں کے مِلنے جُلنے میں گزاریں اور باقی گھر میں۔ تو بتاؤ۔ گھر کتنے دِن رہا ؟

۱۴ ایک لڑکا ۱۲ آنے کی کتاب خریدنا چاہتا ہے۔ مگر اُس کے پاس صرف ۷ آنے ہیں۔ بتاؤ۔ اپنے باپ سے کتنے آنے اور مانگے؟

۱۵ بھائی کی عمر ۱۵ برس کی ہے۔ بہن اُس سے ۷ برس چھوٹی ہے۔ تو بہن کی کیا عمر ہے؟

۱۶ ایک زمیندار ۱۸ روپے کا ٹٹو لینا چاہتا ہے۔ وہ اُس کے بدلے سات روپے کا بچھڑا اور ۴ روپے کے گیہوں اور باقی نقد دے سکتا ہے۔ بتاؤ۔ نقد کیا دیگا؟

۱ سے ۹ تک کے عددوں کا ۱۸ سے بڑے عدد میں سے تفریق کرنے کا طریق

دس سے کم عددوں کو ۱۸ سے بڑے عددوں میں سے تفریق کرنے میں اگر

ممکن ہو - تو اکائیوں کو بڑے عدد کی
اکائیوں میں سے تفریق کرو ✣
مثلاً ۲۹ - ۷ = ۲ دہائی + ۹ اکائی - ۷
اکائی = ۲ دہائی + ۲ اکائی = ۲۲ - اور
اسی طرح ۲۷ - ۴ = ۲۳ ✣
اگر چھوٹے عدد کی اکائیاں بڑے عدد
کی اکائیوں سے زیادہ ہوں - تو بڑے
عدد کی ایک دہائی کی اکائیاں بنا لو -
اور پھر تفریق کرو ✣
مثال - ۳۴ میں سے ۹ تفریق کرو :-
دیکھو - ۴ میں سے ۹ تفریق نہیں ہو
سکتے - لیکن ۳۴ میں تین دہائیاں ہیں -
ان میں سے ایک دہائی کی ۱۰ اکائیاں
بنائیں - تو ۳۴ = ۱۴ اکائیاں + ۲
دہائیاں - اب ۹ اکائیاں گھٹائیں - تو
۵ اکائیاں اور ۲ دہائیاں باقی رہ گئیں -
پس حاصل تفریق ۲۵ ہوا ✣
نوٹ - مشق ہونے پر یہ سارا عمل طالب
علم زبانی کر سکتا ہے ✣

سوالاتِ نمبر ۶۔ زبانی

۱ ذیل کے عددوں میں ہر جوڑے کا فرق بتاؤ:-

۳۹ و ۵، ۲۶ و ۴، ۳۵ و ۳، ۴۸ و
۶، ۷۷ و ۳، ۸۶ و ۴، ۹۶ و ۵،
۶۶ و ۵، ۷۹ و ۸، ۸۴ و ۱، ۱۲۷ و
۵، ۲۲۹ و ۶ ۔

۲ نیچے لکھے ہوئے عددوں کے جوڑے میں چھوٹے عدد میں کیا زیادہ کریں۔ کہ بڑا عدد ہو جائے؟

۲۳ و ۹، ۲۵ و ۷، ۷۵ و ۸،
۶۱ و ۷، ۷۴ و ۶، ۶۸ و ۹،
۳۴ و ۶، ۲۷ و ۹، ۵۶ و ۷،
۳۴ و ۵، ۶۵ و ۷، ۷۱ و ۶،
۶۲ و ۸، ۸۴ و ۶، ۹۵ و ۹،
۷۷ و ۸، ۱۰۰ و ۷، ۱۰۲ و ۵،
۱۰۳ و ۸، ۱۰۷ و ۹، ۱۰۶ و ۹،
۱۰۸ و ۹، ۱۰۴ و ۵، ۱۰۲ و ۶ ۔

۳ مندرجۂ ذیل کو بآوازِ بلند گنو:-

۱۰۰ سے ۲ تک ۱ کم کرکے یعنی ۹۹ و ۹۸ وغیرہ
۱۰۱ // ۳ // ۲ // // ۹۹ و ۹۷ //
۱۰۰ // ۴ // ۳ // // ۹۷ و ۹۴ //
۱۰۲ // ۲ // ۴ // // ۹۸ و ۹۴ //
۱۰۴ // ۴ // ۵ // // ۹۹ و ۹۴ //
۱۰۵ // ۳ // ۶ // // ۹۹ و ۹۳ //
۱۰۵ // ۷ // ۷ // // ۹۸ و ۹۱ //
۱۰۷ // ۳ // ۸ // // ۹۹ و ۹۱ //
۱۰۷ // ۸ // ۹ // // ۹۸ و ۸۹ //

۷ دو ہندسوں والے عدد کو تفریق کرنے کا طریق

دو ہندسوں کے عدد کو کسی دیئے ہوئے عدد میں سے تفریق کرنا ہو - تو پہلے اکائیوں کو تفریق کرو - اور پھر دہائیوں کو - اگر بڑے عدد کی اکائیاں کم ہوں - تو دہائیوں میں سے ایک دہائی

کی اِکائیاں بنا لو ٭

سوالاتِ نمبر ۷ - زبانی

۱ مندرجۂ ذیل جوڑوں کے عددوں میں فرق بتاؤ :-

۱۳ و ۱۹ ، ۱۲ و ۱۶ ، ۵۸ و ۲۵ ،
۶۹ و ۲۷ ، ۴۴ و ۶۶ ، ۳۵ و ۷۶ ،
۲۱ و ۸۸ ، ۱۴ و ۸۷ ، ۲۷ و ۷۷ ،
۲۴ و ۹۶ ، ۳۳ و ۵۷ ، ۶۶ و ۷۹ ،
۸۴ و ۹۹ ، ۲۲ و ۹۲ ، ۱۷ و ۴۷ ،
۸۶ و ۴۶ ، ۳۳ و ۵۸ ، ۷۹ و ۵۵ ،
۸۹ و ۲۷ ، ۱۵ و ۲۴ ، ۱۹ و ۲۶ ،
۲۵ و ۴۳ ، ۲۹ و ۵۷ ، ۳۶ و ۵۵ ،
۴۷ و ۶۶ ، ۴۹ و ۷۷ ، ۱۶ و ۷۳ ،
۸۳ و ۶۶ ، ۷۶ و ۱۹ ، ۵۹ و ۷۷ ،
۳۹ و ۸۷ ، ۴۶ و ۷۳ ، ۸۲ و ۵۸ ،
۲۹ و ۴۷ ، ۳۳ و ۴۱ ، ۹۳ و ۷۴ ،
۹۱ و ۲۱ ، ۵۷ و ۱۹ ، ۷۱ و ۴۷ ٭

۲ نیچے لکھے ہوئے عددوں کے جوڑوں

کے چھوٹے عدد میں کیا زیادہ کریں۔
کہ بڑے کے برابر ہو جائے ؟

۲۵ و ۴۲ ، ۳۰ و ۶۲ ، ۵۱ و ۷۶،
۲۳ و ۴۲ ، ۴۵ و ۷۴ ، ۵۴ و ۸۳،
۲۶ و ۵۶ ، ۶۳ و ۹۱ ، ۱۹ و ۵۴،
۲۵ و ۵۹ ، ۵۷ و ۹۳ ، ۳۵ و ۷۷،
۱۸ و ۴۱ ، ۳۳ و ۷۱ ، ۱۸ و ۸۱ ؛

۳ ۳۴ قلم تھے ، ۲۷ قلم ٹوٹ گئے ۔ کتنے
باقی رہے ؟

۴ ۲۹ و ۲۷ میں کیا فرق ہے ؟ ۷۴ سے
۹۳ کس قدر زیادہ ہے ؟ ۷۷ سے
۵۸ کتنا کم ہے ؟

۵ گرمی کی ۳۰ دن کی چھٹیاں ہوئیں ،
۱۹ دن گزر چکے ۔ اب کتنے دن باقی
رہے ؟

۶ ۶۰ روپے کا گھوڑا خریدنا چاہتا ہوں ۔
مگر ۱۹ روپے میرے پاس کم ہیں ۔
تو بتاؤ ۔ میرے پاس کتنے روپے
ہیں ؟

۷ ۱۰۰ گز کی دَوڑ میں ایک لڑکا ۲۲ گز دَوڑ چُکا - تو بتاؤ - اب کِتنے گز دَوڑنا ہے ؟

۸ ۱۰۰ روپے دو آدمیوں کو دِئے گئے - اگر ایک کو ۶۳ روپے مِلے - تو دُوسرے کو کیا مِلا ؟

۹ سوہن کے پاس ۴۵ روپے ہَیں - سوہن کے پاس اُس سے ۳۷ کم - تو سوہن کے پاس کِتنے روپے ہَیں ؟

۱۰ ایک مدرسے کے ۸۷ لڑکوں میں سے ۲۳ غیر حاضِر ہَیں - تو حاضِر کِتنے ہَیں ؟

۱۱ ایک روپے کے ۶۴ پَیسے ہَیں - مَیں نے ایک روپیہ دے کر ۴۹ تو لے لِئے - اَور کِتنے پَیسے لینے ہَیں ؟

۱۲ ایک دہقان نے ۱۰۰ روپے قرض لِئے - اُس میں سے ۲۵ روپے تو ربیع پر اَور ۲۹ روپے خریف پر ادا کِئے - تو بتاؤ - اب کِتنے روپے دینے باقی ہَیں ؟

۱۳ ایک شخص اب ۶۳ برس کا ہے - تو بتاؤ - ۲۶ برس پہلے اُس کی عُمر کیا تھی ؟

۱۴ ایک مدرسے میں ۶۱ طالب عِلم ہیں - اُن میں سے پہلی جماعت میں ۱۱ حاضِر ہیں - دُوسری میں ۱۳ - تیسری میں ۱۰ - چوتھی میں ۱۴ - پانچویں میں ۱۲ - تو بتاؤ - کِتنے لڑکے غیر حاضِر ہیں ؟

۱۵ ایک شخص تین مہینے میں ۱۰۰ روپے بچانا چاہتا ہے - پہلے مہینے میں وُہ ۲۹ روپے بچاتا ہے - دُوسرے میں ۳۲ - تو بتاؤ - تیسرے میں کیا بچائے ؟

۱۶ ایک زمیندار کو ۹۶ روپے سالانہ مُعاملہ دینا پڑتا ہے - ۴۷ روپے تو اُس نے ربیع میں ادا کر دِئے - تو بتاؤ - خرِیف میں کیا دینا چاہئے ؟

۱۷ ایک شخص نے ایک گھوڑا اور زین ۹۲ روپے کو خرِیدا - زین ۱۵ روپے کو بیچ ڈالا - تو بتاؤ - گھوڑے کی

کیا قیمت ہوئی ؟

۱۸ ایک کسان نے ۴۷ بیل ایک میلے میں خریدے - اُن میں سے ۳۰ کو کچھ فائدے پر بیچ ڈالا - بتاؤ - گھر کتنے بیل لایا ؟

۸ تفریق کے بڑے بڑے سوالوں کے حل کرنے کا طریق

مثال ۱ - ایک شخص کے پاس ۴۳۲ روپے تھے - اُن میں سے اُس نے ۲۲۱ خرچ کر دئے - بتاؤ - کتنے باقی رہے ؟

اکائی	دہائی	سینکڑا
۲	۳	۴
۱	۲	۲
۱	۱	۲

عمل - چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے نیچے اِس طرح لکھو - کہ اِکائیاں اِکائیوں

کے نیچے - دہائیاں دہائیوں کے نیچے ہوں۔ وغیرہ ٭

اب ۲ اکائیوں میں سے ایک اکائی گئی۔ تو باقی ایک اکائی رہی - اس کو اکائی کے نیچے لکھا - ۳ دہائیوں میں سے ۲ دہائیاں گئیں - تو باقی ایک دہائی رہی۔ اس کو دہائی کے نیچے لکھا ٭

۴ سینکڑوں میں سے ۲ سینکڑے گئے۔ تو باقی ۲ سینکڑے رہے - اس کو سینکڑے کے نیچے لکھا - اس لئے جواب ۲۱۱ ہُوا ٭

مثال ۲ - ایک شخص کے پاس ۷۵ روپے ہیں - اس نے ۴۷ خرچ کر دئے - تو کتنے باقی رہے ؟

دہائی	اکائی
۷	۵
۴	۷
۲	۸

عمل - چونکہ ۵ اکائیوں میں سے ۷

اِکائیاں تفریق نہیں ہو سکتیں - اِس لئے ۷ دہائیوں میں سے ایک دہائی لے کر اُس کی اِکائیاں بنائیں - اور ۵ اِکائیوں میں جمع کر دیں - تو کُل ۱۵ اِکائیاں ہوئیں - اب ۱۵ اِکائیوں میں سے ۷ اِکائیاں نِکالیں - تو باقی ۸ اِکائیاں رہیں - اِن کو اِکائی کے درجے پر لکھ دیا - اب ۷ دہائیوں میں سے ۴ دہائیاں نِکالیں - تو باقی ۲ دہائیاں رہیں - اِن کو دہائی کے درجے پر لکھ دیا - ۲۸ باقی بچے - بس یہی جواب ہے ٭

مِثال ۳ - ۵۳۵ میں سے ۳۴۷ کو تفریق کرو -

سینکڑا	دہائی	اِکائی
۵	۳	۵
۳	۴	۷
۱	۸	۸

عمل - چونکہ اُوپر کی ۵ اِکائیاں نیچے کی ۷ اِکائیوں سے کم ہیں - اِس لئے

۳ دہائیوں میں سے ایک دہائی لے کر
اُس کی اِکائیاں بنا کر ۵ اِکائیوں
میں جمع کر دیں - تو کُل ۱۵ اکائیاں
ہوئیں - اب ۱۵ اِکائیوں میں سے ۷
اِکائیاں تفریق کیں - تو باقی ۸ اِکائیاں
رہیں - اِن کو اِکائی کے درجے پر
لکھا - اب اُوپر دو دہائیاں رہیں - اور
نیچے ۴ دہائیاں ہیں - اِس لئے ۵
سینکڑوں میں سے ایک سینکڑا لے کر
اُس کی دس دہائیاں بنائیں - اور
۲ دہائیوں میں جمع کر دیں - تو اُوپر
۱۲ دہائیاں ہوگئیں - نیچے ۴ دہائیاں
ہیں - اِس لئے تفریق کرنے سے ۸
دہائیاں باقی بچیں - اِن کو دہائی کے
درجے پر لکھ دیا - اب اُوپر ۴ سینکڑے
رہ گئے - اور نیچے ۳ سینکڑے ہیں -
تفریق کرنے سے ایک سینکڑا باقی رہا -
اِس لئے ۱۸۸ باقی بچے ۔
اِسی طرح اگر چھوٹے عدد کی دہائیاں

بڑے عدد کی دہائیوں سے زیادہ ہوں۔ تو بڑے عدد کے سینکڑوں میں سے ایک سینکڑا لے کر اوس کی دہائیاں بنا کر بڑے عدد کی دہائیوں میں جمع کر دو۔ اور نیز ہر ایک مرتبے کے ساتھ جہاں ضرورت ہو۔ ایسا ہی عمل کرتے جاؤ÷

۹ اوپر کی مثالوں سے تفریق کا عام قاعدہ یہ نکلا:-

قاعدہ - چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے نیچے اس طرح لکھو - کہ اکائیوں کے نیچے اکائیاں - دہائیوں کے نیچے - دہائیاں وغیرہ ہوں - نیچے ایک لکیر کھینچ دو - اکائی کی طرف سے شروع کرکے چھوٹے عدد کے ہر ایک ہندسے کو بڑے عدد کے ہر ایک ہندسے میں سے تفریق کرو - اور باقی نیچے لکھتے جاؤ - اور اگر چھوٹے عدد کا کوئی ہندسہ بڑے عدد کے اپنے اوپر

کے ہندسے سے بڑا ہو۔ تو اُوپر کے
ہندسے میں اُس کے بائیں طرف کے
درجے سے ایک لے کر جمع کرو۔ اور نیچے
کا ہندسہ گھٹاؤ۔ اِس طرح تفریق کا عمل
جاری رکھو۔ یہاں تک کہ سارا چھوٹا
عدد بڑے عدد میں سے تفریق ہو جائے۔

۱۰ **تفریق کے عمل کی پڑتال** اِس طرح
ہوسکتی ہے۔ کہ چھوٹے عدد میں باقی کو
جمع کرو۔ اگر حاصلِ جمع بڑے عدد
کے برابر ہو۔ تو جواب صحیح ہے۔ نہیں
تو غلط۔

سوالاتِ نمبر ۸

نیچے لکھے ہوئے تفریق کے سوالوں کو
حل کرو:۔

۳		۲		۱
۶۴۵		۸۶۴		۷۶۵
۳۲۱		۶۳۲		۲۴۳

۶		۵		۴
۷۸۶۹۵		۴۶۸۵		۹۷۴
۶۲۵۳۴		۲۵۳۴		۴۳۲

۷. ۹۸۴
۲۳۹

۸. ۶۸۱
۲۳۷

۹. ۸۵۲
۳۴۶

۱۰. ۷۶۱
۵۵۸

۱۱. ۶۸۷۹
۵۹۵۹

۱۲. ۳۱۹۰۴
۲۹۰۶۷

۱۳. ۷۲۷
۳۷۵

۱۴. ۹۱۸
۳۴۹

۱۵. ۶۹۱۱
۵۶۷۸

۱۶. ۶۰۳
۳۴۴

۱۷. ۱۵۷
۹۹

۱۸. ۸۲۵
۶۶۸

۱۹. ۱۰۳۷
۸۹

۲۰. ۳۱۴۲۷
۴۰۰۹

۲۱. ۵۷۰۰۶
۱۸۶۷۴

۲۲. ۴۱۴۰۶۷
۳۹۷۰۸۹

ذیل کے سوالوں میں بتاؤ - کہ چھوٹے عدد میں کیا زیادہ کریں - کہ بڑے کے برابر ہو جائے؟

۲۳. ۲۶۵۳۲ و ۷۶۲۳۹

۲۴. ۱۰۰۰۰ و ۵۲۸

۲۵. ۸۰۰۰۰۱ و ۸۷۷۹

۲۶. ۵۲۷۰۰۰ و ۸۷۴۳۲

۲۷ بتاؤ - ایک سو بانوے میں کیا زیادہ کریں - کہ ایک لاکھ ہو جائیں ؟

۲۸ ایک آدمی نے ۹۷۸ سیب مول لئے۔ اور ۵۸۰ بیچے - کتنے باقی رہے ؟

۲۹ ایک تھیلی میں ۶۶ روپے پڑے ہیں - بتاؤ - کتنے روپے اور ڈالیں - کہ پورے ایک ہزار ہو جائیں ؟

۳۰ ایک مدرسے میں ۷۷۰ لڑکے داخل ہیں - جن میں سے ۹۹ غیر حاضر ہیں - بتاؤ - حاضر کتنے ہیں ؟

۳۱ میں نے ایک دکان سے ۱۷۲ روپے کا مال خریدا - اور ۵۰۰ روپے کا نوٹ دیا - بتاؤ - واپس کیا ملیگا ؟

۳۲ ایک شخص کے بنک میں دس ہزار روپے جمع تھے - اس نے ۸۵۷۹ روپے نکال لئے - بتاؤ - کتنے باقی رہے ؟

۳۳ ایک باغ میں آڑو کے ۱۲۰۵ پیڑ تھے - ۸۹۷ پیڑ پک گئے - بتاؤ - کتنے

باقی رہے ؟

۳۴ ایک صندوق میں چھ ہزار پانچ روپے ہیں - جن میں سے سترہ روپے کھوٹے ہیں - بتاؤ - اچھے کتنے ہیں ؟

۳۵ ایک لاکھ بہ نسبت چالیس ہزار پینسٹھ کے کتنا بڑا ہے ؟

۳۶ سینتالیس ہزار پچاس اور انتالیس ہزار سولہ میں کیا فرق ہے ؟

۳۷ ایک لاکھ میں سے ستاسی ہزار آٹھ تفریق کرو ٭

۳۸ دو عددوں کا مجموعہ ایک ہزار ہے - اگر ایک اُن میں سے چار سو اکہتر ہو - تو دوسرا کیا ہے ؟

۳۹ دو گاؤں میں ۳۱۲۵ گھماؤں زمین ہے - بڑے گاؤں میں ۱۶۷۸ گھماؤں ہے - تو بتاؤ - چھوٹے گاؤں میں کتنی زمین ہے ؟

۴۰ ایک گاؤں میں مرد اور عورت مل کر ۸۷۶ ہیں - اگر ۳۹۴ عورتیں ہوں تو

تو مرد کتنے ہیں؟

۴۱ ایک رجمنٹ میں ۷۹۲ سپاہی تھے۔ اُن میں سے ۱۳۷ مارے گئے۔ تو بتاؤ۔ کتنے زندہ رہے؟

۴۲ ایک لاکھ روپے میں سے ۸۳۶۴۷ روپے خرچ ہو گئے۔ بتاؤ۔ کتنے روپے باقی رہے؟

۴۳ مڈل سکول کے امتحان میں ۶۶۷۳ طالب علم شامل ہوئے۔ اور ۳۹۴۳ پاس ہوئے۔ بتاؤ۔ فیل کتنے ہوئے؟

۴۴ ایک زمیندار کو ۱۶۶۴ روپے معاملے کے ایک ہی قسط میں ادا کرنے ہیں۔ ۹۴۷ روپے تو اس کو اپنے مزارعان سے وصول ہو گئے۔ بتاؤ۔ اب قرض کتنا لے؟

۴۵ کرتارپور کے میلے میں ۲۴۱۴۰۶ آدمی شامل ہوئے۔ اُن میں سے ۸۰۰۴۷ سکھ تھے، ۱۲۴۵۰۹ ہندو۔ اور باقی مسلمان۔ مسلمانوں کی تعداد بتاؤ ٭

سوالاتِ نمبر ۹

مندرجۂ ذیل تفریق کے سوالوں کو حل کرو - اور ثابت کرو - کہ تمہارا جواب درست ہے؟

۱
۳۹۳۷
۲۸۴۱

۲
۵۶۵۳
۳۸۷۴

۳
۴۹۲۱
۳۵۸۶

۴
۴۰۳۲۱
۵۳۹۶

۵
۳۱۹۵۶
۲۸۴۳۷

۶
۵۷۲۱
۵۶۹

۷
۴۱۹۲۷
۳۰۰۶۹

۸
۳۰۰۱۴
۷۸۶۵

۹
۱۰۰۰۰۰
۹۰۰۵۷

۱۰
۶۱۰۵۴
۳۵۸۷۹

ذیل کے تفریق کے سوالوں کو حل کرو:-

۱۱
۶۷۰۳۰۶
۱۰۲۳۹۷

۱۲
۱۳۴۵۰۶
۱۲۸۰۹۷

۱۳	۲۰۰۰۶۰ ۱۰۹۰۹۶	۱۴	۷۳۰۷۰۲ ۱۰۰۰۰۹
۱۵	۳۴۰۵۶ ۱۰۰۶۷	۱۶	۳۷۰۸۰۹ ۱۸۰۹۰۳

حل کرو:-

۱۷ ۵۱۲۷۰ − ۴۲۳۸۱ ✣

۱۸ ۳۷۱۰۰ − ۹۹۹۹ ✣

۱۹ ۱۰۰۹۰ − ۸۸۶۶ ✣

۲۰ ۷۸۷۸۰ − ۶۹۹۸۰ ✣

۲۱ ۵۰۰ میں ۹۹ جمع کرو۔ اور حاصلِ جمع میں سے ۷۷۳ کو تفریق کرو ✣

۲۲ ۱۹۹ میں ۱۷۷ جمع کرو۔ اور حاصلِ جمع کو ۹۵۵۵ میں سے گھٹاؤ +

۲۳ دو عددوں کا مجموعہ ۴۰۰۰۷ ہے۔ اور ایک عدد ۲۶۱۰۹ ہے۔ دُوسرا عدد بتاؤ +

۲۴ ۷۷۵ اور ۱۲۵ کے مجموعے میں کیا زِیادہ کریں۔ کہ ۱۷۲۵ ہو جائیں +

۲۵ ۱۲۷۹۱ ، ۸۰۱۲ ، ۷۰۰۱ کے مجموعے

ہیں کیا جمع کریں - کہ حاصلِ جمع ایک لاکھ ہو جائے +

۲۶ ایک شخص نے ایک مکان ۲۵۸۰۰ روپے میں خریدا - ۱۸۰۰۰ روپے اُسی وقت ادا کئے - بتاؤ - کتنے روپے دینے باقی رہے ؟

۲۷ سنہ ۱۹۰۱ء میں دہلی کی آبادی ۲۰۸۵۷۵ تھی - اور سنہ ۱۹۱۱ء میں ۲۳۲۸۳۷ ہوگئی - بتاؤ - کتنی زیادتی ہوئی ؟

۲۸ سنہ ۱۹۰۱ء میں امرتسر کی آبادی ۱۶۲۴۲۹ تھی - اور سنہ ۱۹۱۱ء میں ۱۵۲۷۵۶ ہوگئی - بتاؤ - کتنی کمی ہوئی ؟

۲۹ ایک ٹرین کو ۱۵۰۹ میل کا سفر طے کرنا ہے - بتاؤ - ۶۶۶ میل چلنے کے بعد کتنا سفر باقی رہ جائیگا ؟

۳۰ اُردو کی پہلی کتاب ۷۵۰۰۰ چھپی - اور ۶۹۹۰۹ بکی - بتاؤ - باقی کتنی رہیں ؟

۳۱ ایک مدرسے میں ۶۵۵ لڑکے ہیں - اُن میں سے ۵۱۸ حاضر ہیں - تو غیر حاضر

کتنے ہیں ؟

۳۲ ایک شخص کے بنک میں ۵۶ ۳۴ روپے جمع تھے۔ اس میں سے اس نے ۲۹۷۸ نکال لئے۔ تو باقی کتنے روپے رہے ؟

۳۳ ایک شخص کے پاس ۳۶۷۹ من اناج تھا۔ اس نے ۸۹۹ من بیچ ڈالا۔ تو اب اور کتنا بیچنا ہے ؟

۳۴ ایک امتحان میں ۹۷۶ امیدوار بیٹھے۔ اُن میں سے ۳۸۹ پاس ہوئے ۔ تو فیل کتنے ہوئے ؟

۳۵ ایک لڑکے نے سال میں ۲۶۳ دن پڑھا۔ اور باقی دنوں میں کھیلتا رہا۔ تو بتاؤ۔ کتنے دن اُس نے نہیں پڑھا ؟ [سال کے ۳۶۵ دن ہوتے ہیں]

۳۶ ایک دفتر میں ۶۷۵ آدمی نوکر ہیں ۔ اُن میں سے ۱۹۸ موقوف کر دیئے گئے۔ تو اب کتنے رہے ؟

۳۷ ایک آدمی نے سال بھر میں ۳۹۶۷ روپے

کمائے - اور ۸۷۹ خرچ کیئے - تو اُس
نے کیا بچایا ؟

۳۸ ایک شخص کے باغ میں کُل ۴۵۶۸ درخت
ہیں - اُن میں سے ۹۷۷ اُس نے کٹوا
ڈالے - تو اب کتنے رہے ؟

۳۹ ایک خزانے میں ۳۷۵۶۷۵ روپے تھے -
اُن میں سے ۷۹۸۷ روپے لوگوں کو دیئے
گئے - تو کتنے باقی رہے ؟

۴۰ ایک شہر میں ۹۷۳۸۹۱ آدمی تھے -
۸۹۷۶ باہر چلے گئے - تو کتنے باقی
رہے ؟

۴۱ ایک شخص کے پاس ۶۷۹۷ روپے تھے -
اُن میں سے اُس نے ۳۷۸ روپے کا
تو کپڑا خریدا - اور ۴۱۹ روپے کا گھی -
تو اب اُس کے پاس کتنے روپے باقی
رہے ؟

۴۲ ایک مدرسے میں لڑکوں کی کُل تعداد
۵۶۹ ہے - اوّل وقت کی حاضری کے
وقت ۲۹ لڑکوں کی عرضی آئی - اور

دُوپہر کے بعد ۲۷ لڑکے اَور چُھٹّی لے کر چلے گئے - تو بتاؤ - دُوسرے وقت کی حاضِری کے وقت کِتنے لڑکے حاضِر تھے ؟

۴۳ ایک شخص کے باغ میں امرود کے ۹۷۸ درخت ہَیں - اَور انار کے ۶۷۶ - اُس نے ۶۹ امرود کے اَور ۳۵ انار کے بیچ ڈالے - تو اب کِتنے درخت باقی رہے ؟

۴۴ ایک کُتُب خانے میں ۱۲۵ جُغرافِیے کی کِتابیں ہَیں ، ۲۶۰ اُردُو کی اَور ۵۶۵ انگریزی زبان کی - اُن میں سے ۲۳ جُغرافِیے کی اَور ۶۰ اُردُو کی خارِج کر دِیں - تو اب کُل کِتنی کِتابیں رہ گئیں ؟

۴۵ ایک شخص کے پاس ۷۸۶۰۲ روپے تھے - اُن میں سے ۱۲۰۴ ایک شخص کو اَور ۹۷۵ دُوسرے شخص کو دے دِئے - تو اب کِتنے روپے باقی رہے ؟

۴۶ ایک شخص کے ہاں تیس برس کی عُمر

میں لڑکا پیدا ہُوا۔ اب باپ کی عُمر ساٹھ برس کی ہے۔ تو لڑکے کی کیا عُمر ہے؟

۴۷ ایک شخص کو ۵۶۰ میل سفر کرنا ہے۔ اُس نے ۳۲۰ میل تو ریل میں اور ۲۱۰ میل گاڑی میں سفر کیا۔ اور باقی پیدل۔ تو بتاؤ۔ پیدل کتنے میل چلا؟

۴۸ ایک شخص کے پاس ۳۲۰ بوریاں ہیں۔ مگر اُس کو ۵۷۷ بوریوں کی ضرورت ہے۔ تو بتاؤ۔ اور کتنی خریدے؟

۴۹ ایک شخص کے پاس ۵۶۷۰ پیسے تھے۔ ۶۵۰ پیسے تو اُس نے فقیروں کو دے دئے۔ اور ۵۰۰ پیسوں کے رنگترے خریدے۔ تو بتاؤ۔ اب کتنے پیسے باقی رہے؟

۵۰ ایک ریل میں کُل ۴۰۰۰ مُسافر ہیں۔ اُن میں سے ۲۵۵۰ تو تیسرے درجے کی گاڑیوں میں۔ ۴۵۰ درمیانے درجے کی گاڑیوں میں۔ اور ۵۰۰ دُوسرے درجے

کی گاڑیوں میں اور باقی اوّل درجے کی گاڑیوں میں تھے۔ تو بتاؤ۔ اوّل درجے کی گاڑیوں میں کتنے مسافر تھے؟

۵۱ ایک شخص کو کل ۶۰۵۶۰ روپے دینے ہیں۔ اس نے ۲۹۷۵ روپے دیدیے ہیں۔ تو اب کتنے روپے دینے باقی رہے؟

۵۲ ایک سرائے میں ۹۷۵ مسافر رہ سکتے ہیں۔ ۶۹۷ مسافر اس میں موجود ہیں۔ بتاؤ۔ اور کتنے ٹھیر سکتے ہیں؟

۵۳ ایک فوج کے لئے ۵۶۷۰ گھوڑوں کی ضرورت ہے۔ ان میں سے ۸۵۰ تو ایک جگہ سے خریدے۔ اور ۴۸۲۰ دوسری جگہ سے۔ تو اب اور کتنے خریدنے باقی ہیں؟

۵۴ ایک فوج کے لئے ۳۰۸۹۰ سپاہیوں کی ضرورت ہے۔ ان میں سے ۸۹۰ ایک دفعہ بھرتی کئے۔ اور ۳۰۰۰ دوسری دفعہ۔ تو اب اور کتنے بھرتی کرنے رہے؟

۵۵ ایک شہر میں ۹۳۸۰۲ من آٹا ایک مہینے میں خرچ ہوتا ہے، ۸۰۲ من آٹا تو دہلی سے آیا۔ اور ۳۰۰۰ من آٹا ایک اور جگہ سے۔ باقی آٹا ضلع لدھیانہ سے۔ تو بتاؤ۔ لدھیانے کے ضلع سے کتنا آٹا آیا؟

۵۶ ایک شخص کی عمر ۱۹۱۶ء میں ۸۰ سال کی ہے۔ بتاؤ۔ وہ کب پیدا ہوا تھا؟

۵۷ ایک شخص نے ۲۲۰ من آلو ایک دکان سے اور ۸۰۷ من دوسری دکان سے خرید کر ۵۰۷ من تو لاہور بھیجے۔ اور باقی امرتسر۔ تو بتاؤ۔ امرتسر کتنے بھیجے؟

۵۸ دو عددوں کا مجموعہ ۱۲۵۸۹ ہے۔ اور بڑا عدد ۱۲۰۰۰ ہے۔ چھوٹا عدد بتاؤ۔

۵۹ ایک مکان میں ۳۶۵۰۶ پتھر کے چوکے لگنے ہیں۔ ان میں سے ۲۹۹۹۹ تو لگ چکے ہیں۔ تو اب کتنے اور لگینگے؟

۶۰ ایک امتحان میں کُل مضمونوں کے نمبر

۴۷۰ ہیں۔ اُن میں سے ایک لڑکے نے ۵۲۹ نمبر حاصِل کئے۔ بتاؤ۔ اُس نے کتنے نمبر کم حاصِل کئے؟

۶۱ ایک مدرسے میں صُبح کے وقت ۳۵۰ طُلبا حاضِر تھے۔ مگر دُوسری حاضِری کے وقت ۲۸۵ تھے۔ تو بتاؤ۔ کہ کتنے طالِب عِلم رُخصت لے کر چلے گئے؟

۶۲ ایک بورڈنگ ہَوُس کی آمدنی ۳۸۰ روپے سال کی ہے۔ اور خرچ ۱۷۷ روپے سالانہ ہے۔ تو بتاؤ۔ کہ ہر سال کتنا روپیہ بچتا ہے؟

۶۳ ایک مدرسے کی ماہواری آمدنی ۹۷۶ روپے ہے۔ اور خرچ ۵۷۸ روپے ماہوار تو بتاؤ۔ کہ ماہوار کیا بچت ہے؟

۶۴ ایک مدرسے کے طالِب عِلموں کے لئے ۱۳۴۰ لڈو لئے گئے۔ اُن میں سے ۹۷۵ لڈو تقسیم ہُوئے۔ بتاؤ۔ کہ کتنے لڈو باقی بچے؟

۶۵ ایک بزاز کے پاس ۷۶۵۰ روپے تھے۔

اُس نے ۴۶۳۵ روپے کا کپڑا خرید
لیا۔ بتاؤ۔ اب اُس کے پاس کتنے روپے
ہیں؟

۶۶ ایک شخص نے ۳۵۰۶ روپے کا اناج
خریدا۔ اور اُس میں سے ۵۶۵ روپے
کا بیج ڈالا۔ تو بتاؤ۔ اب اُس کے پاس
کتنے روپے کا اناج باقی ہے؟

۶۷ ایک شخص کے پاس ۲۸۷۰ روپے تھے۔
اُس نے ۸۵۰ روپے کا تو گھی لیا۔ اور
۱۰۳۰ روپے کا غلّہ۔ تو بتاؤ۔ اب اُس
کے پاس کتنے روپے باقی ہیں؟

۶۸ ایک شخص ۲۳۵۶۷ روپے چھوڑ کر
مر گیا۔ اُن میں سے ۵۵۰ روپے تو اُس
کے قرضے میں دِئے گئے۔ اور ۷ ۲۶۷۷
روپے اُس کی عورت کو دِئے گئے۔
باقی روپیہ اُس کے لڑکے کو دِیا گیا۔
تو بتاؤ۔ کہ لڑکے کو کِتنا روپیہ مِلا؟

۶۹ ایک شخص نے اپنے نوکر کو ۵۶ روپے
دے کر کہا۔ کہ ۱۰ روپے کا آٹا لے آ۔

۱۵ روپے کی لکڑیاں - ۱۶ روپے کا اناج اور باقی کا گھی - تو بتاؤ - کہ گھی کتنے روپے کا خریدا ؟

چوتھا باب

ضرب

۱ مثال - چھ چھ گولیاں تین جگہ رکھی ہیں - کل کتنی گولیاں ہوئیں ؟

● ● ●　　● ● ●　　● ● ●
● ● ●　　● ● ●　　● ● ●

۶
۶
۶
―――
۱۸

۶ کو تین دفعہ جمع کیا - تو حاصل جمع ۱۸ ہوا ۔

لیکن ہمیں پہاڑے کے ذریعے معلوم ہے - کہ اگر چھ چھ گولیاں تین دفعہ لی جائیں - تو چھ **تیئے** **اٹھارہ** ہوتی ہیں +

دیکھو - جمع کا عمل پہاڑوں کی مدد سے مختصر ہوگیا - اِس مختصر طریقے کو **ضرب** کہتے ہیں - اور اس کو یوں لکھتے ہیں :-

۶
۳

۱۸

جب ایک ہی عدد بار بار جمع کیا جائے - تو جس مختصر عمل سے یہ حاصل جمع دریافت ہوتا ہے - اُسے **ضرب** کہتے ہیں +

دیکھو - اُوپر کی مثال میں ہم نے ۶ کو تین دفعہ جوڑا ہے +

جس عدد کو کئی مرتبہ جوڑنا ہو - اُسے **مضروب** کہتے ہیں - اور اُس عدد کو جس سے یہ ظاہر ہو - کہ کسی عدد کو

کتنی دفعہ جوڑنا ہے۔ **مضروب فیہ** کہتے ہیں ÷

اوپر کی مثال میں ۶ مضروب ہے۔ اور ۳ مضروب فیہ ÷

۲ یہ نشان × **علامتِ ضرب** کہلاتا ہے۔ اور جن عددوں کے بیچ میں یہ علامت ہوتی ہے۔ اُن کو باہم ضرب دینا ہوتا ہے۔ مثلاً ۶ × ۳ سے مُراد ہے۔ کہ ۶ کو ۳ سے ضرب دو ÷

مثلاً ۶ × ۳ = ۱۸

اس کو یوں پڑھتے ہیں :۔

چھ ضرب تین مُساوی اٹھارہ کے،

دو عددوں کو آپس میں ضرب دینے سے جو حاصل ہوتا ہے۔ اُسے **حاصِل ضرب** کہتے ہیں ÷ اور جن عددوں کو آپس میں ضرب دیتے ہیں۔ اُن کو حاصِل ضرب کے **اجزاے ضربی** بولتے ہیں ÷

اوپر کی مثال میں ۱۸ حاصِل ضرب ہے۔ اور ۶ اور ۳ اٹھارہ کے اجزائے ضربی

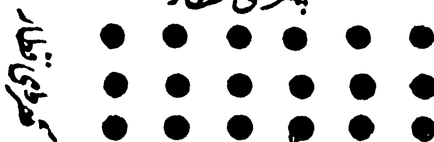
ہیں ÷

۳ جمع کے عمل سے ظاہر ہے - کہ خواہ ۶ کو تین دفعہ جمع کریں - یا ۳ کو چھ دفعہ جمع کریں - حاصل جمع ایک ہی ہوگا - یعنی دونو صورتوں میں جواب ۱۸ ہوتا ہے - جیسا کہ نیچے کے عمل سے ظاہر ہے ÷

۶	۳
۶	۳
۶	۳
۱۸	۳
	۳
	۳
	۱۸ ۰

پس ۶ × ۳ = ۳ × ۶

اسی بات کی توضیح ذیل کی شکل سے بخوبی ہوتی ہے :-

دیکھو - تین بڑی قطاریں ہیں - اور ہر قطار میں چھ گولیاں ہیں - اِس لئے کُل گولیاں ۶ × ۳ ہُوئیں ٭

نیز دیکھو - ۶ کھڑی قطاریں ہیں - اور ہر قطار میں تین گولیاں ہیں - اِس لئے کُل گولیاں ۳ × ۶ ہیں - پس

۶ × ۳ = ۳ × ۶

اُوپر کے عمل سے ظاہر ہے - کہ دو عددوں کو کِسی ترتیب سے ضرب دیں - حاصِل ضرب ایک ہی ہوگا ٭

ضرب کے پہاڑے سولہ تک

۴ طُلبا کو چاہیئے - کہ مندرجۂ ذیل پہاڑے خُود بنائیں - اور حِفظ یاد کر لیں - تاکہ ا سے ۱۶ تک کوئی سے دو عددوں کا حاصِل ضرب بلا تامّل بتا سکیں ٭

پہاڑے

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰	۲۲	۲۴	۲۶	۲۸	۳۰	۳۲
۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷	۳۰	۳۳	۳۶	۳۹	۴۲	۴۵	۴۸
۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲	۳۶	۴۰	۴۴	۴۸	۵۲	۵۶	۶۰	۶۴
۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰
۶	۱۲	۱۸	۲۴	۳۰	۳۶	۴۲	۴۸	۵۴	۶۰	۶۶	۷۲	۷۸	۸۴	۹۰	۹۶
۷	۱۴	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶	۶۳	۷۰	۷۷	۸۴	۹۱	۹۸	۱۰۵	۱۱۲
۸	۱۶	۲۴	۳۲	۴۰	۴۸	۵۶	۶۴	۷۲	۸۰	۸۸	۹۶	۱۰۴	۱۱۲	۱۲۰	۱۲۸
۹	۱۸	۲۷	۳۶	۴۵	۵۴	۶۳	۷۲	۸۱	۹۰	۹۹	۱۰۸	۱۱۷	۱۲۶	۱۳۵	۱۴۴
۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۱۱۰	۱۲۰	۱۳۰	۱۴۰	۱۵۰	۱۶۰
۱۱	۲۲	۳۳	۴۴	۵۵	۶۶	۷۷	۸۸	۹۹	۱۱۰	۱۲۱	۱۳۲	۱۴۳	۱۵۴	۱۶۵	۱۷۶
۱۲	۲۴	۳۶	۴۸	۶۰	۷۲	۸۴	۹۶	۱۰۸	۱۲۰	۱۳۲	۱۴۴	۱۵۶	۱۶۸	۱۸۰	۱۹۲
۱۳	۲۶	۳۹	۵۲	۶۵	۷۸	۹۱	۱۰۴	۱۱۷	۱۳۰	۱۴۳	۱۵۶	۱۶۹	۱۸۲	۱۹۵	۲۰۸
۱۴	۲۸	۴۲	۵۶	۷۰	۸۴	۹۸	۱۱۲	۱۲۶	[illegible]	۱۵۴	۱۶۸	۱۸۲	۱۹۶	۲۱۰	۲۲۴
۱۵	۳۰	۴۵	۶۰	۷۵	۹۰	۱۰۵	۱۲۰	۱۳۵	۱۵۰	۱۶۵	۱۸۰	۱۹۵	۲۱۰	۲۲۵	۲۴۰
۱۶	۳۲	۴۸	۶۴	۸۰	۹۶	۱۱۲	۱۲۸	۱۴۴	۱۶۰	۱۷۶	۱۹۲	۲۰۸	۲۲۴	۲۴۰	۲۵۶

سوالاتِ نمبر ۱ زبانی

۱ بتاؤ- کتنے ہوتے ہیں :-

(۱)-۱۲ پنجے ، ۱۳ چھکے ، ۱۱ نم *

(۲)-۱۲ اٹھے ، ۱۳ پنجے ، ۱۶ ستے *

(۳)-۱۴ اٹھے ، ۱۵ تئے ، ۱۶ نم *

(۴)-۱۲ گیارہ ، ۱۳ بارہ ، ۱۶ تیرہ *

(۵)-۱۴ چودہ ، ۱۵ پندرہ ، ۱۶ سولہ *

پہاڑوں کے ذریعے حاصلِ ضرب بتاؤ *

(۶)- ۱۱ × ۷ ، ۱۲ × ۸ ، ۱۳ × ۱۳ *

(۷)- ۱۵ × ۱۱ ، ۱۴ × ۱۳ ، ۱۶ × ۱۵ *

(۸)- ۱۶ × ۱۴ ، ۱۵ × ۱۲ ، ۱۳ × ۱۵ *

۲ ایک آنے کے ۴ پیسے ہوتے ہیں- تو دو آنے کے کتنے پیسے ہونگے- اور چونی کے کتنے اور اٹھنی کے کتنے ؟

۳ ایک روپے کے ۱۶ آنے ہوتے ہیں- تو پیسے کتنے ہونگے ؟

۴ ۷ دن کا ایک ہفتہ ہوتا ہے- تو ۴ ہفتوں کے کتنے دن ہونگے ؟

۵ ایک آدمی ۵ تھیلیاں چینی کی لے جاتا ہے۔ اگر ہر ایک تھیلی میں پانچ پانچ سیر چینی ہو۔ تو وہ کتنا وزن لے جاتا ہے؟

۶ ۵ آنے کے کتنے پیسے ہوتے ہیں؟ ۷ آنے کے کتنے اور ۹ آنے کے کتنے؟

۷ اگر میں ۵ صفحے روز پڑھوں۔ تو ایک ہفتے میں کتنے صفحے پڑھونگا؟

۸ ایک مدرسے میں پانچ جماعتیں ہیں۔ ہر ایک میں تیرہ لڑکے ہیں۔ تو کل لڑکوں کی تعداد بتلاؤ؟

۹ ۱۵ گایوں کی کتنی ٹانگیں ہوتی ہیں؟

۱۰ ۱۶ آدمیوں کے پاؤں اور ہاتھوں میں کتنی اُنگلیاں اور انگوٹھے ہوتے ہیں؟

۱۱ ایک جماعت میں ۱۴ لڑکے ہیں۔ اگر فی لڑکا ۵ لڈو دئے جائیں۔ تو کتنے لڈو چاہئیں؟

۱۲ ایک برس کے ۱۲ مہینے ہوتے ہیں۔ ایک لڑکے کی عمر ۱۱ برس کی ہے۔ بتاؤ۔ اُس کی عمر کتنے مہینوں کی ہے؟

۱۳ ایک شخص ۱۳ میل روز سفر کرتا ہے - تو بتاؤ - ایک ہفتے میں وُہ کتنے میل چلیگا ؟

۱۴ ایک ٹوکرے میں ۱۱ درجن رنگترے ہیں - تو بتاؤ - کُل رنگترے کتنے ہُوئے ؟ (ایک درجن میں ۱۲ رنگترے ہوتے ہیں) *

۱۵ ایک شخص ۹ گھنٹے روز کام کرتا ہے - ۶ روز میں کے گھنٹے کام کرتا ہے ؟

۱۶ ایک روپے کی ۲ ا ٹھنیاں ہوتی ہیں ۱۵۰ روپے کی کتنی ہونگی ؟

۱۷ ایک ٹوپی ایک چونی کو آتی ہے - تو ۱۴ روپے کی کتنی آئینگی ؟ (ایک روپے کی ۴ چونیاں ہوتی ہیں) *

۱۸ آم کے درختوں کی ۱۵ قطاریں ہیں - اور ہر قطار میں ۱۳ درخت ہیں - تو بتاؤ - کُل درخت کتنے ہیں ؟

۱۹ ایک مدرسے کے لڑکے ۱۲ قطاروں میں جا رہے ہیں - ہر قطار میں ۸ لڑکے ہیں - تو کُل لڑکے کتنے ہیں ؟

۲۰ اگر فی لڑکا ایک آنہ دیا جائے۔ تو سات روپے کتنے لڑکوں کو دیئے جا سکتے ہیں؟

۲۱ ایک شخص نے ۱۳ بھیڑیں فی بھیڑ ۴ روپے کے حساب سے خریدیں۔ اور ۱۰۰ روپے کا نوٹ دیا۔ بتاؤ۔ واپس کتنے روپے لے؟

۲۲ میں نے ۱۵ ٹوپی فی ٹوپی ۴ پیسے کے حساب سے خریدیں۔ اور ایک روپیہ دیا۔ تو بتاؤ۔ واپس کتنے پیسے لوں؟

۲۳ ایک گاؤں میں ۱۱ کوئیں ہیں۔ اور ہر کوئیں پر تین بیل پانی کھینچتے ہیں۔ تو بتاؤ۔ کُل بیل کتنے ہیں؟

۲۴ ۹ سیر کی کتنی چھٹانکیں ہوتی ہیں؟ اور ۱۵ سیر کی کتنی؟ (ایک سیر کی ۱۶ چھٹانکیں ہوتی ہیں)

۲۵ ایک مالی نے ۱۲ کیاریوں میں فی کیاری ۲۰ پودے مولی کے لگائے۔ لیکن ہر کیاری میں ۴ پودے بالکل مُرجھا گئے۔

تو بتاؤ- باقی کتنے رہے ؟

۲۶ ۶ و ۵ کے حاصلِ ضرب میں ۷ جمع کرو؛

۶ × ۴ 〃 〃 〃 〃 ۵ 〃 〃

۷ × ۹ 〃 〃 〃 〃 ۷ 〃 〃

۱۱ × ۱۳ 〃 〃 〃 〃 ۷ 〃 〃

۱۲ × ۱۴ 〃 〃 〃 〃 ۴ 〃 〃

۱۴ × ۱۵ 〃 〃 〃 〃 ۱۱ 〃 〃

۱۳ × ۱۶ 〃 〃 〃 〃 ۹ 〃 〃

۱۵ × ۱۱ 〃 〃 〃 〃 ۷ 〃 〃

۸ × ۱۲ 〃 〃 〃 〃 ۹ 〃 〃

۷ × ۱۶ 〃 〃 〃 〃 ۱۳ 〃 〃

۱۲ × ۱۳ 〃 〃 〃 〃 ۱۴ 〃 〃

۱۳ × ۱۴ 〃 〃 〃 〃 ۱۲ 〃 〃

۲۷ ۴ × ۸ و ۹ × ۵ و ۶ × ۷ و ۱۳ × ۳ میں کیا کیا زِیادہ کریں - کہ اُٹھاسی ہو جائیں ؟

۲۸ ۱۶ × ۷ و ۱۲ × ۸ و ۱۵ × ۷ و ۱۴ × ۷ میں کیا کیا زِیادہ کریں - کہ ہر ایک ۱۱۳ ہو جائے ؟

۵ ضرب کا قاعدہ جبکہ مضروب فیہ ۱۶ سے زیادہ نہ ہو

مثال ۱ - ایک دکان میں ۵ تھیلیاں ہیں۔ ہر ایک میں ۲۷۵ روپے ہیں - کُل روپیہ بتاؤ+

ضرب کا عمل

اکائی	دہائی	سینکڑا
۲	۷	۵
۵		
۱۰	۳۵	۲۵
۰	۳۶	۲۵
۰	۶	۲۸

جواب ۲۸۶۰

جمع کا عمل

۲	۷	۵
۲	۷	۵
۲	۷	۵
۲	۷	۵
۲	۷	۵

۲۸۶۰

جمع کے عمل سے ظاہر ہے۔کہ ۲۷۵ کو ۵ دفعہ جمع کریں - تو ۲۸۶۰ ہوتے ہیں +

ضرب کے عمل میں پہلے ۲ اکائیوں کو

۵ میں ضرب دیا۔ تو ۱۰ اکائیاں ہوئیں۔
پھر ۵ کو ۷ دہائیوں میں ضرب دیا۔ تو
۳۵ دہائیاں ہوئیں۔ اور ۵ کو ۵ سینکڑوں
میں ضرب دیا۔ تو ۲۵ سینکڑے ہوئے۔
۱۰ اکائیوں کی ایک دہائی ہوتی ہے۔ اس
واسطے ایک دہائی کو ۳۵ دہائیوں میں
جمع کیا۔ تو ۳۶ دہائیاں ہوئیں۔ اور
اکائی کچھ نہ بچی۔
۳۶ دہائیوں میں سے ۳ سینکڑے ۲۵
سینکڑوں میں جمع کئے۔ تو ۶ دہائیاں باقی
رہیں۔ اور ۲۸ سینکڑے ہوئے۔ بس
۲۸۶۰ جواب ہوا۔

مثال ۲- ۳۸۳ ۵۷ کو ۵ میں ضرب دو

۷۵۸۳
۵
______
۳۷۹۱۵

۳ اکائیوں کا ۵ گنا = ۱۵ اکائیاں۔ یعنی
دہائی اور ۵ اکائیاں، ۵ اکائیوں کو
لکھا اور ایک دہائی کو حاصل مانا۔

۸ دہائیوں کا ۵ گنا = ۴۰ دہائیاں - اور ایک دہائی حاصل ہوئی تھی - پس کُل ۴۱ دہائیاں ہوئیں یعنی ۴ سینکڑے اور ایک دہائی - پس ۱ دہائی کو لکھا - اور ۴ سینکڑے کو حاصل مانا ۔

۵ سینکڑے کا ۵ گنا = ۲۵ سینکڑے - اور ۴ سینکڑے جو حاصل ہوئے تھے - کُل ۲۹ سینکڑے ہوئے - یعنی ۲ ہزار اور ۹ سینکڑے - پس ۹ کو لکھا - اور دو ہزار کو حاصل مانا -

۷ ہزار کا ۵ گنا = ۳۵ ہزار - اور ۲ ہزار جو حاصل ہوئے تھے - کُل ۳۷ ہزار ہوئے - یعنی ۷ ہزار اور ۳ دس ہزار - پس ۷ کو لکھا - اور پھر ۳ کو ۔

مختصر عمل یوں ہوگا :-

د پنجے ۵، ۱۵ کا ۵ ہاتھ لگا ۱ -

د اٹھے ۴۰ اور ایک ۴۱، ۴۱ کا ۱ ہاتھ لگے ۴ -

د پنجے ۲۵ اور چار ۲۹، ۲۹ کا ۹ ہاتھ

لگے ۲-

۵ سَتے ۳۵ اور دو ے ۳۷-

جن ہندسوں پر ہم نے خط کھینچا ہے-
اُن کو لکھتے جاتے ہیں ٭

کچھ مشق کے بعد طالب علموں کو چاہیئے-
کہ مضروب فیہ کو مضروب کے نیچے لکھنا
چھوڑ دیں-

اور مندرجۂ بالا مختصر عمل ذہن میں کر کے
حاصل ضرب کو اس طرح لکھدیں :-

۳۸۵۷ × ۵ = ۱۹۲۸۵ ٭

مثال ۴ - ۲۳۰۷ کو ۱۶ میں ضرب دو-

۲۳۰۷
۱۶

۳۶۹۱۲

ذہنی عمل - ۱۶ سَتے ۱۱۲ ، ۲ ہاتھ لگے
۱۱ ، ۱۶ صفر ۰ اور ۱۱ گیارہ ، ۱ ہاتھ لگا
۱ ، ۱۶ نیا ۴۸ اور ۱ اُنچاس ، ۹ ہاتھ
لگے ۴ ، ۱۶ دونی ۳۲ اور چار ۳۶ ٭

پس ایسے عدد سے ضرب دینے کا جو ۱۶

سے بڑا نہ ہو۔ یہ قاعدہ ہُوا :-

قاعدہ - مضرُوب کی اِکائی سے شرُوع کرکے اُس کے ہر ہِنْدسے کو مضرُوب فیہ میں ضرب دو۔ اَور حاصِل ضرب کو لِکھتے جاؤ۔ اَور جو دہائی۔ سینکڑا وغیرہ حاصِل ہو۔ اُس کو دہائیوں - سینکڑوں وغیرہ میں جمع کے قاعِدے کی طرح شامِل کرتے جاؤ ٭

سوالات نمبر ۱۱

۱ ۳۲۱ و ۴۳۵ و ۵۹ و ۳۶۵ و ۵۷۲
و ۷۶۰ و ۲۱۳۵ و ۴۳۷۴ و ۵۶۸۷
و ۶۷۳۲۴ و ۳۵۹۶۴ و ۳۱۹۷۵۲
کو ۲ میں ضرب دو ٭

۲ ۵۷۲ و ۸۶۳ و ۹۱۲ و ۵۴۵ و ۸۷۷
و ۷۰۸۰ و ۶۵۳ و ۸۰۱ و ۱۲۶۸ و ۶۴۰۴
و ۱۰۵۲۴ و ۵۷۲۴۵ و ۸۸۹۷۶ و
۲۳۱۴۵۸ و ۶۱۸۹۱۲ و ۹۹۸۷۷۶۰
کو ۳ میں ضرب دو ٭

۳ ۳۲۹ و ۴۸۶ و ۵۱۶ و ۶۲۱ و ۷۴۹ و
۸۶۲ و ۳۸۵۱ و ۵۷۸۴ و ۶۹۷۳ و
۵۶۰۰۴ و ۷۸۵۰۰ و ۹۱۲۳۹ و
۷۸۱۲۳۰ و ۵۲۵۰۰۶۵ کو ۴ میں
ضرب دو ۔

۴ ۱۸۵ و ۳۲۷ و ۴۵۶ و ۸۹۲ و ۷۳۶
و ۸۸۸ و ۱۳۰۷ و ۳۲۵۳ و ۴۸۷۶
و ۸۶۲۳۵ و ۳۵۲۲۲ و ۴۱۹۰۹
و ۳۴۵۴۱ و ۸۹۷۶۵۷ کو ۵ میں
ضرب دو ۔

۵ ۲۲۷ و ۳۶۵ و ۶۷۳ و ۸۷۸ و
۶۵۰ و ۷۴۹ و ۸۶۲ و ۲۱۲۱ و ۷۳۰۵
و ۸۴۶۵۴ و ۵۹۳۱۸ و ۶۸۷۲۳۲
و ۷۲۳۴۵۸ و ۷۰۰۰۱۶ کو ۶ میں
ضرب دو ۔

۶ ۱۲۵ و ۳۵۵۲ و ۶۷۹ و ۵۹۲۱ و
۶۶۱۵ و ۸۹۲۵ و ۱۲۱۷۴ و ۸۶۴۵۲
و ۶۱۷۵۰۳ کو ۷ میں ضرب دو ۔

۷ ۱۴۱ و ۳۰۸۲ و ۶۵۱ و ۵۰۲ و ۸۲۷

و ۹۹۸ و ۱۲۳۶ و ۳۸۹۴ و ۵۷۰۶
و ۸۹۶۷ و ۶۷۹۴ و ۷۹۵۶۵ و
۶۸۵۲۳۳ و ۸۹۶۴۷۴ و ۹۰۰۰۵
و ۶۹۷۴۰۶ کو ۸ میں ضرب دو ∴

۸ ۱۲۱ و ۳۲۸ و ۴۳۷ و ۷۹۱ و ۱۳۳۲
و ۳۵۸۸ و ۲۹۸۷ و ۴۱۳۲۶ و
۷۵۱۷۸۵ و ۴۱۵۲۶ و ۵۶۷۸۱ و
۲۳۱۴۳۲ و ۷۹۸۵ و ۷۹۹۰۰۳
کو ۹ میں ضرب دو ∴

۹ ۵۴ و ۱۲۶ و ۸۳۴ و ۵۶۰ و ۹۸۷ و
۳۸۹ و ۳۷۰ و ۵۶۸ و ۷۶۵ کو ۱۰ میں
ضرب دو ∴

۱۰ ۷۵ و ۱۴۲ و ۴۲۷ و ۹۲۰ و ۸۱۲ و
۲۳۴۵ و ۴۶۵۹ و ۵۷۸۲ و ۵۹۶۴۴
و ۷۸۲۹۴ و ۳۷۷۰۷ و ۵۱۷۸۶ و
۸۹۸۷۵ و ۴۵۰۰۶ و ۸۷۲۳۶۴
کو ۱۱ میں ضرب دو ∴

۱۱ ۸۲ و ۳۱۶ و ۴۲۴ و ۷۸۰ و ۸۷۴
و ۳۳۷۲ و ۶۹۸۴ و ۵۳۷۸۵ و

۵۸۳۶۶ و ۵۹۰۰۴ و ۶۰۰۰۴۶ و
۷۱۰۰۴۵ و ۸۹۶۷۸۴ کو ۱۲ میں
ضرب دو ٭

۱۲ ۲۳ و ۷۶ و ۸۵ و ۱۳۴ و ۲۴۶ و
۳۷۲ و ۴۵۹ و ۵۸۶ و ۷۹۰ و
۸۹۵ کو ۱۳ میں ضرب دو ٭

۱۳ ۱۷ و ۲۲ و ۶۴ و ۷۸ و ۸۲۱ و ۷۹۶ و ۸۹۰
۱۲۳۴ و ۱۲۱۵۶ کو ۱۴ میں ضرب
دو ٭

۱۴ ۲۷ و ۱۸۲ و ۳۲۰ و ۴۵۶ و ۵۷۹
و ۷۰۲۰ و ۹۷۸۶ کو ۱۵ میں ضرب
دو ٭

۱۵ ۲۵ و ۱۲۰ و ۱۳۵ و ۱۸۶ و ۳۷۲ و
۴۹۲ و ۵۸۸ و ۶۰۷ و ۷۲۹۳
و ۸۱۴۴۵ و ۶۷۸۵۶ و ۸۷۰۰۲
و ۷۲۸۵۰۳ کو ۱۶ میں ضرب دو ٭

۱۶ ۶ گاؤں ہیں - ہر ایک گاؤں میں
۲۳۴۵ گھماؤں زمین ہے - تو کُل
کتنے گھماؤں زمین ہے ؟

۱۷ ایک سال میں ۳۶۵ دن ہوتے ہیں۔ تو ۷ سال کے کتنے دن ہوئے ؟

۱۸ اگر ہر ایک رجمنٹ میں ۹۹۲ سپاہی ہوں۔ تو آٹھ رجمنٹوں میں کتنے سپاہی ہونگے ؟

۱۹ اگر ایک ریل گاڑی ایک گھنٹے میں ۴۵ میل چلتی ہو۔ تو ۱۱ گھنٹوں میں کتنے میل چلیگی ؟

۲۰ ایک بچہ ۳۷۹ ہفتے زندہ رہا۔ تو بتاؤ۔ کتنے دن جیا ؟ (۷ دن کا ایک ہفتہ) ؛

۲۱ ایک من ۴۰ سیر کا ہوتا ہے۔ تو ۱۵ من میں کتنے سیر ہونگے ؟

۲۲ ایک آنے کی ۱۲ پائیاں ہوتی ہیں۔ تو ۱۵ آنے کی کتنی پائیاں ہونگی ؟

۲۳ ایک گھنٹہ ۶۰ منٹ کا ہوتا ہے۔ تو ۱۲ گھنٹوں کے کتنے منٹ ہونگے ؟

۲۴ ایک پیسے کو ایک نارنگی آتا ہے۔ تو ۱۲ روپے کے کتنے آئینگے ؟ (ایک روپے کے ۶۴ پیسے ہوتے ہیں) ؛

۲۵ اگر ایک کتاب میں ۵۶۲ صفحے ہوں۔ تو ویسی ہی ۱۴ کتابوں میں کتنے صفحے ہونگے؟

۲۶ دو عددوں کا مجموعہ ۲۷ ہے۔ اُن میں سے ایک ۱۵ ہے۔ اُن دونو کا حاصل ضرب بتاؤ۔

۲۷ ۴۳۶ کو ۵ و ۱۰ میں جُدا جُدا ضرب دو۔ اور ثابت کرو۔ کہ اِن حاصل ضربوں کا مجموعہ ۴۳۶ اور ۱۵ کے حاصل ضرب کے برابر ہے؟

۲۸ ایک الماری میں سات خانے ہیں۔ اور ہر خانے میں ۴۵ کتابیں ہیں۔ تو بتاؤ۔ اُس الماری میں کُل کتابیں کتنی ہیں؟

۲۹ سپاہیوں کی پندرہ قطاریں ہیں۔ اور ہر قطار میں ۲۴۵ سپاہی ہیں۔ کُل سپاہی کتنے ہیں؟

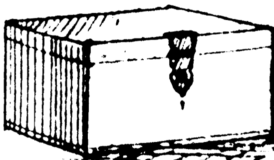
۳۰ ایک سوداگر نے ۱۲ گھوڑے ۲۱۵ روپے فی گھوڑے کے حساب اور ۱۴ ٹٹو ۶۴

روپے فی ٹٹو کے حساب ، اور ۱۵ بچھیرے ۱۹ روپے فی بچھیرے کے حساب خریدے۔ بتاؤ۔ اُس نے کُل کتنا روپیہ خرچ کیا؟

۳۱ ایک شخص نے ۲۸ ولایتی ٹرنگ فی ٹرنگ ۱۵ روپے کے حساب سے خریدے اور ۵۰۰ روپے کا نوٹ دیا۔ بتاؤ۔ اُسے واپس کتنے روپے ملینگے؟

پانچواں باب

تقسیم

۱ مثال۔ ایک صندوقچے میں ۴۸ پیسے ہیں۔ بتاؤ۔ اُس میں سے ۸ پیسے کتنی

دفعہ نکل سکتے ہیں :-

بائیں طرف کے عمل سے ظاہر ہے۔ کہ ۴۸ میں سے ۸ چھ دفعہ تفریق ہو سکتا ہے۔ اس سے معلوم ہوا۔ کہ ۴۸ میں ۸ چھ دفعہ شامل ہے ٭

	۴۸
ایک دفعہ	۸
	۴۰
دو دفعہ	۸
	۳۲
تین دفعہ	۸
	۲۴
چار دفعہ	۸
	۱۶
پانچ دفعہ	۸
	۸
چھ دفعہ	۸
	×

پہاڑے کے ذریعے معلوم ہے۔ کہ ۸ چھکے ۴۸ ہوتے ہیں۔ اس کا مطلب یہ ہے۔ کہ ۴۸ میں ۸ چھ دفعہ شامل ہے۔ پس پہاڑوں کی مدد سے مندرجہ بالا تفریق کے لمبے عمل کو مختصر طور پر

یوں لکھینگے :-

$$\frac{\text{۴۸ / ۸}}{\text{۶}}$$

جِس مُختصر عمل سے یہ معلُوم کیا جاتا ہے۔ کہ ایک عدد دُوسرے عدد میں کے دفعہ شامِل ہے۔ اِسے تقسیم کہتے ہیں ؛

مِثال ۲۔ ۱۰۳ کو ۱۶ پر تقسیم کرو۔

۱۶ کے پہاڑے پر غور کرنے سے معلُوم ہوتا ہے۔ کہ کوئی حاصِل ضرب ایسا نہیں ہے۔ جو ۱۰۳ کے ٹھیک برابر ہو۔ اور بڑے سے بڑا حاصِل ضرب جو ۱۰۳ سے زیادہ نہیں ہے ۱۶ چھکے ۹۶ ہے ؛

پس ۱۰۳ میں ۱۶ چھ دفعہ شامِل ہے۔ اور ۷ باقی بچتے ہیں ؛

۲ یہ نشان ÷ جِس کو اِس طرح پڑھتے ہیں۔ (تقسیم)۔ تقسیم کی علامت کہلاتا ہے ؛

جب یہ علامت دو عددوں کے درمیان

ہو - تو اُس سے یہ مُراد ہوتی ہے - کہ پہلے عدد کو دوسرے عدد پر تقسیم کرنا ہے ؛

مثلاً ۱۰۳ ÷ ۱۶ سے یہ مُراد ہے - کہ ۱۰۳ کو ۱۶ پر تقسیم کرنا ہے ؛

جس عدد کو تقسیم کرتے ہیں - اُسے **مقسُوم** کہتے ہیں - اور جس عدد پر تقسیم کرتے ہیں - اُسے **مقسُوم علیہ** بولتے ہیں - اور وُہ عدد جو بتلاتا ہے - کہ مقسُوم علیہ مقسُوم میں اِتنی دفعہ شامِل ہے - **خارِج قسمت** کہلاتا ہے - اور اگر کچھ بچے - تو اُس کو **باقی** کہتے ہیں ؛

اُوپر کی مثال میں ۱۰۳ مقسُوم ہے ، ۱۶ مقسُوم علیہ اور ۶ خارِج قسمت اور ۷ باقی ؛

مثال ۳ - اگر ۳۵ آموں کی ۵ ڈھیریاں لگائی جائیں - تو ہر ایک ڈھیری میں کتنے آم ہونگے ؟

چونکہ ۷ پنجے ۳۵ ہوتے ہیں - اِس واسطے
ہر ایک ڈھیری میں ۷ آم ہوئے*

مثال ۴ - ۸۴ آموں کی کچھ ڈھیریاں
بنائی گئی ہیں - ہر ایک ڈھیری میں ۱۴
آم ہوں - تو کُل کتنی ڈھیریاں ہونگی ؟
چونکہ ۱۴ چھکے ۸۴ ہوتے ہیں - اِس
واسطے ڈھیریوں کی تعداد ۶ ہوگی ؟

سوالاتِ نمبر ۱۲ زبانی

۱ پہاڑوں کے ذریعے بتاؤ - کہ
(۱) - کتنے اٹھے ۷۲ ، کتنے چوکے ۶۴*
(۲) - کتنے چودہ ۱۱۲ ، کتنے سولہ
۲۵۶*
(۳) - کتنے بارہ ۱۴۴ ، کتنے پندرہ
۲۴۰*
(۴) - کتنے گیارہ ۱۷۶ ، کتنے سولہ
۱۷۶*
(۵) - کتنے تیرہ ۱۱۷ ، کتنے پندرہ
۲۲۵*

۲ ذیل کے ہر جوڑے میں سے پہلے عدد کو کِس عدد میں ضرب دِیا جائے۔ کہ دُوسرا عدد بن جائے ؟

۳ و ۶ ، ۴ و ۱۲ ، ۵ و ۱۵ ، ۸ و ۳۲ ، ۱۱ و ۵۵ ، ۷ و ۴۲ ، ۹ و ۴۵ ، ۶ و ۵۴ ، ۸ و ۵۶ ، ۳ و ۲۴ ، ۱۲ و ۱۰۸ ، ۶ و ۹۶ ، ۱۳ و ۶۵ ، ۷ و ۹۸ ، ۱۱ و ۱۳۲ ، ۱۳ و ۱۵۶ ، ۱۴ و ۱۹۶ ، ۱۵ و ۱۲۰ ، ۹ و ۱۴۴ ، ۱۵ و ۱۳۵ ، ۱۶ و ۲۰۸ ، ۱۲ و ۱۹۲ ، ۱۴ و ۲۱۰ ، ۹ و ۱۱۷ +

۳ مُندرجۂ ذیل سوالوں میں بتاؤ۔ کہ چھوٹا عدد بڑے عدد میں کے دفعہ شامل ہے ؟

۴ و ۱۶ ، ۵ و ۲۵ ، ۶ و ۶۶ ، ۵ و ۸۰ ، ۷ و ۶۳ ، ۹ و ۱۲۶ ، ۱۱ و ۱۵۴ ، ۷ و ۹۱ ، ۱۰ و ۱۵۰ ، ۱۱ و ۱۷۶ ، ۱۵ و ۱۰۵ ، ۱۶ و ۱۲۸ ، ۱۳ و ۱۸۲ ، ۹ و ۱۳۵ ، ۱۴ و ۱۱۲ +

۴ نیچے لکھے ہوئے تقسیم کے سوالوں کو حل کرو :-

۲۴ ÷ ۶ و ۴۲ ÷ ۷ و ۴۸ ÷ ۸ و
۸۸ ÷ ۱۱ و ۵۶ ÷ ۷ و ۱۰۴ ÷ ۱۳ و
۴۰ ÷ ۵ و ۸۱ ÷ ۹ و ۱۶۸ ÷ ۱۲ و
۱۹۵ ÷ ۱۵ و ۱۸۰ ÷ ۱۲ و ۲۴۰ ÷ ۱۶ و
۱۴۳ ÷ ۱۳ و ۲۵۶ ÷ ۱۶ ، ۲۲۵ ÷ ۱۵ *

۵ نیچے لکھے ہوئے تقسیم کے سوالوں میں خارج قسمت اور باقی معلوم کرو :-

۱۳ ÷ ۴ و ۳۴ ÷ ۸ و ۴۵ ÷ ۴
و ۳۵ ÷ ۶ و ۲۵ ÷ ۷ و ۴۶ ÷ ۶
و ۷۴ ÷ ۹ و ۹۵ ÷ ۱۶ و ۶۷ ÷ ۱۳
و ۱۰۰ ÷ ۸ و ۱۰۲ ÷ ۹ و ۱۱۰ ÷ ۱۲
و ۷۷ ÷ ۱۲ و ۷۸ ÷ ۱۴ و ۸۲ ÷ ۷
و ۱۲۰ ÷ ۱۴ و ۱۳۷ ÷ ۹ و ۲۳۹ ÷ ۱۶
و ۱۳۰ ÷ ۸ و ۲۰۰ ÷ ۱۳ *

۶ فی لڑکا ۸ نارنگیاں دی جائیں - تو

۴۲ نارنگیاں کتنے لڑکوں کو دی جا سکتی ہیں ؟

۷ ۱۲۰ روپے ۱۵ آدمیوں کو برابر برابر دینے ہیں - تو بتاؤ - ہر ایک کو کیا دیں ؟

۸ ایک ہفتے کے ۷ دن ہوتے ہیں - تو ۹۱ دن کے کتنے ہفتے ہونگے ؟

۹ ایک شخص ۱۵ منٹ میں ایک میل چلتا ہے - تو ۶۰ منٹ میں کتنے میل چلیگا ؟

۱۰ ۸ کبوتر ایک روپیہ کو آتے ہیں - تو ۴۰ کبوتر کتنے روپیہ کو آئینگے ؟

۱۱ ایک موچی ۶ جوڑے جوتوں کی مرمت ایک گھنٹے میں کر سکتا ہے - تو ۴۸ جوڑوں کی مرمت کتنے گھنٹوں میں کریگا ؟

۱۲ ۳ فٹ کا ایک گز ہوتا ہے - تو ۲۴ فٹ کے کتنے گز ہونگے ؟

۱۳ ایک تھیلی میں ۵ سیر چینی آتی ہے -

تو ۴۰ سیر چینی کے لئے کتنی تھیلیاں چاہئیں ؟

۱۴ ایک شخص گھوڑے پر سوار ہو کر ایک میل آٹھ منٹ میں طے کرتا ہے - تو ۱۲۰ منٹ میں کتنے میل طے کریگا ؟

۱۵ سات کمروں میں جو بالکل یکساں بنے ہوئے ہیں - ۱۰۵ دروازے ہیں - تو بتاؤ - ہر ایک کمرے میں کتنے ہیں ؟

۱۶ ایک شخص نے ۳۲ پیسے اپنے ۴ بیٹوں کو برابر برابر بانٹ دئے - تو بتاؤ - ہر ایک کو کتنے پیسے ملے ؟

۳- تقسیم کے عمل کو اس طرح لکھتے ہیں :-

مقسوم علیہ) مقسوم

باقی ،، خارج قسمت

مثال ۱- ۳۶۹ کو ۳ پر تقسیم کرو -

اِکائی	دہائی	سینکڑا	
۹	۶	۳	۳)
۳	۲	۱	

سینکڑوں - دہائیوں اور اکائیوں کو علیحدہ علیحدہ ۳ پر تقسیم کیا - اور ہر ایک خارج قسمت کو اُس کے درجے پر لکھا - تو ۱ سینکڑا ۲.۰ دہائیاں اور ۳ اکائیاں ہوئیں - پس جواب ۱۲۳ ہوا ÷

مثال ۲ - ۳۹۴۴۳ کو ۷ پر تقسیم کرو -

۷)۳۹۴۴۳(.

باقی ۵ ۶۳۴ ۵ // ۴ ۵

عمل - دیکھنے سے معلوم ہوتا ہے - کہ ۷ کا عدد ۳ میں (کیونکہ ۳ کم ہے ۷ سے) شامل نہیں ہے - لیکن یہاں ۳ سے ۳ دس ہزار مراد ہے - یعنی ۳۰ ہزار - ان میں ۹ ہزار جمع کر لیں - تو ۳۹ ہزار ہوتے ہیں - اب ۳۹ ہزار کو ۷ پر تقسیم کریں - تو ۵ ہزار خارج قسمت آتے ہیں - اور ۴ ہزار باقی رہتے ہیں - پس ۵ کو ہزار کے درجے پر یعنی ۹ کے نیچے لکھا - اور ۴ ہزار کو

۴۰ سینکڑے سمجھا - ان میں ۴ سینکڑے جمع کئے - تو ۴۴ سو ہوئے - اب ۴۴ سو کو ۷ پر تقسیم کیا - تو ۶ خارج قسمت آئے اور ۲ سو باقی بچے - پس ۶ کو سو کے درجے پر یعنی ۴ کے نیچے لکھ دیا ۲ بچے ہوئے سینکڑوں کو ۲۰ دہائی سمجھا - اور ۴ دہائیاں جمع کیں - تو ۲۴ دہائیاں ہوئیں - ان کو ۷ پر تقسیم کیا - تو ۳ دہائی خارج قسمت آیا - اور ۳ دہائی باقی ۔ ۳ خارج قسمت کو دہائی کی جگہ یعنی دوسرے ۴ کے نیچے لکھا - اور ۳ باقی بچی ہوئی دہائیوں کو ۳۰ اکائی سمجھا - اور ان میں ۳ اکائیاں جمع کیں - تو ۳۳ اکائیاں ہوئیں - ان کو ۷ پر تقسیم کیا - تو ۴ خارج قسمت آیا اور ۵ باقی ۔ ۴ کو اکائی کے درجے پر ۳ کے نیچے لکھا اور ۵ کو باقی مانا - پس جواب یہ ہوا - ۶۳۴ خارج قسمت اور ۵ باقی +

اوپر کے عمل کو اس طرح کرنا چاہیئے:-

۷)۳۹۴۴۳

باقی ۵ ″ ۵۶۳۴۴

۳۹ میں سے ۷ پانچ دفعہ گئے باقی رہے ۴ ✤

۴۴ میں سے ۷ چھ دفعہ گئے باقی رہے ۲ ✤

۲۴ میں سے ۷ تین دفعہ گئے باقی رہے ۳ ✤

۳۳ میں سے ۷ چار دفعہ گئے باقی رہے ۵ ✤

---

۴ تقسیم کے سوال حل کرنے کا جو طریق اُوپر بیان کیا گیا ہے۔ اُس کو **مختصر تقسیم** کہتے ہیں۔ **لمبی تقسیم** کا عمل نیچے کی مثالوں سے واضح ہوگا ✤

مثال ۳ ۔ ۳۹۴۴۳ کو ۷ پر تقسیم کرو۔

اکائی دہائی سینکڑا ہزار اکائی دہائی سینکڑا ہزار دس ہزار

۷) ۳۹۴۴۳ (۵۶۳۴

۳۵ ہزار

۴۴ سینکڑے

۴۲ ″

۲۴ دہائیاں

۲۱ ″

۳۳ اکائیاں

۲۸ ″

۵ اکائیاں

ذیل میں اس طرح عمل ہوگا :-

۳ میں سے ۷ نہیں جا سکتے - لیکن ۳۹ میں سے ۵ دفعہ جا سکتے ہیں - پس ۵ کو خارجِ قسمت لکھو ، ۵ کو ۷ میں ضرب دیا - اور ۳۵ کے نیچے لکھ کر تفریق کیا - تو ۴ بچے ، ۴ اُتارا - تو ۴۴ ہوئے ، ۴۴ میں سے ۷ چھ دفعہ گیا ، ۶ خارجِ قسمت لکھا - اس کو ۷ میں ضرب دیا - اور ۴۲ کے نیچے لکھ کر تفریق کیا - تو

۲ باقی رہے - دُوسرا ۴ اُتارا - تو ۲۴ ہُوئے
اِس میں سے ۷ تین دفعہ جا سکتا ہے -
پس ۳ خارج قسمت لکھا - اُس کو ۷
میں ضرب دیا - اور ۲۱ کو ۲۴ کے نیچے
لکھ کر تفریق کیا - تو ۳ باقی رہے ۔ ۳
کو اُتارا - تو ۳۳ ہُوئے - اِس میں سے
۷ چار دفعہ جا سکتا ہے - پس ۴ خارج
قسمت لکھا - اس کو ۷ میں ضرب دیا -
اور حاصل ضرب کو ۳۳ کے نیچے لکھ
کر تفریق کیا - تو ۵ باقی رہے ٭

اب ہم ایک اور مثال دونو طریقوں سے
حل کرتے ہیں :-

مثال ۴ - ۵۸۶۲۴۸ کو ۱۳ پر تقسیم کرو -

۱۳) ۵۸۶۲۴۸
۴۵۰۹۶

۱۳) ۵۸۶۲۴۸ (۴۵۰۹۶
۵۲
۶۶
۶۵
۱۲۴
۱۱۷
۷۸
۷۸

ذیل میں عمل اِس طرح ہوگا :-
۵۸ میں سے ۱۳ چار دفعہ گئے - باقی رہے ۶ -
۶۶ میں سے ۱۳ پانچ دفعہ گئے - باقی رہا ۱ -
۱۲ میں سے ۱۳ نہیں جا سکتے - اِس واسطے صِفر لکھا -
۱۲۴ میں سے ۱۳ نَو دفعہ گئے - باقی رہے ۷ -
۷۸ میں سے ۱۳ چھ دفعہ گئے - باقی کُچھ نہ بچا ::

سوالات نمبر ۱۳

ذیل کے تقسیم کے سوالوں میں سے ہر ایک کو پہلے لمبی تقسیم سے اور پھر مختصر تقسیم سے حل کرو - اور اگر کہیں باقی بچے - تو وُہ بھی لکھ دو :-

۱ ۴۶۸ ÷ ۲ ::
۲ ۹۴۰ ÷ ۲ ::
۳ ۲۳۵۸ ÷ ۳ ::
۴ ۹۹۲ ÷ ۲ ::
۵ ۱۳۴۸ ÷ ۴ ::
۶ ۲۰۷۶ ÷ ۴ ::
۷ ۲۵۵ ÷ ۵ ::
۸ ۳۱۲۵ ÷ ۵ ::
۹ ۲۸۷۴ ÷ ۶ ::
۱۰ ۱۱۶۵۳ ÷ ۶ ::
۱۱ ۱۷۲۲ ÷ ۷ ::
۱۲ ۵۸۸۶ ÷ ۷ ::

۱۳ ۸۱۴۸ ÷ ۸ ⁘

۱۴ ۶۳۱۳ ÷ ۸ ⁘

۱۵ ۹۷۲ ÷ ۹ ⁘

۱۶ ۲۲۲۲۱ ÷ ۹ ⁘

۱۷ ۴۲۵۵۲ ÷ ۹ ⁘

۱۸ ۴۲۳۱ ÷ ۱۰ ⁘

۱۹ ۳۵۵۰ ÷ ۱۰ ⁘

۲۰ ۹۵۷ ÷ ۱۱ ⁘

۲۱ ۳۸۱۷ ÷ ۱۱ ⁘

۲۲ ۱۰۰۱۰ ÷ ۱۱ ⁘

۲۳ ۲۸۳۲ ÷ ۱۲ ⁘

۲۴ ۱۰۴۴۰ ÷ ۱۲ ⁘

۲۵ ۲۹۹۱۶ ÷ ۱۲ ⁘

۲۶ ۷۰۴۶۴ ÷ ۱۳ ⁘

۲۷ ۴۱۷۳ ÷ ۱۳ ⁘

۲۸ ۵۳۱۹ ÷ ۱۳ ⁘

۲۹ ۴۰۳۰۵۲ ÷ ۱۳ ⁘

۳۰ ۱۸۳۴ ÷ ۱۴ ⁘

۳۱ ۷۰۸۴ ÷ ۱۴ ⁘

۳۲ ۴۷۲۵ ÷ ۱۵ ⁘

۳۳ ۲۱۱۳۵ ÷ ۱۵ ⁘

۳۴ ۳۶۹۶ ÷ ۱۶ ⁘

۳۵ ۱۴۷۳۲۸ ÷ ۱۶ ⁘

ذیل کی مثالوں کو صرف مختصر تقسیم سے حل کرو :-

۳۶ ۳۲۹ ÷ ۲ ⁘

۳۷ ۴۵۲۲ ÷ ۳ ⁘

۳۸ ۴۵۵۱ ÷ ۴ ⁘

۳۹ ۳۱۴۶۵ ÷ ۵ ⁘

۴۰ ۳۰۱۰۵ ÷ ۶ ⁘

۴۱ ۴۹۴۹۱ ÷ ۷ ⁘

۴۲ ۷۰۹۵۶ ÷ ۸ ⁘

۴۳ ۵۱۰۰۹۸ ÷ ۸ ⁘

۴۴ ۴۵۱۰۹۶ ÷ ۹ ⁘

۴۵ ۷۰۱۵۳۴ ÷ ۱۰ ⁘

۴۶ ۲۳۱۵۲۶ ÷ ۱۱ *　　۴۷ ۳۹۹۰۶۴ ÷ ۱۲ *

۴۸ ۳۱۰۹۲۶ ÷ ۱۳ *　　۴۹ ۳۷۹۲۶۱ ÷ ۱۴ *

۵۰ ۵۱۹۰۷ ÷ ۱۵ *　　۵۱ ۶۸۰۰۳۷ ÷ ۱۶ *

۵۲ اگر ۱۲۳۴۵ روپے ۵ آدمیوں میں برابر برابر بانٹیں ۔تو ہر ایک کو کیا ملیگا ؟

۵۳ ایک بکس میں ۱۵ بوتلیں آتی ہیں ۔ بتاؤ ۔ ۱۵۷۵ بوتلیں کتنے بکسوں میں آئینگی ؟

۵۴ ایک زمیندار نے ۵۹۸۵ من چنے سات مکانوں میں برابر برابر ڈالے ۔ بتاؤ ۔ ہر ایک مکان میں کتنے چنے ہیں ؟

۵۵ ایک شخص ۱۶ میل روز چلتا ہے ۔ بتاؤ ۔ ۴۹۶ میل کتنے دنوں میں طے کر ایگا ؟

چھٹا باب

(۱)- آدھا یا نِصف

کاغذ کا ایک تختہ لو- اور اُسے تہ کرکے
دو برابر حِصّوں میں تقسیم کرو- ہر ایک
حِصّے کو **آدھا** یا **نِصف** کہینگے ÷

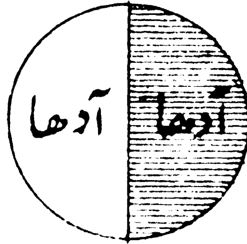
آدھا	آدھا

ایک دھاگا لو- اور اُسے دُہرا کرکے
دو برابر حِصّوں میں کاٹو- ہر ایک
حِصّے کو **آدھا** یا **نِصف** کہینگے ÷

آدھا آدھا

ایک روٹی لو- اور اُسے دو برابر حِصّوں

میں تقسیم کرو۔ ہر ایک حصّے کو **آدھا**
یا **نصف** کہینگے ؛

مثال ۱۔ اگر ہر ایک لڑکے کو آدھی
آدھی روٹی دیں۔ تو ۱۵ روٹیاں کتنے
لڑکوں کو دے سکتے ہیں ؛
ظاہر ہے۔ کہ ایک روٹی ۲ بچّوں کو
دے سکتے ہیں۔ اِس لئے ۱۵ روٹیاں
۱۵ × ۲ یعنی ۳۰ بچّوں کو دے سکتے
ہیں ؛
مثال ۲۔ ایک تھیلی میں ۱۶ گولیاں
تھیں۔ میں نے آدھی گولیاں نکال لیں
بتاؤ۔ کتنی گولیاں نکالیں ؛

• • • • • • • • • • • • • • • • •

ظاہر ہے۔ اگر ۱۶ کو ۲ پر تقسیم کریں
تو خارج قسمت سولہ کے نصف کے

برابر ہوگا۔
پس مَیں نے ۸ گولیاں نکالی ہیں ‪٭‬

سوالات نمبر ۱۴

۱ کسی دھاگے کے دو برابر حصّے کرو ‪٭‬
۲ کاغذ کا تختہ لو۔ اَور اُس کے دو برابر حصّے کرو ‪٭‬
۳ کاغذ کا تختہ لو۔ اَور اُس میں سے آدھا کاٹو ‪٭‬
۴ ایک گز لمبا دھاگا لو۔ اَور اُس میں سے آدھا کاٹو ‪٭‬
۵ ایک آنے کے ۴ پیسے۔ تو آدھ آنے کے کتنے پیسے ‪٭‬
۶ ایک روپئے کے ۱۶ آنے۔ تو نصف روپئے کے کتنے آنے؟
۷ ۱۰ لڑکیوں کو آدھ آدھ آنہ دیا۔ کُل کتنے آنے دئے ‪٭‬
۸ آدھ آدھ گز کپڑے کے ۱۲ ٹکڑے ہیں۔ کُل کپڑا کتنے گز ہے ‪٭‬

۹ ۳۲ گوِلیاں ہَیں - حمید نے آدھی گولیاں لے لیں - بتاؤ - کِتنی گولیاں باقی رہیں ؟

۱۰ آدھا آدھا سیب ۱۴ لڑکوں کو دِیا - کُل کِتنے سیب ہُوئے ؟

۱۱ ۱۲ سیب ہَیں - آدھا آدھا سیب کِتنے لڑکوں کو دے سکتے ہَیں ؟

۱۲ ۴ روٹیاں ہَیں - ۶ لڑکوں نے آدھی آدھی روٹی کھالی - کے روٹیاں باقی رہیں ؟

۱۳ آدھ گز کپڑے کی قیمت ۶ آنے ہَے - ایک گز کے دام بتاؤ ؟

۱۴ آدھ گز مخمل کی قیمت ۲ روپے ہَے - ۲ گز مخمل کے دام بتاؤ ؟

۱۵ ایک گز ململ ۴ آنے کو آتی ہَے - آدھ گز کا مول بتاؤ ؟

۱۶ ۴ آنے کے آدھ آدھ آنے والے ٹِکٹ کِتنے آئینگے ؟

۱۷ آدھ آدھ آنے والے ۲۴ ٹِکٹوں کے

دام بتاؤ۔

۱۸ ۶ گز کپڑا ہے - اُس میں سے ۱۱ ٹکڑے آدھ آدھ گز کے پھاڑ لیئے۔ کِتنا کپڑا باقی رہا؟

۱۹ ایک فُٹ میں ۱۲ اِنچ ہوتے ہیں - آدھ فُٹ میں کِتنے اِنچ ہونگے؟

۲۰ ۱۴، ۱۸، ۲۶، ۳۲ کا نِصف بتاؤ۔

۲۱ ایک ٹوکرے میں ۲۲۴ آم ہیں - اور دُوسرے میں اُس سے آدھے - بتاؤ۔ دونو ٹوکروں میں کِتنے آم ہیں؟

(۲) ڈیڑھ

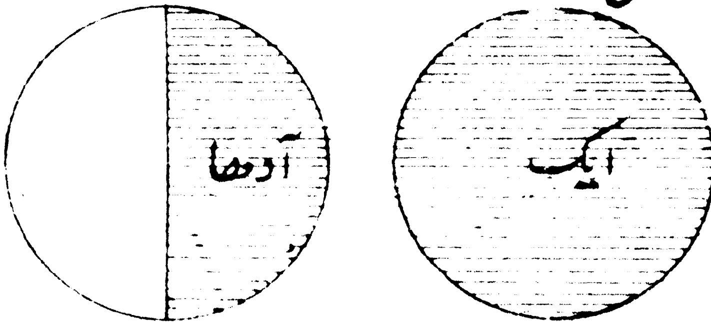
دیکھو - میرے پاس دو برابر کاغذ کے تختے ہیں - اگر میں تُم کو ایک پُورا تختہ دے دوں - اور دُوسرے تختے میں سے آدھا تختہ دے دوں۔ تو تُمہارے پاس ڈیڑھ تختہ ہو

جائیگا ٭

آدھا تختہ	ایک تختہ

ڈیڑھ تختہ

ایک عورت کے پاس دو روٹیاں ہیں۔ اگر وہ اپنی بیٹی کو ایک پوری روٹی اور دوسری میں سے آدھی روٹی دیدے تو بیٹی کے پاس **ڈیڑھ روٹی** ہو جائیگی ٭

یاد رکھو۔ **ایک** اور **آدھا** مل کر **ڈیڑھ** ہوتا ہے ٭

مثال ۔ اگر ۴ لڑکوں کو ڈیڑھ ڈیڑھ سیب دیں، ۔ تو کل کتنے سیب درکار

ہونگے ؟

ظاہر ہے۔ ۴ پورے سیب اور ۴ آدھے سیب درکار ہونگے ؀

مگر چار آدھے آدھے سیب مل کر ۲ سیب ہوتے ہیں۔

پس کل ۶ سیب درکار ہونگے ؀

سوالات نمبر ۱۵

۱ کاغذ کے دو برابر تختے لو۔ اور ڈیڑھ تختہ الگ کرکے دکھاؤ ؀

۲ ایک آنہ اور آدھ آنہ مل کر کتنا ہوا ؀

۳ ایک آنے کے چار پیسے۔ ڈیڑھ آنے کے کتنے پیسے ؟

۴ ایک روپے کے ۱۶ آنے ڈیڑھ روپے کے کتنے آنے ؟

۵ ا فٹ میں ۱۲ انچ۔۔ ڈیڑھ فٹ میں کتنے انچ ؟

۶ ۲ لڑکیوں کو ڈیڑھ ڈیڑھ سیب دیا۔ کل کتنے سیب خرچ ہوئے ؟

۷ میرے پاس ڈیڑھ روٹی ہے - بتاؤ - آدھی آدھی روٹی کے محتاجوں کو دے سکتا ہوں ؟

۸ میرے پاس ۲ گز کپڑا ہے - آدھ گز خرچ ہوگیا - کتنا باقی رہا ؟

۹ ایک روپے کی دو اٹھنیاں ہوتی ہیں - ڈیڑھ روپے کی کے اٹھنیاں ہونگی ؟

۱۰ ۶ انچ لمبے دھاگے میں سے ڈیڑھ ڈیڑھ انچ لمبے کتنے ٹکڑے کٹ سکتے ہیں ؟

۱۱ ۱۰۰ روپے کا ڈیوڑھا معلوم کرو ۔

۱۲ ۶۴ قدموں کا ڈیوڑھا معلوم کرو ۔

۱۳ ۳۶ فٹ کا ڈیوڑھا معلوم کرو ۔

۱۴ رام کو ۲۸ پیسے ملے - اور شام کو اس سے ڈیوڑھے - بتاؤ - شام کو کتنے پیسے ملے ؟

۱۵ ایک مٹکے میں ۲۴ لوٹے پانی آتا ہے - اور دوسرے مٹکے میں اس سے ڈیوڑھا پانی آتا ہے - بتاؤ - دونو مٹکوں میں

کتنے لوٹے پانی آتا ہے؟

(۳) چوتھائی

کاغذ کا ایک تختہ لو۔ اور اُسے تہ کر کے چار برابر حِصّوں میں تقسیم کرو۔ ہر ایک حِصّے کو چوتھائی کہینگے ؞

چوتھائی	چوتھائی
چوتھائی	چوتھائی

ایک دھاگا لو۔ اور اُس کو چوہرا کر کے چار برابر حِصّوں میں کاٹو۔ ہر ایک حِصّہ چوتھائی دھاگا ہوگا ؞

چوتھائی چوتھائی چوتھائی چوتھائی

نوٹ ۔ چوتھائی کو پاؤ بھی کہتے ہیں ۔ جیسے

پاؤ آنہ - پاؤ گز ÷

مثال - اگر ہر ایک لڑکے کو چوتھائی چوتھائی سیب دیں - تو بتاؤ - ۱۵ سیب کتنے لڑکوں کو دے سکتے ہیں ؟

ایک سیب کے چوتھائی چوتھائی ٹکڑے چار ہونگے - اور اس لئے ۱۵ سیبوں کے ۱۵ × ۴ یعنی ۶۰ چوتھائی چوتھائی ٹکڑے ہونگے ÷

پس ۱۵ سیب ۶۰ لڑکوں کو دے سکتے ہیں ÷

سوالات نمبر ۱۶

۱ کسی دھاگے کے چار برابر حصے کرو - ہر ایک حصے کو کیا کہینگے ؟

۲ کاغذ کا تختہ لو - اور اس میں سے چوتھائی تختہ الگ کرو ÷

۳ ایک آنے کے ۴ پیسے - پاؤ آنے کے کتنے پیسے ؟

۴ ایک گز کے ۱۶ گرہ - پاؤ گز کے کتنے

گرہ ؟

۵ ۴ لڑکیوں کو پاؤ پاؤ گز کپڑا دِیا - کُل کِتنا کپڑا دِیا ؟

۶ ۸ لڑکوں کو پاؤ پاؤ آنہ دِیا - کُل کے آنے دِیئے ؟

۷ ایک فُٹ میں ۱۲ اِنچ - چوتھائی فُٹ میں کِتنے اِنچ ؟

۸ چوتھائی چوتھائی لڈُو ۱۲ لڑکوں کو دِیا - کُل کِتنے لڈُو خرچ ہُوئے ؟

۹ ۷ گز کپڑے میں سے پاؤ پاؤ گز کے کِتنے ٹکڑے بن سکتے ہیں ؟

۱۰ ایک ٹوپی کو پاؤ گز کپڑا لگتا ہے - بتاؤ - ۲ گز میں کے ٹوپیاں بن سکتی ہیں ؟

۱۱ ایک سیر کی ۱۶ چھٹانکیں ہوتی ہیں - آدھ سیر میں کے چھٹانکیں ہونگی ؟ پاؤ سیر میں کے چھٹانکیں ہونگی ؟

۱۲ ایک روپے کے سولہ آنے - چوتھائی روپے کے کِتنے آنے ؟

۱۳ ۲۰۰ روپے کی چوتھائی بتاؤ ؟

۱۴ ۱۰۳۲ قدموں کی چوتھائی بتاؤ ٭

۱۵ حامد کو ۲۰ پیسے ملے - اور زاہد کو اُس سے چوتھائی پیسے ملے - بتاؤ - دونوں کو کُل کتنے پیسے ملے ؟

(۴) سوا

دیکھو - میرے پاس دو برابر کاغذ کے تختے ہیں - اگر میں تم کو ایک پُورا تختہ دیدوں - اور دُوسرے تختے میں سے چوتھائی تختہ دیدوں - تو تمہارے پاس سوا تختہ ہو جائیگا ٭

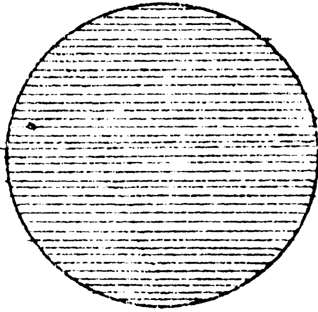
چوتھائی تختہ			

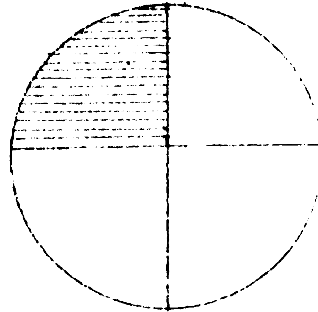
ایک تختہ

سوا تختہ	

ایک عورت کے پاس دو روٹیاں ہیں - اگر وُہ اپنی بیٹی کو ایک پُوری روٹی اور دُوسری میں سے چوتھائی روٹی

دیدے - تو بیٹی کے پاس سوا روپئے ہو جائیگی ٭

یاد رکھو - ایک اور چوتھائی مل کر سوا ہوتا ہے ٭

سوالات نمبر ۱

۱ کاغذ کے دو برابر تختے لو - اور سوا تختہ الگ کر کے دکھاؤ ٭

۲ ایک آنہ اور پاؤ آنہ مل کر کتنا ہوا؟

۳ آنے کے چار پیسے - سوا آنے کے کتنے پیسے

۴ ایک روپے کے سولہ آنے - سوا روپے کے کتنے آنے؟

۵ ایک فٹ میں ۱۲ انچ سوا فٹ میں کتنے

اِنچ ؟

۶ پانچ چوتھائی سیب مِل کر کتنے ہُوئے ؟

۷ ۴ لڑکیوں کو سوا سوا سیب دِیا - کُل کتنے سیب خرچ ہُوئے ؟

۸ میرے پاس سوا سیب ہے - بتاؤ - چوتھائی چوتھائی سیب کتنے لڑکوں کو دے سکتا ہُوں ؟

۹ میرے پاس ڈیڑھ گز کپڑا تھا - سوا گز جاکٹ کو لگا - باقی کتنا رہا ؟

۱۰ ایک سیر میں ۱۶ چھٹانک - سوا سیر میں کے چھٹانک ؟

۱۱ ایک شخص سوا روپیہ روز کماتا ہے - ۴ روز میں کیا کمائیگا ؟

۱۲ ۵ گز لمبے دھاگے میں سے سوا سوا گز لمبے ٹکڑے کتنے کٹ سکتے ہیں ؟

۱۳ ۵۰۰ روپے کا سوایا معلوم کرو +

۱۴ ۳۲۴ گز کا سوایا معلوم کرو +

۱۵ حمید کو ۱۲ آنے ملے - اور رشید کو اِس

سے سوائے دام ملے - بتاؤ - دونو کو
کُل کتنے آنے ملے ؟

مُتفرّق سوالاتِ نمبر ۱۸

۱ ۱۳۵۷۹ کو لفظوں میں لکھو ۔
۲ ایک لاکھ پانچ ہزار نَو کو ہندسوں میں لکھو ۔
۳ ۷۹ ، ۸۱ ، ۹۳ ، ۸۷ کو جمع کرو ۔
۴ سات ہزار دس سے دس ہزار کتنا زیادہ ہے ۔
۵ ۸۷ اور ۱۲۲ کے مجموعے میں کیا زیادہ کریں - کہ ۵۰۰ ہو جائیں ۔

---

۶ پانچ ہزار پانسو گیارہ میں چار ہزار چھ سو پندرہ جمع کرو ۔
۷ بتاؤ - ۳۰۹۳ میں کیا جمع کریں - کہ دس ہزار ہو جائیں ۔
۸ ۹۵۷ کو ۷ اور ۳ میں الگ الگ ضرب دو - اور حاصل ضربوں کو جمع کرو ۔

۹ ۵۳۳ ، ۶۸۲ ، ۷۱۱ ، ۸۱۰ کے مجموعے میں کیا زیادہ کریں ۔ کہ تین ہزار ہو جائیں ؃

۱۰ ۹۸۷۴۸ کو ۹ پر تقسیم کرو ؃

---

۱۱ ۴۲۳۰۱ کو لفظوں میں لکھو ۔ اور ایک لاکھ گیارہ کو ہندسوں میں لکھو ؃

۱۲ میرے پاس ۷۵ روپے ہیں ۔ بتاؤ ۔ کتنے خرچ کروں ۔ کہ ۳۹ باقی رہ جائیں ؃

۱۳ ۹۸۵۹۵ ÷ ۱۵ کو حل کرو ؃

۱۴ ۷۷۲ + ۲۸۹ - ۳۱۷ کو حل کرو ؃

۱۵ ۵۴۳۲ × ۱۱ کو حل کرو ؃

---

۱۶ ۷۸۴۵۳ کو لفظوں میں ۔ اور چالیس ہزار دو سو پینسٹھ کو ہندسوں میں لکھو ؃

۱۷ ۴۵۹ ، ۸۷ ، ۹۷ ، ۷۰ ، ۳۶۲ ، ۸۰۵۴ کو جمع کرو ؃

۱۸ ستاسی ہزار سترہ سے ایک لاکھ کتنا زیادہ ہے ؟

۱۹ ۲۳۳ و ۳۲۱ و ۴۰۲ کے مجموعے میں کیا زیادہ کریں - کہ ۱۰۰۰ ہو جائیں؟

۲۰ ۱۲۰۳ کو ۱۵ میں ضرب دو۔

---

۲۱ ستاون ہزار دو سو انسٹھ اور تیرہ ہزار گیارہ کا مجموعہ بتاؤ؟

۲۲ ۳۰۷۹ میں کیا جمع کریں - کہ ۱۰۰۰۰ ہو جائیں؟

۲۳ ۷۹۸۲ کو ۷ میں اور ۳ میں الگ الگ ضرب دو - اور حاصل ضربوں کو جمع کرو۔

۲۴ ۲۱۲۹ و ۳۴۰۳ و ۵۶۵۹ و ۲۸۳ کے مجموعے میں کیا زیادہ کریں - کہ ۱۳۰۰۵ ہو جائیں؟

۲۵ ۳۵۴۹۶۰ کو ۹ پر تقسیم کرو۔

---

۲۶ ۱۰۰۳۱ کو لفظوں میں - اور ایک لاکھ چار ہزار تین کو ہندسوں میں لکھو۔

۲۷ ایک لڑکے کا وزن ۲۹ سیر اور ایک مرد کا ۶۷ سیر ہے - مرد کا وزن کِتنا زیادہ ہو - کہ لڑکے سے تگنا ہو جائے ؟

۲۸ ۶۷۲ روپے کو ۸ مردوں اور ۶ عورتوں میں برابر برابر تقسیم کریں - تو بتاؤ - ہر ایک کو کیا کیا مِلیگا ؟

۲۹ ایک مدرسے میں ۱۱۷ طلبا ہیں - اُن میں سے ہر ۹ میں سے ایک غیر حاضر ہے - بتاؤ - حاضر کتنے ہیں ؟

۳۰ ۱۴ کو کِس عدد میں ضرب دیں - کہ ۴۲۴۳۴ ہو جائیں ؟

---

۳۱ ساٹھ ہزار چار سو چھ میں کیا زیادہ کریں - کہ اِکیاسی ہزار سات سو ترپن ہو جائیں ؟

۳۲ ۳۲۹ و ۴۶۶۵۳ و ۷۱ و ۱۱۰۰۴ و ۶۵ کا حاصِل جمع بتاؤ ٭

۳۳ ۷۹۴۲۳ اور ۲۰۶۸۴ کے مجموعے میں

سے ۲۷۶۵۹۷۴ اور ۷۰۴۰۷۱ کا مجموعہ گھٹاؤ ٭

۳۴ ۲۹۰۳۴۲ کو ۶ پر تقسیم کرو ٭

۳۵ ۵۵۵۵۵ میں ۱۵ کتنی دفعہ تفریق ہو سکتے ہیں - اور کیا باقی رہیگا ؟

---

۳۶ تین ہزار چوّن کو ۱۵ میں ضرب دو ٭

۳۷ ۹۱۲۰۰ میں سے کیا تفریق کریں - کہ ۹۹۹ باقی رہے ؟

۳۸ ۱۴۴ کو ۱۲ میں ضرب دو - اور حاصل ضرب کو ۸ پر تقسیم کرو ٭

۳۹ ایک شخص کے ہاں ۲۶ برس کی عمر میں لڑکا پیدا ہُوا - بتاؤ - جب لڑکا ۱۰ برس کا ہوگا - تو باپ کی کیا عمر ہوگی؟ اور جب باپ کی ۷۰ برس کی عمر ہوگی - تو لڑکا کتنا بڑا ہوگا ؟

۴۰ ایک شخص نے دو قطعۂ زمین ۹۰۸۷ روپے کو خریدے - ایک ۴۰۶۸ روپے کو بیچ ڈالا - بتاؤ - دُوسرے قطعۂ زمین

کو کتنے کو بیچے - کہ کُل مُعاملے میں ۲۳۲
روپے کا فائدہ ہو ؟

---

۴۱ دو عددوں کا حاصل ضرب ۱۵۷۵۰
ہے - اور اُن میں سے چھوٹا عدد ۱۵
ہے - تو دونو کا مجمُوعہ بتاؤ ٭

۴۲ دو عددوں کا مجمُوعہ ۱۰۰۰ ہے - اور اُن
میں سے بڑا عدد ۹۸۸ ہے - دونو کا
حاصل ضرب بتاؤ ٭

۴۳ ۷۵۵ اور ۵۵۰ کے مجمُوعے اور حاصل
تفریق کو ضرب دو ٭

۴۴ ۱۹۰۰ میں ۱۳ کے دفعہ جمع کیا جائے -
کہ ۲۰۱۷ ہو جائیں ؟

۴۵ دس دس ہزار کنکروں کی ۷ ڈھیریاں
ہیں - ہزار ہزار کی ۵ اور دس دس
کی ۴ - تو بتاؤ - کُل کنکر کتنے ہیں ؟

۴۶ دو عدد ۹ اور ۷ ہیں - ان کے حاصل
جمع کو اُن کے حاصل تفریق میں ضرب
دو ٭

۴۷ ایک کُتب فروش کے پاس ۵۸۷ کتابیں تھیں - اُن میں سے ۵۸۹ بِک گئیں - بتاؤ - کتنی باقی رہیں ؟

۴۸ ایک روپئے کے ۱۶ آنے ہوتے ہیں - ۵۲۵ روپے کے کتنے آنے ہوئے ؟

۴۹ ایک روپئے کے ۱۶ آنے ہوتے ہیں - ۵۹۲ آنوں کے کتنے روپے ہونگے ؟

۵۰ ۲۵ روپوں کو موہن اور سوہن میں اِس طرح تقسیم کرو - کہ موہن کو سوہن سے ۳ روپئے زیادہ ملیں ؛

۵۱ میرے پاس ۴۸ روپئے تھے - چوتھائی میں نے خرچ کر دیئے - کتنے باقی رہے ؟

۵۲ میرے پاس ۱۲۰ روپئے تھے - آدھے میں نے بنک میں جمع کر دیئے - اور چوتھائی خرچ کر دیئے - بتاؤ - کتنے روپئے میرے پاس رہ گئے ؟

۵۳ گھوڑے اور بگّی کی قیمت ۸۷۶ روپئے ہے - اور بگّی کی قیمت ۴۶۵ روپئے ہے - گھوڑے کی قیمت بتاؤ ؛

۵۴ دو عددوں کا مجموعہ ۲۴ ہے - اور ایک عدد ۱۳ ہے - دونو عددوں کا حاصل ضرب بتاؤ ٭

۵۵ دو عددوں کا فرق ۳۷۶ ہے - اور چھوٹا عدد ۵۲۵ ہے - بڑا عدد بتاؤ ٭

---

۵۶ ۱۶ سال گزرے - ایک شخص کی عمر ۲۵ سال کی تھی - بتاؤ - اب سے ۱۶ برس بعد اُس کی عمر کیا ہو جائیگی ؟

۵۷ ۵۲۳، ۵۲۳، ۵۲۳، ۵۲۳، ۵۲۳ کو مختصر قاعدے سے جمع کرو ٭

۵۸ ایک زمیندار نے ۴۳ بکریاں ۸ روپے فی بکری اور ۱۶ گائیں ۳۷ روپے فی گاے کے حساب سے بیچیں - بتاؤ - اُسے کُل کتنا روپیہ وصول ہوا ؟

۵۹ ایک تھیلی میں ۸۴۴ روپے تھے - پہلے میں نے آدھے نکال لئے - پھر ۸۷ روپے ڈال دئے - بتاؤ - اب تھیلی

میں کتنے روپے ہیں ؟

۶۰ کونا

۲۰	۱۸۸	۱۷۶	۵۶
۱۰۴	۱۲۸	۱۴۰	۶۸
۱۵۲	۸۰	۹۲	۱۱۶
۱۶۴	۴۴	۳۲	۲۰۰

اوپر کی شکل میں

(۱) ہر ایک پڑی قطار کے اعداد کو جمع کرو ۔

(۲) ہر ایک کھڑی قطار کے اعداد کو جمع کرو ۔

(۳) ہر ایک کونے سے اس کے سامنے کے کونے تک اعداد کو جمع کرو ۔

۶۱ بتاؤ - ۱۶ کو کے بار جمع کریں - کہ حاصل جمع ۵۱۲ ہو جائے ۔

۶۲ ایسا بڑے سے بڑا عدد لکھو - جس میں ۹ ، ۳ ، ۸ ہندسے ہوں ۔

۶۳ ایسا چھوٹے سے چھوٹا عدد لکھو - جس

میں ۹، ۳، ۸ ہندسے ہوں ٭

۶۴ ایک تھان ۳۹ گز کا ہے - بتاؤ - ۱۳ تھانوں میں کتنے گز کپڑا ہے ؟

۶۵ ہر ایک قطار میں ۵ لڑکے اور ۳ لڑکیاں کھڑی ہیں - بتاؤ - ۲۴ قطاروں میں کتنے بچے ہیں ٭

جوابات

نمبر ۱

۱ اٹھارہ - ایک سو تیئیس - پانسو بارہ - آٹھ سو چھہتر - چھ سو پچانوے - چار سو ترانوے ۔

۲ چالیس - دو سو تین - تین سو دو - چار سو دس - آٹھ سو پچاس - سات سو تین - آٹھ سو اکیس - نو سو ستر ۔

۳ چار سو انتیس - پانسو اٹھائیس - سات سو ستر - تین سو ایک - چار ہزار پانسو اٹھائیس - دو ہزار نو سو سینتیس - ایک ہزار تینتیس ۔

۴ پانسو سات - چھ سو تیس - نو ہزار ستاون - چھ ہزار پچاسی - چھ ہزار ایک سو پانچ - سات ہزار دو سو تین - سات ہزار تین ۔

۵ دو سو اکیس - پانسو پانچ - آٹھ سو آٹھ - چھ ہزار اکاون - چھ ہزار دو سو سات - سات ہزار آٹھ ۔

۶ تین سو سینتالیس - ایک ہزار آٹھ - دو ہزار

پانچ - بارہ ہزار دو سو چونتیس - اکیس ہزار نو سو چھتیس - تہتر ہزار پانسو ترسیٹھ ÷

۷ دو ہزار تین سو اکتیس - چار ہزار نو سو پانچ - پانچ ہزار پینسٹھ - سات ہزار اکیاسی - آٹھ ہزار ترپن - آٹھ ہزار تین ÷

۸ تین ہزار اکیاسی - چار ہزار پانسو چار - سترہ ہزار دو سو چھتیس - پینتالیس ہزار نو سو آٹھ - تہتر ہزار نو سو تین - چھیاسی ہزار چار ÷

۹ ایک سو گیارہ - ایک ہزار ایک سو گیارہ - ایک ہزار ایک سو ایک - گیارہ ہزار گیارہ - بائیس ہزار دو - تین لاکھ تیرہ ہزار ایک سو اکتیس - اکتالیس ہزار چالیس ÷

۱۰ پانچ ہزار ستاسی - بانوے ہزار دو سو اکتیس - تراسی ہزار اٹھتیس - اکہتر ہزار ایک سو تیرہ ÷

۱۱ چوراسی ہزار تین سو انتیس - اسی ہزار چار سو چھہتر - ستر ہزار چار سو بانوے ÷

۱۲ ایک لاکھ تئیس ہزار چار سو چھپن - ایک لاکھ چون ہزار تین سو اکیس ÷

۱۳ ایک لاکھ ستاسی ہزار ساٹھ ، ایک لاکھ چھ ہزار پچاس ÷

۱۴ ایک لاکھ ستر ہزار بارہ - ایک لاکھ دو ہزار

تین +

۱۵ ایک لاکھ نو ہزار نو سو نو - ایک لاکھ تین سو
چار +

۱۶ پانچ اکائیاں - پانچ دہائیاں - پانچ سینکڑے
پانچ دہائیاں - پانچ ہزار +

۱۷ ۸۳ و ۷۹ و ۱۲۱ +

۱۸ ۴۸۶ و ۴۰۶ و ۷۲۳ و ۶-۲ و ۹ ۵ ۴ و
۹۰۴ +

۱۹ ۷۲ و ۱۰۲ و ۶۵۰ و ۵۰۰ و ۲۲۲۸ و ۷۰۲۳ +

۲۰ ۶۱۸ و ۶۰۲ و ۶۶۰۴ و ۸۰۰۱ و ۹۰۹۰ +

۲۱ ۴۴۵۰ و ۵۰۵۰ و ۵۵۰۰ و ۵۰۰۰۰ +

۲۲ ۶۴۰۰ و ۶۰۴۰۴ و ۶۱۰۰۴ و ۸۰۰۰۲ +

۲۳ ۳۰۴۲۳ و ۴۰۵۰۸ و ۷۰۰۲۰ +

۲۴ ۷۵۰۶ و ۱۱۰۰۱ و ۲۱۰۲۰ و ۶۷۲۸۳ +

۲۵ ۱۲۱۴۵۶ ء ۱۰۵۷۰۹ +

۲۶ ۱۰۴۶۰۸ ء ۱۰۱۲۰۳ +

۲۷ ۱۰۱۰۰۳ ء ۱۰۰۳۰۳ +

۲۸ ۱۴۲۰۰۵ ء ۷۰۰۱۱۱ +

۲۹ ۵۰۰۵۰۵ ء ۶۷۲۰۰۲ +

۳۰ ۴۰۰۷۰۹ ء ۳۰۰۰۰۳ +

نمبر ۲

۱ ۲ و ۹ و ۱۲ و ۱۲ و ۸ و ۱۴ و ۹ و ۱۴ و ۶ و

۱۴ و ۱۶ و ۸ و ۵ و ۱۰ و ۱۳ و ۴ و ۷ و ۱۰ و
۱۲ و ۲؛ و ۷ و ۵ و ۹ و ۶ و ۶ و ۱۰ و ۳ و
۱۱ و ۹ و ۸ و ۱۲ و ۱۰ و ۱۳ و ۴ و ۱۳ و ۱۲
و ۱۰ و ۱۱ و ۷ و ۸ و ۱۵ و ۱۵ و ۱۱ و ۸ ٭

۲ ۴۲ ٭ **۳** ۵۳ ٭ **۴** ۶۴ ٭
۵ ۷۵ ٭ **۶** ۸۶ ٭ **۷** ۹۷ ٭
۸ ۳۸ ٭ **۹** ۷۹ ٭ **۱۰** ۵۶ ٭
۱۱ ۱۱ ٭ **۱۲** ۱۲ ٭ **۱۳** ۱۳ ٭
۱۴ ۱۱ ٭
۱۵ ایک میں ۴ ، دو میں ۸ ، تین میں ۱۲ ٭
۱۶ ۱۲ ٭ **۱۷** ۸ ٭ **۱۸** ۱۳ ٭
۱۹ ۹ ٭ **۲۰** ۶ ٭ **۲۱** ۱۴ ٭

نمبر ۳

۱ ۴۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۴۲ و ۵۵ و ۶۲ و ۷۷ و
۸۵ و ۷۱ و ۳۳ و ۹۳ و ۸۳ و ۴۲ و ۳۷
و ۷۴ و ۸۷ و ۱۹ و ۱۰۰ و ۱۵ و ۱۰۱ و ۹۳
و ۱۰۰ و ۵۱ و ۸۷ و ۸۰ و ۱۱۵ ٭

۲ ۱، ۳، ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۵، ۱۷، ۱۹،
۲۱، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۲۹، ۳۱، ۳۳،
۳۵، ۳۷، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۵،
۴۷، ۴۹، ۵۱، ۵۳، ۵۵، ۵۷،
۵۹، ۶۱، ۶۳، ۶۵، ۶۷، ۶۹، ۷۱،

۷۳ ، ۷۵ ، ۷۷ ، ۷۹ ، ۸۱ ، ۸۳ ،
۸۵ ، ۸۷ ، ۸۹ ، ۹۱ ، ۹۳ ، ۹۵ ،
۹۷ ، ۹۹ ، ۱۰۱ ؞

(۲) ۸ ، ۱۱ ، ۱۴ ، ۱۷ ، ۲۰ ، ۲۳ ، ۲۶ ، ۲۹ ،
۳۲ ، ۳۵ ، ۳۸ ، ۴۱ ، ۴۴ ، ۴۷ ،
۵۰ ، ۵۳ ، ۵۶ ؞

(۳) ۱۱ ، ۱۵ ، ۱۹ ، ۲۳ ، ۲۷ ، ۳۱ ، ۳۵ ،
۳۹ ، ۴۳ ، ۴۷ ، ۵۱ ، ۵۵ ، ۵۹ ،
۶۳ ، ۶۷ ، ۷۱ ، ۷۵ ، ۷۹ ، ۸۳ ،
۸۷ ؞

(۴) ۱۷ ، ۲۲ ، ۲۷ ، ۳۲ ، ۳۷ ، ۴۲ ، ۴۷ ،
۵۲ ، ۵۷ ، ۶۲ ، ۶۷ ، ۷۲ ، ۷۷ ، ۸۲ ،
۸۷ ، ۹۲ ، ۹۷ ؞

(۵) ۲۵ ، ۳۱ ، ۳۷ ، ۴۳ ، ۴۹ ، ۵۵ ،
۶۱ ، ۶۷ ، ۷۳ ، ۷۹ ، ۸۵ ، ۹۱ ، ۹۷ ،
۱۰۳ ، ۱۰۹ ، ۱۱۵ ؞

(۶) ۴۵ ، ۵۲ ، ۵۹ ، ۶۶ ، ۷۳ ، ۸۰ ،
۸۷ ، ۹۴ ، ۱۰۱ ، ۱۰۸ ، ۱۱۵ ، ۱۲۲ ،
۱۲۹ ، ۱۳۶ ، ۱۴۳ ، ۱۵۰ ؞

(۷) ۵۳ ، ۶۱ ، ۶۹ ، ۷۷ ، ۸۵ ، ۹۳ ،
۱۰۱ ، ۱۰۹ ، ۱۱۷ ، ۱۲۵ ، ۱۳۳ ، ۱۴۱ ،
۱۴۹ ، ۱۵۷ ، ۱۶۵ ؞

(۸) ۳۸ ، ۴۷ ، ۵۶ ، ۶۵ ، ۷۴ ، ۸۳ ،

۹۲، ۱۰۱، ۱۱۰، ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۳۷، ۱۴۶، ۱۵۵، ۱۶۴، ۱۷۳، ۱۸۲، ۱۹۱، ۲۰۰ ۔

۳ ۱۵ و ۱۸ و ۲۸ و ۲۵ و ۲۴ و ۲۷ و ۲۰ و ۲۱ و ۳۰ و ۴۰ ۔

۴ ۲۹ ۔ ۵ ۴۰ ۔ ۶ ۵۰ ۔ ۷ ۹۰ ۔

۸ ۷۳ ۔ ۹ ۴۶ ۔ ۱۰ ۴۶ ۔ ۱۱ ۵۶ ۔

۱۲ ۳۸ ۔ ۱۳ ۵۱ ۔ ۱۴ ۲۰ ۔ ۱۵ ۱۵۰ ۔

۱۶ کُل ۴۰ بچّے ـ اور ۲۰ لڑکے ۔

نمبر ۴

۱ ۶۹ ۔ ۲ ۹۶ ۔ ۳ ۹۷ ۔

۴ ۱۵۴ ۔ ۵ ۱۵۰ ۔ ۶ ۱۸۷ ۔

۷ ۲۴۷ ۔ ۸ ۸۹ ۔ ۹ ۱۵۹ ۔

۱۰ ۸۳۴ ۔ ۱۱ ۱۹۵۹ ۔ ۱۲ ۱۲۳۲ ۔

۱۳ ۶۶۹ ۔ ۱۴ ۶۸۰ ۔ ۱۵ ۴۹۸ ۔

۱۶ ۹۹۰ ۔ ۱۷ ۲۰۸۲ ۔ ۱۸ ۱۲۱۵ ۔

۱۹ ۹۹۰ ۔ ۲۰ ۹۵۰ ۔ ۲۱ ۵۳۲۱ ۔

۲۲ ۷۱۴۳ ۔ ۲۳ ۴۳۵۰ ۔ ۲۴ ۱۵۱۰۸ ۔

۲۵ ۵۲۴۱ ۔ ۲۶ ۵۰۰۰ ۔ ۲۷ ۱۳۰۱۴ ۔

۲۸ ۷۰۲۲ ۔ ۲۹ ۶۰۰۱۲ ۔

۳۰ ۱۰۰۰۰۰۱۰ ۔ ۳۱ ۹۹۹۵۵ ۔

۳۲ ۲۰۰۰۰۰۰ ۔ ۳۳ ۸۹۸۸ ۔

۳۴ ۲۲۲۲۲+ ۳۵ ۱۰۰۰۰۰+

۳۶ ۱۳۳۲۱۰+ ۳۷ ۱۰۴۵۴۴+

۳۸ ۹۶۹۰۹+ ۳۹ ۱۰۷۹۷۲+

۴۰ ۱۵۱۷۶+ ۴۱ ۱۰۸۶۵+ ۴۲ ۱۰۰۰۰۰۰+

۴۳ ۹۸+ ۴۴ ۹۸+ ۴۵ ۱۶۹+ ۴۶ ۲۶۷+

۴۷ ۲۴۸+ ۴۸ ۷۴۹+ ۴۹ ۲۴۱۲+ ۵۰ ۱۱۹۹+

۵۱ ۲۳۵۳+ ۵۲ ۱۱۶۶+ ۵۳ ۹۱۱+ ۵۴ ۹۹۲+

۵۵ ۵۳۸+ ۵۶ ۹۵۱۸+ ۵۷ ۱۵۹۰۸+

۵۸ ۱۲۹۷۳+ ۵۹ ۲۳۴۱۷+ ۶۰ ۱۱۴۹۷+

۶۱ ۳۹۳۱+ ۶۲ ۱۴۱۲۱+ ۶۳ ۳۱۲+

۶۴ ۸۸۹+ ۶۵ ۵۳۵+ ۶۶ ۹۳۰۳+

۶۷ ۱۵۲۳۶+ ۶۸ ۲۷۳۳۵+

۶۹ ۱۵۳۳۳+ ۷۰ ۳۷۹۳+

۷۱ ۹۴۶۳+ ۷۲ ۹۲۴۴+

۷۳ ۱۵۷۶۵+ ۷۴ ۱۱۹۸۷۷+

۷۵ ۱۱۰۵۱۰+ ۷۶ ۱۱۲۹۴۸+ ۷۷ سنہ ۱۹۰۲ء میں+

۷۸ ۱۷۸۱۴۵+ ۷۹ ۳۱۲ دوڑیں+ ۱۰۰ ۸۰ ۷۴۰+

۸۱ ۱۵۴۵+ ۸۲ ۲۳۱+ ۸۳ ۳۲۹۰+ ۸۴ ۲۹۲۷+

۸۵ ۴۱۷۷+ ۸۶ ۱۱۲۹+ ۸۷ ۱۷۰۰+ ۸۸ ۱۵۳۱+

نمبر ۵

۱ ۵ و ۵ و ۷ و ۵ و ۸ و ۵ و ۵ و ۶ و ۶ و ۹ و

۹ و ۹ و ۴ و ۷ و ۹ و ۷ و ۶ و ۶+

۲ ۶ و ۸ و ۵ و ۵ و ۸ و ۳ و ۸ و ۸ و ۹ ÷

۳ ۵ ÷ ۴ ۳ ÷ ۵ ۱۳ ÷ ۶ ۵ ÷

۷ ۱۵ ÷ ۸ ۷ ÷ ۹ ۱۲ ÷ ۱۰ ۸ لڑکے ÷

۱۱ ۸ ÷ ۱۲ ۹ ÷ ۱۳ ۹ ÷ ۱۴ ۵ ÷

۱۵ ۸ ÷ ۱۶ ۷ ÷

نمبر ۶ زبانی

۱ ۳۴ و ۲۲ و ۳۲ و ۴۲ و ۷۴ و ۸۲ و ۹۱ و
۶۱ و ۷۰ و ۸۳ و ۱۲۲ و ۲۲۳ ÷

۲ ۱۶ و ۱۸ و ۶۷ و ۵۶ و ۶۱ و ۵۹ و ۶۲ و
۱۸ و ۶۴ و ۳۶ و ۵۶ و ۶۵ و ۵۶ و ۵۶ و ۷۸ و
۸۶ و ۶۶ و ۳۶ و [illegible] و [illegible] و [illegible] و [illegible]
۶۶ و ۶۹ و ۶۶ ÷

نمبر ۷ زبانی

۱ [illegible]
[illegible] و ۵۰ و ۷۲ و ۲۱ و [illegible] و ۵ و [illegible] و ۷ و ۲۳ و
[illegible] و ۲۴ و ۳۴ و [illegible] و ۷ و ۱۸ و ۲۸ و
۹ [illegible] و ۵ [illegible] و ۶ و ۱۶ و ۲۶
[illegible] و ۱۸ و [illegible] و ۳۱ و
[illegible] ÷

۲ [illegible] و ۳۲ و ۲۵ و [illegible] و ۲۵ و ۳۰ و
۳۸ و ۳۵ و ۳۶ و [illegible] و ۲۰۲ و ۲۳ و ۳۸

و ۶۳ ÷ ۳ ۱۴ ÷ ۴ ۳ و ۳۶ و ۱۹ ÷

۵ ۱۱ ÷ ۶ ۴۱ ÷ ۷ ۷۸ ÷ ۸ ۳۷ ÷

۹ ۸ ÷ ۱۰ ۶۴ ÷ ۱۱ ۱۵ ÷ ۱۲ ۴۴ ÷

۱۳ ۳۷ + ۱۴ ۱ ÷ ۱۵ ۳۹ ÷ ۱۶ ۴۹ ÷

۱۷ ۷۷ + ۱۸ ۱۷ ÷

نمبر ۸

۱ ۵۲۲ ÷ ۲ ۲۳۲ ÷ ۳ ۳۲۴ ÷

۴ ۵۴۲ ÷ ۵ ۲۱۵ ÷ ۶ ۱۶۱۶۱ ÷

۷ ۷۴۵ ÷ ۸ ۴۴۴ + ۹ ۵۰۲ ÷

۱۰ ۲۰۳ ۱۱ ۹۲۰ + ۱۲ ۲۸۳۰ ÷

۱۳ ۳۵۲ ÷ ۱۴ ۵۰۴ ۱۵ ۱۲۳۲ ÷

۱۶ ۲۵۶ ÷ ۱۷ ۵۸ ÷ ۱۸ ۱۵۷ ÷

۱۹ ۹۴۸ ÷ ۲۰ ۲۷۴۱۸ ÷

۲۱ ۳۸۳۳۲ ÷ ۲۲ ۱۶۹۷۸ ÷

۲۳ ۴۹۷۰۷ ÷ ۲۴ ۹۷۶۲ ÷

۲۵ ۷۹۱۲۲۲ ÷ ۲۶ ۴۳۹۵۶۸ ÷

۲۷ ۹۹۸۰۸ ÷ ۲۸ ۳۹۸ ÷

۲۹ ۳۳۳ ÷ ۳۰ ۶۷۱ ÷

۳۱ ۲۲۹ روپئے ÷ ۳۲ ۱۴۲۱ ÷

۳۳ ۴۱۶ ÷ ۳۴ ۵۹۸۸ +

۳۵ ۵۶۹۳۵ ÷ ۳۶ ۸۰۳۴ ÷

۳۷ ۱۲۹۹۲ ÷ ۳۸ ۵۲۹ ÷

۳۹ ۱۴۴۷ +   ۴۰ ۴۳۷ +
۴۱ ۶۵۵ +   ۴۲ ۳ ۱۶۳۵۳ +
۴۳ ۲۷۳۰ ÷   ۴۴ ۸۷۰ ÷
۴۵ ۳۶۸۵۰ ÷

نمبر ۹

۱ ۱۰۹۶ ÷   ۲ ۱۷۷۹ +   ۳ ۱۳۳۵ +
۴ ۳۴۹۲۵ +   ۵ ۳۵۱۹ +   ۶ ۵۱۵۲ +
۷ ۱۱۸۵۸ +   ۸ ۲۲۱۴۹ +   ۹ ۹۹۴۳ +
۱۰ ۲۵۱,۷۵ +   ۱۱ ۵۶۷۹۰۹ +
۱۲ ۶۴۰۹ +   ۱۳ ۹۰۹۶۴ +
۱۴ ۶۳۰۶۹۳ +   ۱۵ ۲۳۹۸۹ +
۱۶ ۱۸۹۹۰۶ +   ۱۷ ۸۸۸۹ ÷
۱۸ ۲۷۱۰۱ +   ۱۹ ۱۲۲۴ +
۲۰ ۸۸۰۰ +   ۲۱ ۲۲
۲۲ ۸۵۸۵ +   ۲۳ ۱۹۸۹۸ +
۲۴ ۱۲۵ +   ۲۵ ۷۱۹۶. +
۲۶ ۷۸۰۰ +   ۲۷ ۲۴۲۶۲ +
۲۸ ۹۶۷۳ ÷   ۲۹ ۸۴۳ +
۳۰ ۵۰۹۱ +   ۳۱ ۱۳۷ +
۳۲ ۴۷۸ +   ۳۳ ۲۷۸۰ +   ۳۴ ۵۸۷ +
۳۵ ۱۰۲ +   ۳۶ ۴۷۷ +   ۳۷ ۲۹۸۹ +
۳۸ ۳۵۹۱ +   ۳۹ ۳۶۷۷۷۸ +

۴۰ ۹۶۴۹۱۵ +

۴۱ ۶۰۰۰ +

۴۲ ۵۱۳ +

۴۳ ۱۵۵۰ +

۴۴ ۸۶۷ +

۴۵ ۷۶۴۲۳ +

۴۶ ۳۰ +

۴۷ ۳۰ میل +

۴۸ ۴۵۵ +

۴۹ ۴۵۲۰ +

۵۰ ۵۰۰ +

۵۱ ۵۷۵۸۵ +

۵۲ ۲۰۷ +

۵۳ صفر +

۵۴ ۷۲۷۰۰۰ +

۵۵ ۹۰۰۰۰ من +

۵۶ ۶ ۱۸ ۲۶ +

۵۷ ۲۵۰ +

۵۸ ۵۸۹ +

۵۹ ۶۵۰۷ +

۶۰ ۲۱۱ +

۶۱ ۶۵ +

۶۲ ۲۰۳ +

۶۳ ۳۹۸ +

۶۴ ۳۶۵ +

۶۵ ۳۰۱۵ +

۶۶ ۲۹۴۱ +

۶۷ ۹۹۰ +

۶۸ ۲۰۳۴۰ +

۶۹ ۱۵ روپے +

نمبر ۱۰

۱ (۱) ۶۰، ۷۸، ۹۹ +

(۲) ۹۶، ۷۵، ۱۱۲ +

(۳) ۱۱۲، ۴۵، ۱۴۴ +

(۴) ۱۳۲، ۱۵۶، ۲۰۸ +

(۵) ۱۹۶، ۲۲۵، ۲۵۶ +

(۶) ۷۷، ۹۶، ۱۶۹ +

(۷) ۱۶۵ ، ۱۸۲ ، ۲۴۰ ÷

(۸) ۲۲۴ ، ۱۸۰ ، ۱۹۵ ÷

۲ ۸ و ۱۶ و ۳۲ ÷

۳ ۶۴ ÷   **۴** ۲۸ ÷   **۵** ۲۵ ÷

۶ ۲۰ و ۲۸ و ۳۶ ÷   **۷** ۳۵ ÷

۸ ۶۵ ÷   **۹** [illegible] ÷   **۱۰** ۳۲۰ ÷

۱۱ ۷۰ ÷   **۱۲** ۱۳۲ ÷   **۱۳** ۹۱ ÷

۱۴ ۱۳۲ ÷   **۱۵** ۵۴ ÷   **۱۶** ۳۰ ÷

۱۷ ۵۶ ÷   **۱۸** ۱۹۵ ÷   **۱۹** ۹۶ ÷

۲۰ ۱۱۲ ÷   **۲۱** ۴۸ ÷   **۲۲** ۴ [illegible] ÷

۲۳ ۳۳ ÷   **۲۴** [illegible] و ۲۴۰ ÷

۲۵ ۱۹۲ ÷

۲۶ ۳۷ و ۲۹ و ۷۰ و ۱۵۰ و ۱۷۴ و ۲۲۱ و
۲۱۷ و ۱۶۲ و ۱۰۵ و ۱۱۳ و ۱۷۰ و
۱۹۴ ÷

۲۷ ۱ و ۴ و ۷ و ۱۰ ÷

۲۸ ۱ و ۱۷ و ۸ و ۱۵ ÷

نمبر ۱۱

۱ ۹۴۲ و ۸۷۰ و ۱۱۸ و ۷۳۰ و ۱۱۴۴ و
۱۵۲۰ و ۴۲۷۰ و ۸۷۴۸ و ۱۱۳۷۴ و
۱۳۴۶۴۸ و ۷۱۹۲۸ و ۶۴۳۹۵۰۴ ÷

۲ ۱۷۱۶ و ۲۵۸۹ و ۲۷۳۴ و ۱۶۳۵ و

۲۶۳۱ و ۲۱۲۴۰ و ۱۹۵۹ و ۲۴۰۳ و
۳۸۰۴ و ۱۹۲۱۲ و ۳۱۵۷۲ و ۷۰۱۷۳۵ ؛
و ۲۶۶۹۲۸ و ۶۹۴۳۷۴ ، ۸۵۶۷۳۶
و ۲۵۹۶۳۲۸۰ ⁘

۳ ۱۳۱۶ و ۱۹۴۴ و ۲۰۶۴ و ۳۴۸۴
۲۹۹۶ و ۳۴۴۸ و ۱۵۴۰۴ و ۲۳۱۳۶
و ۲۷۸۹۲ و ۲۲۴۰۱۶ و ۴۱۴۰۰۰ و
۳۶۴۹۵۶ و ۳۱۲۴۹۲۰ و ۲۱۱۱۲۶۰ ٭

۴ ۹۲۵ و ۱۶۳۵ و ۲۲۸۰ و ۴۴۶۰ . و
۳۶۸۰ و ۴۴۴۰ و ۶۵۳۵ و ۱۶۲۶۵
و ۲۲۳۱۰ و ۴۳۱۱۷۵ و ۱۷۶۱۱۰ و
۲۰۹۵۲۵ و ۱۷۲۷۰۵ و ۴۴۸۸۲۸۵ ٭

۵ ۱۳۶۲ و ۲۱۹۰ و ۴۰۳۸ و ۵۲۶۸ و
۳۹۰۰ و ۴۴۹۴ و ۵۱۷۲ و ۱۲۷۲۶ و
۴۳۸۳۰ و ۵۰۰۹۲۴ و ۳۵۵۵۰۸ و
۴۱۲۲۳۹۲ و ۴۳۴۱۷۳۸ و
۴۲۰۰۰۹۶ ٭

۶ ۱۴۵ و ۲۴۸۶۴ و ۴۷۳۳ ۴۱۴۴۷۰
و ۴۶۳۰۵ و ۶۲۴۷۵ و ۸۵۰۱۸ و
۶۰۵۱۶۴ و ۴۳۲۲۵۲۱ ٭

۷ [illegible] ۳۰۵ و ۵۴۰۸ و ۴۰۱۲ و
[illegible] ۹۸ و ۲۱۱۵۲ و
[illegible]

٦٣٦٥٧٠ و ٥٤٨١٨٦٤ و ٧١٧١٧٩٢

و ٧٢٠٠٠٤٠ و ٥٥٧٩٢٤٨ ÷

٨ ١٢٦٩ و ٢٩٥٢ و ٣٩٣٣ و ٧١١٩ و

١١٩٨٨ و ٣٢٢٩٢ و ٢٦٨٨٣ و

٣٧١٩٣٤ و ٦٧٦٦٠٦٥ و ٣٧٧٣٣٤

و ٥١١٠٢٩ و ٢٠٨٢٨٨٨ و ٧١٨٦٥ و

٧١٩١٠٢٧ +

٩ ٥٤٠ و ١٢٦٠ و ٨٣٤٠ و ٥٦٠٠ و

٩٨٧٠ و ٣٨٩٠ و ٣٧٠٠ و ٥٦٨٠ و

٧٦٥٠ و ٥٤٠٠ و ١٢٦٠٠ و ٨٣٤٠٠ و

٥٦٠٠٠ و ٩٨٧٠٠ و ٣٨٩٠٠ و ٣٧٠٠٠

و ٥٦٨٠٠ و ٧٦٥٠٠ و ٥٤٠٠٠ و

١٢٦٠٠٠ و ٨٣٤٠٠٠ و ٥٦٠٠٠٠ و

٩٨٧٠٠٠ و ٣٨٩٠٠٠ و ٣٧٠٠٠٠ و

٥٦٨٠٠٠ و ٧٦٥٠٠٠ +

١٠ ٨٢٥ و ١٥٦٢ و ٤٦٩٧ و ١٠١٢٠ و

٨٩٣٢ و ٢٥٧٩٥ و ٥١٢٤٩ و

٦٣٦٠٢ و ٦٥٦٠٨٤ و ٨٦١٢٣٤

و ٤١٤٧٠٧٧ و ٥٦٩٦٤٦ و ٩٨٨٦٢٥ و

٤٩٥٠٦٦ و ٩٥٩٦٠٠٤ +

١١ ٩٨٤ و ٣٧٩٢ و ٥٠٨٨ و ٩٣٦٠ و

١٠٤٨٨ و ٤٠٤٦٤ و ٨٣٨٠٨ و

٦٤٥٤٢٠ و ٧٠٠٣٩٢ و ٧٠٨٠٤٨ و

۷۲۰۰۵۵۲ و ۸۵۲۰۵۴۰ و
۱۰۷۶۱۴۰۸ +

۱۲ ۲۹۹ و ۹۸۸ و ۱۱۰۵ و ۱۷۴۲ و ۳۱۹۸ و
۴۸۳۶ و ۵۹۶۷ و ۷۶۱۸ و ۱۰۲۷۰ و
۱۱۶۳۵ +

۱۳ ۲۳۸ و ۳۰۸ و ۸۹۶ و ۱۰۹۲ و
۱۱۴۹۴ و ۱۱۱۴۴ و ۱۲۴۶۰ و
۱۷۲۷۶ و ۱۷۰۱۸۴ +

۱۴ ۳۹۰ و ۲۷۳۰ و ۴۸۰۰ و ۶۸۴۰ و
۸۶۸۵ و ۱۰۵۳۰۰ و ۱۴۶۷۹۰ +

۱۵ ۴۰۰ و ۱۹۲۰ و ۲۱۶۰ و ۲۹۷۶ و
۵۹۵۲ و ۷۸۷۲ و ۹۴۰۸ و ۹۷۱۲
و ۱۱۶۶۸۸ و ۱۳۰۳۱۲۰ و ۱۰۸۵۶۹۶
و ۱۳۹۲۰۳۲ و ۱۱۶۵۶۰۴۸ +

۱۶ ۱۴۰۷۰ + ۱۷ ۲۵۵۵ +
۱۸ ۷۹۳۶ + ۱۹ ۴۹۵ +
۲۰ ۲۶۵۳ + ۲۱ ۶۰۰ +
۲۲ ۱۸۰ + ۲۳ ۷۲۰ + ۲۴ ۷۶۸ +
۲۵ ۷۸۶۸ + ۲۶ ۱۸۰ +
۲۷ ۲۱۸۰ و ۴۳۶۰ + ۲۸ ۳۱۵ +
۲۹ ۳۶۷۵ + ۳۰ ۳۷۶۱ +
۳۱ ۸۰ +

سوالاتِ نمبر ۱۲

۱ (۱) ۹ ، ۱۶ ✣ (۲) ۸ ، ۱۶ ✣
(۳) ۱۲ ، ۱۶ ✣ (۴) ۱۶ ، ۱۱ ✣
(۵) ۹ ، ۱۵ ✣

۲ ۲ و ۳ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۵ و ۹ و ۷
و ۸ و ۹ و ۱۶ و ۵ و ۱۴ و ۱۲ و ۱۲ و ۱۴
و ۸ و ۱۶ و ۹ و ۱۳ و ۱۶ و ۱۵ و ۱۳ ✣

۳ ۴ و ۵ و ۱۱ و ۱۶ و ۹ و ۱۴ و ۱۴ و ۱۳ و
۱۵ و ۱۶ و ۷ و ۸ و ۱۴ و ۱۵ و ۸ ✣

۴ ۴ و ۶ و ۶ و ۸ و ۸ و ۸ و ۸ و ۹ و ۱۴
و ۱۳ و ۱۵ و ۱۵ و ۱۱ و ۱۶ و ۱۵ ✣

۵ ۳ و ۱ ، ۴ و ۲ ، ۱۱ و ۱ ، ۴ و ۱ ، ۳ و ۴ ،
۷ و ۴ ، ۸ و ۴ ، ۵ و ۵ ، ۵ و ۲ ، ۱۲ و ۴ ،
۱۱ و ۳ ، ۹ و ۲ ، ۶ و ۵ ، ۵ و ۸ ،
۱۱ و ۵ ، ۸ و ۸ ، ۱۵ و ۲ ، ۱۴ و ۱۵ ،
۱۶ و ۲ ، ۱۵ : ۵ ✣

۶ ۹ ✣ ۷ ۸ ✣ ۸ ۱۲ ✣ ۹ ۴ ✣
۱۰ ۵ ✣ ۱۱ ۸ ✣ ۱۲ ۱ ✣ ۱۳ ۸ ✣
۱۴ ۱۵ ✣ ۱۵ ۱۵ ✣ ۱۶ ۸ ✣

نمبر ۱۳

۱ ۲۲۳۴ ✣ ۲ ۲۵ ✣ ۳ ۷۸۶ ✣ ۴ ۴۹۲ ✣

۵ ۳۳۷ ÷ ۶ ۵۱۹ ÷ ۷ ۵۱ ÷ ۸ ۶۲۲۵ ÷
۹ ۴۷۹ ÷ ۱۰ ۱۹۴۲ اور ۱ باقی ÷
۱۱ ۲۴۶ ÷ ۱۲ ۸۴۰ اور ۶ باقی ÷
۱۳ ۵۱۸ اور ۴ باقی ÷ ۱۴ ۷۸۹ اور ۱ باقی ÷
۱۵ ۱۰۸ ÷ ۱۶ ۲۴۶۹ ÷
۱۷ ۴۷۲۸ ÷ ۱۸ ۴۲۳ و ۱ باقی ÷
۱۹ ۳۵۵ ÷ ۲۰ ۸۷ ÷ ۲۱ ۳۴۷ ÷
۲۲ ۹۱۰ ÷ ۲۳ ۲۳۶ ÷ ۲۴ ۸۷۰ ÷
۲۵ ۲۴۹۳ ÷ ۲۶ ۵۴۲۰ اور ۴ باقی ÷
۲۷ ۳۲۱ ÷ ۲۸ ۴۰۹ اور ۲ باقی ÷
۲۹ ۳۱۰۰۴ ÷ ۳۰ ۱۳۱ ÷
۳۱ ۵۰۶ ÷ ۳۲ ۳۱۵ ÷ ۳۳ ۱۴۰۹ ÷
۳۴ ۲۳۱ ÷ ۳۵ ۹۲۰۸ ÷
۳۶ ۱۶۴ اور ۱ باقی ÷ ۳۷ ۱۵۰۷ و ۱ باقی ÷
۳۸ ۱۱۳۷ و ۳ باقی ÷ ۳۹ ۶۲۹۳ وصفر باقی ÷
۴۰ ۵۰۱۷ و ۳ باقی ÷ ۴۱ ۷۰۷۰ و ۱ باقی ÷
۴۲ ۸۸۶۹ و ۴ باقی ÷ ۴۳ ۳۷۶۲ و ۲ باقی ÷
۴۴ ۵۰۱۲۱ و ۷ باقی ÷ ۴۵ ۷۰۱۵۳ و ۴ باقی ÷
۴۶ ۲۱۰۴۷ و ۹ باقی ÷ ۴۷ ۳۳۲۵۵ و ۴ باقی ÷
۴۸ ۲۳۹۱۷ و ۵ باقی ÷ ۴۹ ۲۷۰۹۰ و ۱ باقی ÷
۵۰ ۴۶۰ و ۷ باقی ÷ ۵۱ ۴۲۵۰۲ و ۵ باقی ÷
۵۲ ۲۴۶۹ [illegible] ÷ ۵۳ ۱۰۵ ÷
۵۴ [illegible] ÷ ۵۵ ۱۳۱ ÷

نمبر ۱۴

۵ ۲+ ۶ ۸+ ۷ ۵+ ۸ ۶+

۹ ۱۶+ ۱۰ ۷+ ۱۱ ۲۴+ ۱۲ ۱+

۱۳ ۱۲ آنے+ ۱۴ ۸ روپے+

۱۵ ۲ آنے+ ۱۶ ۸+ ۱۷ ۱۲ آنے+

۱۸ آدھ گز+ ۱۹ ۶+

۲۰ ۷، ۹، ۱۳، ۱۶+ ۲۱ ۳۳۶ آم+

نمبر ۱۵

۲ ڈیڑھ آنہ+ ۳ ۶+ ۴ ۲۴+

۵ ۱۸+ ۶ ۳+ ۷ ۳+ ۸ ڈیڑھ گز+

۹ ۳+ ۱۰ ۴+ ۱۱ ۱۵۰ روپے+

۱۲ ۹۶ قدم+ ۱۳ ۵۴ فٹ+

۱۴ ۴۲+ ۱۵ ۶۰+

نمبر ۱۶

۳ ۱+ ۴ ۳+ ۵ ۱ گز+ ۶ ۲+

۷ ۳+ ۸ ۳+ ۹ ۲۸+ ۱۰ ۸+

۱۱ ۸، ۴+ ۱۲ ۴+

۱۳ ۵۰ روپے+ ۱۴ ۲۵۸ قدم+

۱۵ ۲۵+

نمبر ۱۷

۲ سوا آنہ ۔ ۳ ۵ ۔ ۴ ۲۰ ۔ ۵ ۱۵ ۔

۶ سوا ۔ ۷ ۵ ۔ ۸ ۵ ۔

۹ پاؤ گز ۔ ۱۰ ۲۰ ۔ ۱۱ ۵ روپے ۔

۱۲ ۴ ۔ ۱۳ ۴۲۵ روپے ۔

۱۴ ۴۰۵ گز ۔ ۱۵ ۲۷ آنے ۔

نمبر ۱۸

۱ تیرہ ہزار پانسو اناسی ۔

۲ ۱۰۵۰۰۹ ۔ ۳ ۳۴۰ ۔

۴ ۳۹۹۰ ۔ ۵ ۳۰۰ ۔

۶ ۱۰۱۲۶ ۔ ۷ ۶۹۰۷ ۔

۸ ۹۵۷۰ ، ۳۸۷۱ ، ۴۶۶۹۹ ۔

۹ ۳۴۴ ۔ ۱۰ ۱۰۹۷۲ ۔

۱۱ چیالیس ہزار تین سو ایک ، ۱۰۰۰۱۱ ۔

۱۲ ۲۳۶ ۔ ۱۳ ۶۵۷۳ ۔

۱۴ ۷۴۴ ۔ ۱۵ ۵۹۷۵۲ ۔

۱۶ اٹھتر ہزار چار سو پینسٹھ ۴۰۲۶۵ ۔

۱۷ ۱۵۰۵۹ ۔

۱۸ ۱۲۹۸۳ ۔ ۱۹ ۴۴ ۔

۲۰ ۱۸۰۴۵ ۔ ۲۱ ۷۰۳۷۰ ۔

۲۲ ۶۹۲۱ ۔ ۲۳ ۷۹۸۲۰ ۔

۲۴ ۱۵۳۱ ÷ ۲۵ ۳۹۴۲۰ ÷

۲۶ دس ہزار اکتیس ، ۱۰۴۰۰۳۰ ÷

۲۷ ۳۰ ÷ ۲۸ ۴۰ روکے ÷ ۲۹ ۱۰۴ ÷ ۳۰ ۳۰۳۱ ÷

۳۱ ۲۱۳۴۷ ÷ ۳۲ ۱۶۱۳۸ ÷

۳۳ ۱۶۷۲۷ ÷ ۳۴ ۴۸۹۰ ، ۲ باقی ÷

۳۵ ۳۷۰۳ ، ۱۰ باقی ÷ ۳۶ ۴۵۸۱۰

۳۷ ۹۰۲۰۱ ÷ ۳۸ ۲۸۸ ÷

۳۹ ۷۶ و ۴۴ ÷ ۴۰ ۵۴۵۱ ÷

۴۱ ۱۰۲۵ ÷ ۴۲ ۱۱۸۵۶ ÷

۴۳ ۴۴۱۲ ÷ ۴۴ ۹ دفعہ ÷

۴۵ ۷۵۰۴۰ ÷ ۴۶ ۱۳۲ ÷ ۴۷ ۱۹۶ ÷

۴۸ ۸۴۰۰ ÷ ۴۹ ۳۷ ÷

۵۰ سو من ۱۲ روپے ، من ۱۱ روپے ÷

۵۱ ۳۴۶ ÷ ۵۲ ۲ ÷

۵۳ ۲۹۷ روپے ÷ ۵۴ ۱۴۳ ÷

۵۵ ۹۰۱ ÷ ۵۶ ۰۵۷ سال ÷

۵۷ ۳۶۱۵ ÷ ۵۸ ۹۲۰ ÷

۵۹ ۵۰۰

۶۰ ۱۴۲۰ ÷ ۶۱ ۳۲ دفعہ ÷

۶۲ ۹۲ ÷ ۶۳ ۳۸۹ ÷

۶۴ ۵۰۷ ÷ ۶۵ ۱۹۲ ÷

A
NEW PRIMARY ARITHMETIC.

PARTS I & II.

(Revised in accordance with the new scheme.)

BY

G. N. CHATTERJEE, B. A.

AND

L. TEJ RAM, M. A.

PROFESSOR, RANDHIR COLLEGE, KAPURTHALA

PRESCRIBED AS A TEXT-BOOK FOR I AND II PRIMARY CLASSES OF ALL SCHOOLS IN THE PUNJAB.

LAHORE:

RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,

EDUCATIONAL PUBLISHERS.

1919.

1st *Edition.* 8000 *Copies.* *Price* 0-5-6